Но. X. / В. О'Коннор-Вілінська.

На еміграції.

(роман).

22/53/23

Част. 1-4.
зош. 1-31.
Ст. 308.

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. r. 192 ....

В. О'Коннор-Вілінська.

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман.

частина 1.

(1-10.)

25.

22|53|23

На еміграції.
(роман.)

Частина перша.

Білі чайки.

I.

Невеличкий пароплав „Гельвеція" біг по Боденському озеру до швейцарського берега.
Була вже пізня осінь, а день стояв чудовий. Навкруги слався лагідний, сяйний краєвид.
На пароплаві, серед різноманітної юрби, їхала і українська місія, одна з тих багатьох, що висилалися українським урядом закордон, починаючи з кінця 1918 року, щоб засвідчити перед Европою істнування нової відродженої України, похвалитися її багатствами, здібностями, високим громадянством і здобути собі прихильність старих держав.
Душ двадцять осіб розташувалося в каюті, біля столів, запосівши майже всю кімнату, не звертаючи уваги на сторонніх пасажирів, що одсунулися в куток.
По канапах, та стільцях розкладені були

усякі речі, долі стояли розворушені кошики, з яких повипадали до долу папірці і різна дрібнота. Все це мало безладний вигляд.

На чільному місці сидів пан посол, ще молодий чоловік, невеликого зросту, в новому модньому убрані, тонкий, вертлявий з завзято підкрученими вусами. Біля нього, його дружина, в екстравагантному капелюсі на недбало зачісаній голові і хлопчик літ шости. Він капризував і постійно сіпав мати за рукав, чогось вимагаючи від неї.

Пані то відмахувалася від нього, то нетерпляче задовольняла його вимоги, з докором звертаючись до сухорлявої панни, що сиділа по другий бік хлопчика:

— Панна Юльця, ви не умієте заспокоїти дитини! Обовязково візьмемо в Швейцарії справжню бону, — додавала вона чоловікові. І знову безупинно говорила з усім своїм суспільством. Товариством

А панна Юльця червоніла, зітхала і збентежено поглядала на секретаря місії, елегантського галичанина.

Суспільство було у піднесеному наладі, наближаючися до кінця подорожі. Між дорослих снували діти, що їхали з своїми ма=

теряли при посольстві. Найбільше руху на-давав хлопець Денис, якого посол взяв з собою з Київа за служку. Хлопець кілька місяців перед тим прибився з села, пустившися на авантуру з кількома товаришами. Він завзято проводив свою нову службу.

Пили каву. Перший раз, по довгому часі революційних злиднів, пили каву з молоком та ще з добрим швейцарським. Це підносило радісне чуття і веселі вигуки.

— Боже мій! Білі булочки, ті що були до революції!

— Ще й з маслом!

— А що сухарі вже забули?

— Ой, не нагадуйте!

— Тепер не нагадуйте. Бачите які невдячні! А тиждень тому раді були кожному обгризочку, що покинули салдати.

— Змилуйтесь, не псуйте нам цієї щасливої хвилини!

— Після такої кави почуваєш, що варто жити на світі, — заявив секретар місії.

— Знову віриш, що життя не обдурило тебе, — одгукнувся жіночий голос.

— Яка ви матеріалістка, панно Оксано! А ще революціонерка і селянська агітаторка.

— Я за культуру!

– Кажіть, просто, за буржуазний уклад.

– Прошу не провокувати мене. Тут вам не пощастить підвести мене під розстріл, хоч би як хотіли того. Яка радість упевненість в безпеці.

Панна Оксана була ставна свіжа дівчина год під тридцять. Волосся стрижене, а на лобі закрутливий чуб, з під якого дивилися трохи прищулені веселі очі; з повних вуст не сходив усміх і одбивався на рожевих круглих щоках. На Оксані яскравів зелений, як рута, светр, куплений в Берліні, щоб хоч трохи тимчасово прикрасити не модне убрання.

Вона повернулася до пана посла, підносячи вгору свою чашку.

– Екселенцо, я пю за ваше і пані міністрової здоровля, як наших опікунів.

Секретар прошепотів їй до вуха:

– Ви дипломатка...

– Ми дипломатична місія, – одповіла так само стиха Оксана.

Посол поблажливо кивнув головою, а далі урочисто звернувся до ~~неї~~: всіх:

– Панове, памятайте яку цінність уявляємо ми. Нас вислано до Европи, щоб засвідчити перед нею державні здібности України, захарувати

й цвітом невідомої їй української культури, показати українську інтелігенцію, здобути довір'я до наших сил, бажання мати нас в складі европейської сімьбі. Мені випала честь, а разом з тим і велика одповідальність виконати те завдання. Ви повинні розуміти своє велике призначення і рахуватися з тим...

Його слова підтрімали жваві вигуки і запевнення.

Пан посол тільки що розійшовся і говорив-би ще далі, але до нього підійшов Денис і голосно запитав:

– Чи панові потрібно буде тих цигарок, чи заховати їх до куффра?

Секретарь місії зірвався з свого місця.

– Як ти звертаєшся до пана міністра! Ти взагалі не маєш говорити, поки пан міністр ласкаво не схоче запитати тебе, а коли звертаєшся до пана міністра, то повинен казати: „екселенцо!"

Денис здивовано слухав те. Ще тільки що у Київі було усе звичайно, йому, навіть, заборонено було слово „пан", а тут раптом змінилося на такий урочистий лад. Він таки й сам помічає, що панство чомусь припадає навкруги його пана. То-ж то пан його піднісся,

а тим самим, значить, і він Денис. Так-будемо й знать!

Секретарь вернувся до панни Оксани.

– Наддніпрянська дівчина! – вимовив він, сідаючи на своє місце.

– Я теж наддніпрянка, – зауважила Оксана.

– Ви блискучий виняток. А погляньте ви на ту нашу индичку, – повів він очима на пані міністрову. – Везе аж з Києва потріпаний кошик з варенням. Як вам це подобається? Наробила нам тьм скандалу на двірці у Берліні.

Оксана приснула з сміху.

– Що там такого цікавого росказує наш пан секретарь? – кокетливо запитала з місця пані міністрова.

– Маленький анекдот на розвагу панночці.

– Роскажіть-же й нам.

Секретарь пересів на ослінчик зблизька пані міністрової і артистично оповів їй маленьку смішковинку.

Пані міністрова голосно засміялася, вимовляючи крізь сльози:

– Чудово!.. Дякую.... дякую....

Секретарь поцілував їй ручку і скромно одійшов на своє місце.

Знову забреніла барвиста розмова.

Тимчасом дехто з місії залишилися на горі. Стара пані Крицька, її син, пан Олексій, старший радник місії і сімнадцятилітня онука Меланя стиснулися на краю помоста і в захваті дивилися на широкий простір озера.

З кожним покрутом колеса відпливали геть за хвилею тяжкі спогади, що, міцно учепившися, тяглися за ними з самої України. Мелані все вчувався посвист куль, коли вона бігала по вулицях, розшукуючи батька під час большевитського навалу в Києві; пані Крицькій - арешт сина большевиками і розгром цього її помешкання; пану Олексієві - той мент, коли він стояв коло паркану перед купкою озброєних большевиків з молоденьким жидком наперед, у якого радісно грали темні маснуваті очі. Згадує як підвелися рушниці і як в останню хвилину його увільнив старий приятель робітник, тепер один з большевитських проводарів.

Ті спогади не давали спокою і тільки тут раптом обірвалися і подалися назад. На душі ставало вільно, легко. Навколо гарний краєвид, над головою ласкаве небо, а під ногами поміст швейцарського пароплаву, де не може статися ніякого насильства.

Крицький скинув капелюха і віддав на свіжий повних вітра свою вже напів сиву голову.

До нього притулилася Мелаха. Молоді карі очі сяли з-під тоненьких брів; русе волосся, заплетене на дві коси, покладені по українському кругом голови, вибивалися на вітрі легенькими пасмами; невелика постать поривалася в далечінь.

Перед очима все виразнійше виступав берег. Перейшли близше до виходу. Мелаха горіла захватом. Вона загадала собі, що перша ступить ногою на швейцарський берег, бо то буде її на щастя і напружувала всю свою увагу, щоб виконати той намір.

Непомітно підсовувалася вона все близше до краю, стежачи за кожним рухом на пароплаві.

Ось загудів гудок. На березі заворушилися; пароплав повернув і плавно наблизився до пристані. Відтіля кинули кодолу, відціля спустили місток.

Мелаха хутко перебігла його і радісно гукнула своїм з берега:

– Я перша в Швейцарії!

II.

Погідного осіннього ранку прибули до Цюріху. На двірці, серед жвавої метушні, прощалися, перекидалися похапцем уривчастими словами і расходились в різні боки. Частина їхала далі, дехто залишився, щоб хоч наверх оглянути місто. Крицькі жили тут раніше. Це був для них рідний куток закордоном; їм хотілося поновити щасливі спогади.

Крицький стиснув на прощання руку своєму приятелеві, довголітньому Кирильчукові, що їхав керувати пресовою справою місії і побажав йому всього доброго.

– Найдобріше для мене, – одповів Кирильчук, – це моя робота. Коли ми прознаємо на весь світ про нашу невідому йому Україну, він зачарується, спізнавши її.

– Дай Боже!

– У мене грунтовно розроблений широкий плян, матеріяли, помішники. Необхідна твоя підтримка. Перший раз в житті маємо на це змогу.

– Коштів вистарчить? Я не в курсі справи.

– Голова місії одержав величезні ~~гроші~~ кошти.

– Але карбованцями, чи німецькими марками?

– Марками. Наш бухгалтер тільки що казав мені, що тут на біржі з віконця лають 75 сантимів на німецьку марку, а марка 75 коп. Це виходить карбованець – франк. А у нас їх чимало.

– Це важливо, а ще важливійше люде.

На цю розмову підійшов голова місії

– За людьми нам недостачи не буде. Наша справа забезпечена. Коли я беру що на себе, то не спиняюся на пів дорозі.

Він енергійно підтяг вгору вуса.

Крицький хутко попрощався з своїми колегами і пішов до виходу, а пан посол, підхопивши під руку касіра місії, свого шваґра, що проходив поуз, заговорив пошепки, підсвинснувши і посміхаючись.

За хвилинку він додав заклопотано:

– Той набридливий Кирильчук уже мелe всім, що швейцарський курс – франк за карбованець, а моя банда ледве сподівалася на полтинника.

– Я скажу їм, – одповів живо касір, – що майже всі гроші розмінено в Німеччині, по уковзівці Ячменого і випало 60 сантимів на карбованець. Вони не будуть дошукуватись, на все погодяться після українських

Від автора.

Роман писано з дійсного життя україн-
ської еміграції недавнього часу.

Через те у читача може нав'язатися думка,
що в романі списані дійсні особи, які бра-
ли тоді участь в біжучих подіях.

Попереджаю, що нікого не тільки не фотографу-
вала, а й замасковано не виводила цілком
в романі.

Є тут і такі події. Деякі з тих подій
історичного характера, але не в сполученню
з історичними особами.

Є хвильова поява поета Олеся під його
власним іменем і оповідання з життя
емігрантки в її власному переказі з доз-
волом надрукувати його і дозволом для
мене, навіть проханням, зробити з нього
фільм; вистави в концертні нашої відомої
декламаторки. 07 і Фев.

2.

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. r. 192 ....

В. О'Коннор - Вілінська.

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман.

Частина 1.

(11 - 20.)

22/53/23

злиднів. Що до грошей, то не турбуйся, покладайся на мене. Все буде в порядку. А того Кирильчука добре було-б одсунути на бік.

– Я і сам хотів. Та за ним Крицький. З цим не легка справа.

– Одсунемо й цього з часом. Радив я тобі обережно стався до людей.

– Та мені їх накинуто, сам знаєш.

– Ну, то наше діло одкинути.

Крицького чекали мати і Желаня. Дівчинка поривалася швидче вийти з двірця і приєднатися до вуличного руху.

Доручили речі хлопцеві з отеля і попростували через площу на Бангофштрасе. Перед ними розгорнувся цікавий для Желані малюнок.

Вся вулиця з двох боків обставлена довгим рядом кошиків і візків, з запряженими до них собаками, навантаженими овочею, квітками, усякою городиною.

– А! Це базар! – скрикнули Крицькі, – сьогодня вівторок.

– Так, у вівторок і пьятницю базар у Цюріху. Памьятаєш, Лексі, ми купували завжди квітки у того діда з дівчинкою, що приїздив з чудовим плямастим псом. Він

стояв аж геть туди на край до озера.

– Я куплю тобі рожеву траянду, – сказав батько до Мелані.

Ішли все далі серед вуличної юрби, роздивляючись, посміхаючись, радіючи. Меланя вся перейнялася новими вроженнями. Естетичність розташованого по вулиці базару чарувала її; кожна чім небудь видатна постать звертала її увагу. Все здавалося значним, надзвичайним.

Так дійшли вони до краю Бангофштрасе і вийшли до озера. Розгодинювавея тихий, сяйний день. Небо безхмарне, блакитне, вода як срібло.

Крицькі повернули на міст і спинилися задивившися на озеро. Над ними веселими зграями снували білі чайки. Навкруги розгортався мальовничий крайовид. В далечині тяглося обсожене деревами набережжя. Миготіли квітки, снували люде, а над усім тим чайки....

На Україні чайки журні, вони жалібно скиглять.

Ой, горе тій чайці, горе тій небозі,
Що вивела чайченята при битій дорозі...

А тут вони легкі, веселі. Мов жартуючи,

на випередки злітають високо вгору, хитнуться кілька разів на сонці, виблискуть білими крилами і спадають на низ до води.

Весь простір засіяний чайками.

Стара пані тихо замислилася. Крицький відпочивав душею. Маланя милувалася. Було радісно, гарно, непорушно-упевнено. В душі зобреніли розбурхані надії.

— Невже це ми в цьому широкому, вільному світі! — скрикнула Маланя. — Тато, бабусінько, це ми тут в самій Швейцарії! За нами не женуться большевицькі потвори. Ніхто не може зробити нам ніякого лиха?

Крицький тихо зітхнув.

— Ніхто не зробить нам тут лиха, моя дитино, — сказала пані Крицька, — приймай тих злочинів і насильства, що там. Будемо спокійно учитися, станеш освіченою корисною громадянкою. Побачиш, як цінно мати лад в житті.

— Тут дуже гарно, — одповіла дівчина. — А тепер я хочу їсти. Тато, ти обіцяв напоїти мене шоколадом у цукерні. Ходімо!

Вона взяла його за руку.

В голові Крицького в цей мент збігала думка: „Яке щастя може бути на світі,

яке сяйнее щастя!... і скільки страшного, тайного"...

III.

Мабуть ніхто не був більш ущасливлений зміною долі, що сталася з виїздом місії з Київа, як панна Юльця.

Як тільки переїхали кордон, панна Юльця вже весь час перебувала в піднесеному наладі і зачарованні. Вона похапала хусткою по сукні, підшпилила зачіску і, сівши струнко біля вікна, сказала собі: „я в Европі!"

Життя враз стало зовсім инше, ніж було за кілька часу перед тим.

Що таке було життя панни Юльці?

Сирота-галичанка, завезена 15-ти років з Станиславова жінкою комерсанта до Великої України за бону до дітей. Там прожила вона усі 28 років в повній неволі на різно манітних послугах. З початку діти, зьбаловані, вередливі, так надокучили їй, що не раз здається позбиволи-б їх. Потім крутилася по хазяйству і виконувала панині витребеньки. Далі, коли діти стали дорослі, - дві панночки і панич, - що вступив до університету, - в домі це прибa=

вилось роботи: частійше збиралися гости; панночкам шилося без краю.

Понад усією тією дійсністю панна Юльця літала далеко геть думками. Сидячи над роботою, десь у кутку, і слухаючи, як панночки читають в голос роман за романом, панна Юльця жадобливо ловила кожне слово.

Все що малюється пишного, барвистого в житті, елегантського, видосконаленого, все, що ворушить ніжні, солодкі чуття, одбивалося в душі панни Юльці, як в побільшуючому шклі. Повна її голова була насаджена красунями-дамами, блискучими кавалєрами, пишними палацами, парками, каретами... У всьому тому вона брала участь. І все те не тут, а десь далеко, закордоном.

У панни Юльці склалося переконання, що все, що є гарного і благородного на світі, може бути тільки закордоном. Це переконання засновувалося на поглядах і смаках того оточення, де їй довелося жити.

Хоча патрони її були галичане, але переїхавши до України, вони потяглися на бік дужчого і всіма силами виявляли свої сімпатії до російського урядування. Дітей вчили говорити по російському, дбали про те, щоб знали француз=

ську і німецьку мови, а від української відвертали. Панна Юльця звикла нехтувати усім українським, як негляхетним, але й до російського теж не лежала в неї душа. Тільки там, закордоном, був справжній чарівний світ, до якого тяглася уся її істота.

І от сталося дивне диво: панні Юльці сказали, що її везуть за кордон.

Уже перед тим усе повернулося на диво. В домі заговорили по українському, почали лаяти росіян. Панні Юльці звеліли позшивати жовті і блакітні смужки краму і сказали, що це український стяг. Вся родина враз стала українською. Всі ходили в піднесеному настрої, не дивлячись на те, що хатній добробут значно підупав: в місті день до дня наростала дорожнеча, харчі зменьшувалися.

Диво йшло за дивом. Пармен Корнійович, той самий Женя, що найбільше надокучав їй, коли був маленьким, а тепер адвокат, жонатий з багатою київською купчихою, - призначений головою української місії, що виряжається за кордон. Усі в домі називають Женю „пан посол" і той титул засліплює не тільки його, а і панну Юльцю,

бо разом з усім домом і вона підноситься на височину. В тих романах, що вона читала, посли дають блискучі бали і бувають на прийомі у короля.

Одного разу стара пані сказала сину:

– Скористуйся – ж нагодою і візьми у склад місії і Юльцю. Тобі це нічого не буде коштувати, а нам вона тут більше не потрібна. Не вік же нам її годувати! Як небудь відтіля допровадиться до дому.

І от панна Юльця їде за кордон, не в Галичину, що нічим не краща за Україну, а в ту справжню Европу, що описується в романах: де стоять пишні королевські палаци, де йде аристократичне і артистичне життя з усіма принадними фарбами.

IV.

В Берліні спинилися в найкращому отелі. Панна Юльця знову дивувалася, почувши як Пармен Корнійович, що завжде гнівався на жінку за зайві витрати, казав тепер:

– Терпіть не можу меркантільности. Щоб я не чув розмови про те, скільки коштує? Я приїхав сюди не лічить гроши, а показать чого ми варті!

В отель без перерви носили пакунки, картонки, лубочки. Звелено було швидче повикидати кошики з мотузочками, які взяла з собою в дорогу пані міністрова.

Панна Юльця розцвітала. Вона жила як у казці. Першим її придбанням була баночка крем-сімону і пахуча пудра. Вона роскошувала, вживаючи такі принадні речі.

Як-би хто з тих далеких знайомих, що залишилися на Україні, побачив тепер панну Юльцю, як вона величаво ступала по сходах, застелених червоним килимом, поміж пальм і азалій, то сказали-б, що вона уродилась для того життя. На лице її спускалася густа вуалька, покриваючи гострий червоний ніс і зморшки, притрушені пудрою, а тоненька постать колихалася, як струнка очеретинка. Проходячи повз високі дзеркала, панна Юльця в захопленні поглядала на себе і у неї завмирало серце.

Вона, по здавна придбаній звичці, цітувала сама собі відповідні рядки з прочитаних романів: „Таємничий образ незнайомої дами проминую оддалі, як прекрасний привід."

Казка розгорталася далі. Панна Юльця ходить по великих магазинах Тіца і Вартгейма слідом за панею, що купує усе, що тільки попаде на очі і почуває себе дамою; їй теж перепадають погляди і усмішки запобігливих продавців. Коли вони питають, куди приставить крам, пані гордо одповідає: „до Українського посла, отель Імперіяль."

Як панна Юльця пишалася тепер своїм українським походженням, як шанувала Велику Україну! Українське посольство!

Вона сідає з панею в автомобіль і бачить, що всі на вулиці з особливою цікавістю дивляться на неї, вона обідає за столиком в тій самій залі, де обідають її патрони. Боже! які вони пишні! На пані дороге убрання і брільянти в вухах. Вона що разу крутить головою і брільянти горять полумям. Але панну Юльцю вражає, що пані міні строва їсть капусту ножем, так як бувло й дома. В її романах мі=ністри не їдять капусту з ножа. Це трохи розхолоджує надхнення. Зате скільки уваги до її патронів од тих осіб, що складають місію! Вона бачить, що з далеку на неї дивиться секретар місії і видно гадає собі: „яка скромна, приходна дівчина."

V.

В Женеві стояла вже зима. О четвертій годині з полудня почало сутеніти; падав ріденький сніг і танув, лягаючи на брук.

По вулиці Роны тяглася густа валка людей. Поміж ними йшла Меланя, спиняючись перед вікнами магазинів. На ній був модний темно синій костюм, на голові елеганська шляпа без зайвих покрас. Вона помітно змінилася за короткий час закордоном: мов трошки виросла і придбала ту особисту грацію, яка у світської жінки гармонійно зливається з її убранням.

Тільки що повернулася вона від вітрини і ступила два кроки, як побачила перед собою Михася Терніведького, одного з старших своїх середньошкільників „осередчан", що був вступив уже до університету. Вона вмить зауважила весь його шикарний вигляд.

– Відкіля?

– Ви тут?

Молоді люде радісно привіталися.

– Я тут з татом і бабунею, а ви як?

– Мені не треба бути при таті і бабуні, –

3.

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. r. 192 ....

В. О'Коннор-Вілінська.

POČETNÍK

III.

На еміграції
роман.

Частина 1.

(21–30.)

25.

шутливо відповів Тернівецький, - я при місії, що їде до Парижу.

— Боже мій! Як цікаво! Ідіть зо мною і розкажіть.

Вони пішли по вулиці.

— Хто-ж їде?

— На чолі Нечигоренко, а нас при ньому багато. Між іншими — Клепанець, Кручинський з дітьми...

— А власне ви, Михасю, що робитимете?

— Я аташе, - мов-би недбало, але з великою гордістю заявив Тернівецький.

— Аташе! Це щось дуже значне?

— Ну, звичайно!

Молоде безвусе лице Тернівецького було миле в цю хвилину.

Мелася з милохіттю глянула на нього з пошаною.

— А хто ще?

— Бойчук і Павлусь Савченко...

— Павлусь! Що же він може робити? Він тільки-що скінчив гимназію.

— Так він на два роки молодший за мене. Але, я бачу у вас буржуазні погляди: пошана до поважного віку. Тепер дорога молоді.

— Та Павлусь і на зверх зовсім дитина.

На якій-же він посаді?

— За секретаря при першому радникові. Вони виїжджають сьогодня ввечері на схід. А ми в саме серце Европи.

— Ми теж в серці Европи.

— Ну порівняли Женеву і Париж! Між иншим: чому ви тут, а не при своїй місії?

— Це тимчасово: Такина праця не вимагає безпосереднього перебування при місії.

— Я дуже щасливий, що мені випало тут зустрітися з вами. — Терніведький скинув шляпу. — Всього доброго.

— Хіба не зайдете до нас?

— Завтра, коли дозволите.... Сьогодня у мене безліч справ.

З веселим упевненим рухом Терніведький повернув у бічну вуличку.

VI.

Мелана, піднесена несподіваною зустріччю, полинула до дому.

Крізь незачинені двері батькової кімнати вона почула розмову, що провадилась там. Промовляв бабунін голос:

— Ми ідеалисти, ми не житьові тепер люде.

А батько відповідав енергійно:

– Як то не життєві? І чому тепер? Немає і не було такого часу, коли-б людськість не керувалася ідеєю. Ідеалісти саме життєві люде, без них культурне життя припинилось-би, пішло на нив. Здається тільки тим обмеженим матеріялістам, що вони держать життєвою правдою. Вони, як комашня, що вється натовпом під сприятливу хвилину і зникає без наслідку. Всі творці культури були ідеалістами. Навіть Наполеон був ідеаліст.

Мелаcя увійшла в кімнату і весело гукнула:

– Я також ідеалістка!

– А твій ідеал? – сміючись спитала пані Крицька.

– Осъ! – і вона кинулась батькові на шию, а потім сіла на коліна і притулилася головою йому до плеча.

– Негарно! Така велика дівчина! Сором!

– Не забороняйте, бабуню! А то зараз-же й вас почну цілувати. Ніхто не бачить. Не все одно, чи мені 17 років, чи 7? Ви мене однаково любите. Правда, татуню? – вона цілувала його, повертаючи в різні боки його голову. – А знаєте, кого я тільки що зустріла? Михася Терлівецького.

– А! Тепер усіх можна зустрінути.. З кім він тут?

– Він їде з місією до Парижу.

– Ну, щасти Боже! Їх завдання складне і відповідальне. Дуже багато людей нашвидку зібраних, не свідомих своєї праці, та що до того без французької мови. Ото наше лихо. Наша демократична частина суспільства майже не знає чужих мов.

– А я знаю французьку, німецьку, московську і на чверть англійську, – лічила на пальцях Меланя. – Буду знати чотири мови.

– Це твоє щастя. Та до того треба мати що висловлювати на тих мовах.

– А що ви висловлювали на своїй французській мові, бабуню? Мабуть всякі сальонні тендітности? – засміялася Меланя.

– Смійся, всі ви смієтесь над нашим часом.

– Бабуня читала мені Беранже, коли я підростав, – сказав Крицький. – Я дуже любив ці вірші і гарні гравюри в книжці; вони визначили мій смак.

– То була ще моя дитяча книжка, – додала пані Крицька.

– А Шевченко?

– Шевченко прийшов до мене пізніше. Ми

не мали того українського виховання, що ти, ми прийняли українство свідомо, на свою повну волю.

– Як конфірмацію у католиків, – вставила Меланя. – То вам не співали змалку україн-ких пісень, не росказували українських казок? Бідні ви!

– Отже ні, мені росказувала моя старенька нянька чудових казок: і про Івасика, і про двох братів та веприка, і про Оха!

– А мама переказувала мені ті казки і приспівувала своїм гарним голосом, – мовив Кризов.

– І я ще трохи пам'ятаю, як бабуня співала „Чечі точіч" Тості в перекладі Савченка. А знаєте, що Павлусь Савченко також закордоном, їде з паном Куницьким, за секретаря при Івані Панасовичу.

– Шкода мені. Я бажав-би йому іншого шефа.

– Чому ви проти Куницького? Він такий блискучий проповідець. Наші осередчане були в захопленні від нього.

– А ти чула, як він говорить?

– А як-же! Ми ловили на самий верх в Центральній Раді, на гальорку.

– І яке враження робив він на вас?

– Він говорив красномовно і дуже сміливо,

тільки мені почувалося в нього де яка нещи-
рість. А може добрі промовці не повинні бу-
ти щирими?

Крицький засміявся.

— Мабудь так. Тому ми, старі громадяне
і не були такими красними промовцями.

VII.

Павлусь Савченко уперше розлучився з матірью
коли поїхав закордон з Іваном Панасовичем в
складі місії.

Батька він майже не памьятав, а уявляв собі
його пізнійше по переказам і згадкам, як відомого
громадського діяча, письменника, ученого. Імья йо-
го оточено було пошаною серед українського
суспільства. Дома висів великий портрет його
писаний Васильковським. Обличчя українське
з довгими козацькими вусами.

Павлусь подібний був до матері: ті-ж чистень-
кі риси, ніжно-сірі очі і трошки натужена
верхня губа; тільки білявійший за неї. Вдачи
він теж був материнської: добросовісний,
відчутливий і стріманий.

Хлопчик учився добре; старанно виконував
свої обовьязки, був делікатний з прислугою і

своїми товаришами, його всі любили.

Але він почував себе цілком вільно тільки з матірю. Вони однаково з нею відчували добре і зле, одного лякалися і одному раділи.

Товаришів свого віку Павлусь не мав. Він рідко бував з дітьми і не охоче йшов до них. Був несміливий, сором'язливий.

З часом дитяча сором'язливість зникла, він вільнійше поводився в суспільстві. Тільки до Івана Панасовича залишилася у нього назавжде якась звязаність, він сам-би не сказав через що.

Іван Панасович був найближчою людиною в їхньому домі. Він брав участь у всіх найважливійших подіях їхнього життя.

Його висока сухорлява постать з поваженими рухами і задумливе інтелігентне обличча виникали з самих ранніх спогадів. Особливо памятається один момент. Павлусеві було тоді не більше, як 4 роки. Він вибіг з своєї хати і з розгону влетів в салончик. Там були мама і Іван Панасович. Вона сиділа на фотелі, а він стояв, схилившися над нею, цілуючи її руку.

Побачивши Павлуся мати зробила рух йому назустріч і піймала його в обійма. Во-

на лице притулила його до себе і щось сказала Івану Панасовичу. Павлусь не памятає її слів, але в спогаді яскраво залишилося гостро відчуте враження: образ матері у жалобі і образ Івана Панасовича, коли він виходив з кімнати.

Потім Павлусь якийсь досить довгий час не бачив його в домі. Коли йому було вже 7 років і саме справляли день його народження, Іван Панасович прийшов і подарував йому чудову скриньку з фарбами і багато малюнків.

З того часу Павлусь майже що дня бачив добірно прибрану постать Івана Панасовича, як невідмінну частину свого дитячого і юнацького періоду.

Нарешті Іван Панасович обійняв найважливішу ролю в Павлусевому житті. Павлусь цілком опинився на його руках.

В Києві переживали великі події революційного бігу. Життя городян робилося тяжким і небезпечним. Відусіль набіралося тривога. Пані Савченко над усе боялася за свого єдиного сина та за стареньку хвору тітку, що виховувала її змалку, а тепер була зовсім безпорадна і жила під її доглядом в її помешканні. За себе пані Савченко не думала. Якось буде! Буде так, як усім! А Павлуся тре=

ба захистити. Уже велика частина молоді середньошкільників загинула під Крута= ми. Павлусь був торік занадто молодий, його не пустили. Як тільки гляне мати на безкраю любе личко з одутловатенькою губою, у неї серце стиснеться.

Одного дня прийшов Іван Панасович і сказав:

— Все складається дуже щасливо для вас. Мене призначають головою місії, що їде закордон. Я візьму вас і Павлуся з собою. Там ви будете в ~~не~~безпеці. Павлусь учитиметься.

Пані Савченко гаряче ухопилася за змогу вивести закордон Павлуся, але рішуче від= мовилася їхати сама. На кого-ж вона по= кине безпорадну тітку і своє помешкання з усім, що вона має для себе і для сина? Гадало= ся, що то розлука не на довгий час, що зно= ву можна буде жити в Київі. Павлуся умо= вили згодитись, щоб не обтяжати і без того тяжкого становища.

Серце хлопчика болюче стискалося, коли він прощав= ся з матір'ю на двірці; а пані Савченко зомліла.

VIII.

Іван Панасович поїхав не головою місії, а

старшим радником. За якийсь тиждень перед призначеним виїздом, вискочив, мов бісеня з скриньки, цілком невідомий в міністерстві Куницький і повернув так діло, що міністр закордонних справ, хоч і з неохотою, почав закидати Івану Панасовичу про бажану зміну. Іван Панасович не став змагатися, а легко згодився на ролю старшого радника тим більше, що саме важливе в справі злягало на нього.

Адвокат Куницький був зовсім молодий чоловік, що тільки два роки, як вийшов з помічників присяжного повіреного. Він прилетів з Петрограду разом з усім тодішним навалом інтелігенції на Київ і довів, що він є справжній свідомий українець, тільки одірваний далеко від рідного грунту. З тієї самої причини говорив він по українськи досить погано, але дуже скоро навчився і виявляв себе самим гарячим патріотом до крайнього шовінізму. Він рішуче повставав проти всякої згоди з кацапами і жидами, виступав при кожній нагоді з блискучими промовами і не давав спуску навіть старим громадянам.

За короткий час він усіх зачарував. Мо=

4.

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. r. 192 ....

В. О'Коннор-Вілінська.

POČETNÍK

III.

На еміграції.

роман.

Частина 1.

(31-40)

22 |53|23

людь захоплювалася його гострими нападами і сміливими завданнями, уряд цінував його фахові здібности; дамам подобалися його дотепні, веселі розмови; тільки старі громадяне ставилися до нього з резервою, але старших громадян на той час не дуже бралося на увагу.

Незабаром Куницький опинився в осередку українського руху.

Отже одного щасливого дня українська місія вирушила закордон.

Павлуся захопили нові враження. Він не встигав перетравлювати їх, а хотілося ще нових: всього зазнати, всього побачити. Час проводився дуже весело. Подорожували розкішно, в добірних умовах. У кожному місті, де спинялися, до всього був їм вільний доступ.

Павлусь з-дому знав французьку і німецьку мови; він легко почував себе закордоном.

З ним були товариші Роман Бойчук і Кость Федорченко, з середньошкільного осередку, на рік старший за нього.

Всі троє, по наказу Куницького, одяглися по останній моді, уважно поставилися до всіх дрібниць туалета, зачіски, мані=

кюра і мали шикарний вигляд.

Ходили по кафе, по театрах, їздили в автомобілях і на добрих англицьких конях, од душі бавилися, а разом з тим брали участь в державній роботі, - як то їм здавалося - і це найбільше тішило їх.

Павлусь заступав посаду секретаря першого радника, се-б то Івана Пакосовича; Рапан був на особливих дорученнях при голові місії - Кузницькому, а Кость у консульському відділі.

З якою побожною увагою ставився Павлусь до завдання місії, з якою гордістю до свого призначення! Яку важливу ролю доручила їм доля!

Він пам'ятає ті зібрання видатніших українців, що, по традиції, збиралися в їхній господі вже по смерти батька. Які велися тоді балачки, які складалися мрії на далеке майбутнє! Ні в думку нікому не спадало тоді, що те майбутнє прийде раптом в такому недалекому часі і розгорнеться з такою казковою тиниотою.

Самостійна Українська держава! З своєю рідною мовою, тепер державною мовою! З своїм державним військом, жупанами, чиниками, послами по всьому світові!

- От чім життя прекрасне; от через що варто жити на світі!

У Павлуся захоплювалося серце від щасливих патріотичних почувань.

IX.

Гарного весняного дня три приятеля сиділи за столиком на набережній серед снуючого люду, пили чай з ромом і стежили за жвавим рухом навкруги.

– Чи гадали ми два роки тому, ще в гімназії за нудними викладами про цю хвилину? – вигукнув Роман. – Все добре, що веде на добре! Його гарне обличчя з тонкими рисами сяяло бадьорим захватом, стрівна постать в елеганському убранні принаджувала погляди. Павлусь милувався на нього, як і раніше, коли на зібраннях осередка він говорив свої запальні натхнені промови.

– Може не всім так добре, як тобі, – озвався Кость.

– А тобі?

– Та я не про себе.

– А я завжде про себе. Про других я не можу докладно знати, то й не берусь судити.

„Як там мама? – перебігло в думці у Павлуся.

– Мені добре, коли я знаю, що й людям добре, – сказав Кость.

– Усім не буває однаково. Кожному своя доля. Ти селянин – так і зостанешся селянином. Тобі все – „як людям". А у мене своє власне життя, окреме і незалежне.

– Адже ти служиш Україні, її інтересам, то вже не самому собі.

– Я патріот; українська справа мені моя власна.

– А як-би стала на заваді твому власному щастю?

– Треба, щоб не ставала – от і все. Он погляньте на ту даму, що їде з офіцером: зовсім була-б шик, як-би не клуби: тепер не в моді, цілком недопустимі клуби.

– Где він вже набрався цього знання? – скрикнув Кость.

– Ви звичайно нічого не наберетеся. Павлусь вернеться до мами таким невихованим, як і поїхав, а ти так само натягатимеш картатий піджак іноситимеш букові сорочки, як раніше.

– Великий злочин!

– Найбільший! Краще зарізати людину, ніж мати провінціяльний вигляд. Погляньте на нашого посла. Дома був собі зовсім семінарь, хоч і з Петрограду. Я певен, що змалку босий по селу бігав, а тут який навів на себе фасон! Куди тобі! – і не підступишся! З гріхами ки=

да, як справжній магнат.

— Гроші державні, — озвався Кость. — І він представник держави.

— Іван Панасович не задоволений такими великими зайвими витратами, — зауважив Павлусь.

— А через що можна сказати, що вони зайві? Івану Панасовичу бракує сміливости і широкого розмаху. Через що ж не його поставили в голові місії, як було зазначено спершу, а пана Куницького.

— Він з'умів пролізти, — одказав Кость.

— Значить, здатний діпломат.

Павлусь почервонів.

— Я не за те шаную Куницького, а за його гарячий патріотизм, невсипущу енергію, з якою він служить Україні. Це для мене зразок громадянина, майже ідеал.

— Ну то вже може й забагато, — усміхаючись обірвав Роман. — Покиньте свої запічні погляди і смаки. Як що хочете навчитись чогось, то ідіть сьогодня до Казіно. Там побачите елєганського світу.

На тому погодилися.

X.

Крицький вийшов з двірця і подався до посольства. На мійському годиннику було десять з хвилинами: це досить часу до обіду на потрібні розмови.

В вестибюлі посольства його зустрів Денис, в синьому жупані і вишитій сорочці з жовто-блакітньою стьожкою і видно дуже зрадів.

– Пане раднику! – зашепотів він, вітаючи палько, – будьте такі ласкаві, скажіть тут, кому самі знаєте, щоб мене пристроїли сюди до праці. Я хочу бути при посольстві.

Курицький лагідно усміхнувся.

– Та ти-ж при посольстві, здається в чині курьєра.[2]

– Де там! Пані міністрова посилає мене цілий день по своїх справах, сюди й ходу не маю. Оце вирвався з листом до пана міністра. Я був-би й не поїхав з Київа, як-би знав. Мені сказано, що я їду при посольстві. Та, будь ласка, поговоріть за мене.

– Добре, добре.

І Крицький пішов побачитись з Кирильчуком. Посольство учинкувало.

З перших дверей вилетів на нього один з по=

міністрів секретаря з купою паперів в руці і цигаркою в зубах. Він одскочив на бік і заклопотано побіг далі.

В канцелярії двері були розчинені, відтіля чулися жіночі голоси. Проходячи поуз них, Крицький побачив двох машиністок, що повернувшися одна до одної, голосно сперечалися. Урядовці, підвівши голови, слухали їх з зацікавленим усміхом. Зауваживши в дверях Крицького, панночки враз замовкли і заторохтіли на машинках.

Деніс навпередки з другим секретарем бігли до послового кабінету.

Крицький застав Кирильчука серед пильної праці, але вже не такого бадьорого і веселого, яким звик його бачити. Той скаржився і нарікав.

– Приставили мені непрошаного співробітника, що тільки перешкоджає роботі, скрізь втручається, не згоджується, а пан міністр держе його руку.

Коротенько перемовившися, Крицький пішов далі.

Пан міністр сидів в своїому кабінеті за великим столом і щось вираховував олівцем на клаптику паперу. Осторонь за машинкою сиділа панна Оксана і читала газету..

Посол підвів голову і, побачивши Крицького, засунув папірець під книжку, а панна Оксана відки=

нула газету і взялася до праці.

Після перших слів привітання і, сівши на стілець, Крицький повів очима в бік панни Оксани звертаючись до посла.

– Я хотів-би про дещо поговорити з вами в справах місії.

– Говоріть, говоріть, - одповів той також глянувши на панну Оксану.

Не було чого робити, Крицький почав:

– Я хотів-би звернути вашу увагу на кілька спостережень, що перебігли цими днями в пресі, які торкаються наших інтересів. Варто було б скористатись тим для нашої справи, відгукнутися, навьязати стосунки з потрібними людьми і колами. В Женеві перебуває тепер професор Бітерман, я бачився з ним, він зацікавився нами. З його думкою рахуються.

– Ну, то нехай прочитає видання нашої місії. Ми видали вже три брошури.

– Я бачив у Кирильчука що видано малу частину того матеріалу, який він наготовив і вважає необхідним як найшвидче росповсюдити. Крім того література не може цілком заступити живого безпосереднього впливу. Люде обтяжені справами не можуть слідкувати за всім, що виходить, та це треба щоб і

знали про те: ми не такі популярні.

– У них свої справи, а у мене свої. Не відомо у кого важливіші.

Посол побачив, що Крицький починає досадуватися і стрімує себе.

– Ось послухайте, – почав він лагідніше, – що ми надумали і дуже хочемо прилучити й вас до нашої думки.

– А саме?

Посол глянув наперед неупевненим поглядом і ще більше зласкавив голоса.

– Заснувати контору, звичайно без афішировки, для переводу торговельних операцій з Україною. Ми вже обміркували і наготували ту справу і маємо кількох солідних швейцарських комерсантів у нашій спільці. Де з ким з'уміла навьязати звязки наша панна Оксана.

– І ще маю на оці не одного, – обізвалася та.

– З нашої місії усі вищі урядовці, крім Крицчука. Той нікуди не дивиться поза своїми шпаргалками. Проводять справу з нашого боку: старший секретар і касір. І панна Оксана виявила не абиякі здібности до комерційного діла. Вона, так сказать, наш капівойяжер. Діло дуже цікаве і даватиме великий зиск. Ось у мене деякі обрахунки.

Він потяг папірець з під книжки.

– Згоджуєтесь?

– Не згоджуюсь, – рішуче одповів Крицький.

– А чому?

– Перш за все: не завдання діпломатичної місії закладати комерційні зобовязання. Це навіть заборонено законом, як що не помиляюся...

– З цього боку нас заспокоїв Шустерзон, що пише в тутешній газеті під літерами „x. z". Дуже талановитий фейлетоніст.

– Це той російський жидик?

– З його слів видно, що він впливовий в тутешніх комерційних колах.

– Це для мене мало. По друге: не маю нахилу до суто комерційних справ. А тепер до практичного боку: уже в Київі большевики. Скоро підуть далі. Може перерватися сполучення з Україною.

– Край залишається на місті і потрібує свого економичного життя.

– З ким-же ви будете торгувати? З большевиками?

– Ми задовольнятиме потреби українського народу.

Крицький підвівся.

– Не рахуйте мене, – сказав він і з тим вийшов з кабінету.

„Тепер моя черга мати непрошаного спів=

5.

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. r. 192 ....

Р. О'Коннор-Вілінська

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман.

Частина 1.

(41-50.)

робітника", - помислив собі Крицький з усміхом, спускаючися по сходах.

XI.

Дні збігали за днями, тиждень за тижнями. І от панна Юльця опинилася в Парижі.

Її пані рішила, що не можна бути в Европі, не побачивши елегантського Парижу і не замовивши собі там суконь.

Уже всю дорогу в вагоні панна Юльця жила у рожевих мріях, а коли від двірця повезла їх каретка паризького авта по тих вулицях, на яких розгорнулося стільки романтичних подій, панна Юльця сказала собі, що вона стоїть на височині людського щастя.

Все склалося надзвичайно догідно для неї. Пані цілком залишила їй спокій, бо панна Юльця не розуміла по французьки і не могла ні на що бути придатня їй. Пані найбільше покладалася на свою французьку мову, що учила в гімназії. Брала її з собою тільки на гулянки за компанію. Були вони і на Шанзелізе, проїхалися і по Булонськім лісі, поїхали і у Версаль.

Тут панна Юльця побачила свою найдорожчу мрію: королевський палац. Версальський палац!

Скільки росказував їй про нього Александр Дюма! Невже вона входе в ті амфілади покоїв, де ходила Марія Антуанета і її придворні дами! Роган... Діамантове колье!... Які спогади!

Юльця сказала собі стілем романів Александра Дюма:

„Герцогіня в великій задумі переходила залений сальон; вона йшла до королеви на призначене їй побачення"...

А в другому покої:

„Ви нічого не добʼєтесь од мене, граф! Залишіть ваші надії"...

В цей мент пані перебила її думки:

– Гляньте на ці фотелі: чи можна було-б сказати, що то у королевському палаці! У Поляневких далеко кращі і фасон елегантніший. Що там з тих королів! Тепер на них вже моди немає.

Пані не зрозуміла того погляда, який одповів на її слова і побігла подивитись ближче до дзеркала.

Юльця пообіцяла собі вернутись сюди самій. Вона не могла насолодитись своїми мріями в товаристві такого профана, як її пані.

Вони вийшли з палацу на чудову перспективу з великим фонтаном серед мальовничих клумб, перебігли по кількох алеях і поїхали до дому.

На одному повороті, при виході, панна Юльця

зауважила красиву постать в елеганськім туфлі і, виїжджаючи, повезла її за собою в своїм спогаді.

Другого дня, як тільки пані поїхала по магазинах, панна Юльця добірно перевірила себе перед дзеркалом і задоволнено вийшла з дому. Уперше опинилася вона сама серед Парижу, нічого не розуміла з того, що говорили навколо, але це ще тільки більше підносило її фантазію і вона почувала себе в захваті. Як сільбріда почепила панна Юльця в трамвай слідом за студенткою, навантаженою книжками. В вагоні було повно. Юльці довелося стояти. Вона спинилася в проході, граціозно струнко витягнувшися, але не взялося за ремінець і від несподіваного штовхання похитнулася і впала на сидячого пана. Той ухнув, засміявся разом з сусідами і ухопивши її за талію, поставив на місце.

„Які ці французи сміливі з жінками! - схвильовано сказала собі панна Юльця, - треба бути обережній з ними!"

Нарешті вона благополучно доїхала до краю, перебігла потягом до Версалю і на повній волі, натхненою ходою попростувала до фонтану перед палацом... І раптом побачила перед собою вродливого красня.

„Напевно арістократ - офіцір, - подумала

панна Юльця, — що шукає в цій стародавній величности, як і вона, чогось вищого понад баналь- ними буднями."

Вона кинула з поза вуальки виразний погляд на статурну постать.

Постоявши в задумі перед алєгоричною групою і зауваживши, що офіцера вже немає, панна Юльця пішла до палацу. Замріяна, перейшла кілька кімнат і увійшовши в будуар королеви, знову побачила офіцера. Як заколотилося її серце.

„Він почував, що я прийду сюди! Йому приємно бачити мене!"...

Схвилювавшись, вона зробіла невірний крок і наштовхнулася на тендітний столик. Столик захитався, а „офіцер" хутко наблизився і щось сказав.

Панна Юльця зрозуміла собі так, що він стривожився, чи не забилася вона і вже хотіла легким усміхом подякувати і заспокоїти його, коли побачила, що товста дама, яка в той час була тут, глянула на неї з здивованням і посмішкою і, не бажаючи виявляти делікатні чуття на людях, хутко вийшла з кімнати, зачепившись у дверях.

Скільки переживань понесла з собою панна

Юльця до отеля! Ні з ким не могла вона поділи-тися ними, ні перевірити їх. Вона була без краю самітня серед свого роскішного фантас-тичного світу.

Лягаючи на ніч в ліжко, вона вимазала на себе пів банки крем-сімону і позавірчувала во-лосся на папільотки. В ночі вона неспокійно спала і прокинулася ранійше, як завжде.

Перша її думка була поїхати до Версаля.

На перешкоді ставав дощ, але панна Юльця сказала собі, що не зверне на те уваги, що це на-віть буде цікава для неї перевірка: як що, не дивлячись на негоду, офіцер буде там, то ясно, що він прийшов побачити її.

Вся тремтючи перейшла вона залиту дощем алею до палацу і несміливо війшла до нього. Тамже не було нікого. Панна Юльця перейшла амфіладу і зупинилася в будуарі королеви. Романтичні образи і уривки фраз товпилися в її думках.

„Герцогіня з тривогою чекала фатального для неї побачення"....

Почулися хуткі кроки. Оглянулася на двері – він! Так мов тут він у себе.

Панна Юльця в безвладі сіла на фотелю. „Офіцер" кинувся до неї і щось різко сказав їй,

показуючи на фонтаню і на її ноги, на яких залишилося мокрого піску.

Напевно він докоряв їй, що не поберегласа, вийшла в дощ, може застудитись. - Ах, як прикро не розуміти дорогих для тебе слів!

В цей мент почулися голоси; до них наближалися люде. Панна Юльця зірвалася з місця, вона не хотіла свідків.

— Завтра, біля фонтану.... — прошепотіла і як блискавка метнулася геть.

Уже на виході почула вона за собою голоси і сміх. Юрба - завжде юрба!

Доїхавши до отелю, панна Юльця в щасливому захваті поспішила до своєї кімнатки, щоб насолодитися своїми мріями, коли несподівано наразилася на паніі, що стояла серед кімнати з листом в руках, заклопотана.

—Треба зараз укладатися і виїзджать,- казала вона Юльці.

Виїзжать!

А побачення на завтра! А її роман, що тільки що так делікатно почався! Які жорстокі люде

Пана Юльця одвернула голову, щоб не видно було її лиця і, залишившися на самоті, гірко заплакала.

XII.

Місія одбувала в найдорожчому отелі пишний раут, покриваючи щедрою рукою свої пряні і побічні видатки.

В упорядкованій Швейцарії звертали на себе увагу широкі заходи і галаслива метушня. По вулицях безперестанно снував автомобіль з жовто-блакитним стяжком і Денисом в українському убранні.

З тим автомобілем уже двічі траплялася пригоди в більш рухливих частинах міста і поліцаї стежили за ним з напруженим незадоволенням.

На повороті до мосту шофер, не чекаючи черги, настирливо протискався наперед. Поліцай кілька разів спиняв його, а нарешті сердито вигукнув, підносячи свою паличку. Денис тикав пальцем у жовто-блакитний стяжок, а потім собі в груди і проваджав одно: „український посол."

– Я не питаю вас чий автомобіль, - сердито гукав поліцай, - а вказую вам ваше місце.

Але Денис не розумів мови і заводив суперечку з шофером.

До модніх магазинів натовпом входили українські дами, голосно перемовляючися і

накуповували безліч всяких річей.

Попереду пані міністрова в надзвичайному туалеті, поза нею тонесенька панна Юльця з таємничо стущеною вуалькою, ставна панна Оксана і декілька з численних посольських дам; на зустріч їм поспішали продавщиці.

Пані міністрова говорила за себе і за других. Пана Оксана ще ледве маракувала по німецькому, але зверталася до всіх без жадної ніяковости і сміялася, коли не розуміли її.

— Чудовий колір газу,— скрикувала пані міністрова,— і яке тихе гаптування! Дайте мені шість метрів.

— Але-ж вам потрібно сірого,— нерішуче зауважала панна Юльця.

— Це придасться до чогось іншого. А квіточки які милі! Не скрізь трапляються те, що подобається. Треба взяти якихсь десяток на випадок.

— Я обожаю шовки!— пищала посольська дама.

— Не балакайте по російському,— спиняла її панна Оксана.

— Ах, залишіть! Ми-ж не на селі і не на зібранні.

Накупившися і залишивши адресу свого отеля, йшли далі.

Секретарь, тим часом, також їздив по міс=

ту добре озброєний на витрати.

Почали ширитися балачки про майбутній раут. В газетах перебігли деякі повідомлення і нарешті надійшов самий вечір.

У блискучому освітленню, по сходах, застеланих килимами вплинала запрохана юрба до урочисто прибраних салонів. Там були вже швейцарські гості, що прийшли в зазначений на картках час і застали майже порожні салони. Чилійська місія ще не була в зборі.

Пані міністрова все не управлялася з своїм туалетом; хапалася, плуталася, іритувалася. Біля неї крутилася панна Юльця, не стільки допомагаючи їй, скільки поділяючи її трівогу.

Пан міністр почував себе, як на льоду.

Секретар снував і метушився.

Тільки по десятій годині раут почав набірати відповідного вигляду.

Мелоня увійшла в залю з батьком уся біла, легка, радісна і здалеку зауважила Терніведського. Вона намислила собі, що їй вже забезпечений веселий вечір.

Їх враз оточили знайомі, але вони з Михасем скоро відійшли на бік і завели свою розмову.

В залі, спочатку офіційно стріманій, щодалі

наростало гучного руху. З купки панночок і молодих урядовців місії, де секретар дотепно оповідав веселі дурниці, вибухами вирівався сміх. Иноді навіть пан посол здивовано і незадоволньено повертав туди голову. Сам він був захоплений можливістю виявити своїм високим гостям усю значність його діяльности і широки засоби, які мав він для їхнього здійснення.

Проходячи побіч, Крицький почув уривок розмови:

– Я знаю, – казав поважний гість, – що головна продукція пшениці їде з вашого краю. Це дуже інтересно для нас.

– Також і инче зерно, – підхопив посол, – і вугілля, і залізо, і сіль з Чорного моря.....

– Чорне море належить до України? Але ж Крим...

– До України. Татаре визнали наше головування, добровільно підлягли нам.

– Мене цікавить пшениця, – повернув розмову гість. – Скільки могли-би ви дати її закордон?

Посол по хвилинній паузі бухнув величезну цифру і розгублено глянув на Крицького.

– Ось, наш пан старший радник. Він найбільше в курсі справ.

Крицький назвав правдиву цифру, зменшивши попередню майже втричі, уклонився і пішов далі.

У другому кінці салону пані міністрова мучи-

6.

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. r. 192 ....

В. О'Коннор-Вілінська

POČETNÍK

III.

На еміграції
роман.

Частина 1 і 2

(51-60.)

25.

22|53|23

лася у втомному напруженні розважати дам.

На пані міністрової було дуже коштовне убрання з Парижу, а на голові надзвичайна зачіска з тонкими летючими пір'їнками, що від хутких рухів весь час маяли над нею, як осока на вітрі. Вона провадила нецікаву для неї розмову і з заздрістю поглядала на молодшу частину місії, що могла побавитися для своєї потіхи.

Зате панна Юльця раювала, зачарована пишнотою раута і своєю участю в ньому.

Ідучи назад Крицький спіткав того поважного швейцарця, що провадив розмову з послом. Гість спинив радника кількома чемними словами, а далі звернувся до нього:

– Я хотів-би почути від вас, шановний пане раднику, одповідь на де-які цікаві для мене питання.

Вони одійшли од юрби в дальній куток салону і з пів години балакали на порушені швейцарцем теми.

– Як шкода, – сказав гість, – що ви виїхали з нашого міста і що нам не з вами доводиться мати безпосередні стосунки. Правда, ваша справа більш теоретичного значіння на сьогоднішній день. Але хто знає майбутнє.

Вечеря запізнилася проти призначеної години. Де-хто з найзначніших гостей поїхав до дому.

Стала почуватись нервова напруженість.

Секретар покинув веселі балачки і знову заметушився. Він побіг до буфетної. Там назрівав скандал. Посеред офіціянтів стояв Денис і торочив на незрозумілій для них мові, що він сам понесе до столу, що пані міністрова наказала йому доглядати за прислугою; нарешті вихопив у одного з рук наготовлений полумисок з майонезом і, стрепнувши по краю пальцем, попростував з ним до залі. Його саме в час спинив переляканий і обурений секретар.

Тимчасом Меланя і Михась сиділи в маленькому сальончику і не помічали часу за веселою розмовою. І спогади і нові вражіння і мрії на майбутнє - все те бігло стрімким потоком, перемішуючись з жартами, радістю показати себе, радістю бачити, що тобою цікавляться і милуються. Вони неохоче встали з місця, щоб іти до вечері.

Проходячи повз високе свічадло, Михась сказав до Мелані, взявши більш осередчянський тон:

— Ви таки подивиться, Меланю, як ви погарнішали.

Вона почервоніла і засміялася.

— То вам здається через те, що на мені ця модня сукня.

— Не ухиляйтесь, бо самі знаєте, що кажу правду.

— Це мене тішить.

– В осередку ви більш подібні були до хлопчика і зовсім байдужні до своєї краси. Ми всі так і дивилися на вас, тільки як на товариша.

– І добре робили. Провадьте так і на далі.

Вони обрали місце за столом біля Крицького і Кирильчука, між як ~~ними~~ й йшла своя розмова.

– Наше представництво не на цих рейтах, – гаряче провадив Кирильчук. – Нікого ми не купимо цим марнотравством.

– Ти-ж знаєш мій погляд на те, – одповів Крицький, – і через що я одсунувся від місії

– Поглянь, які тут гроші, а дуже потрібна брошура затримується до видання, – провадив Кирильчук.

– Ти казав мені, що тобі дали повну волю і широкі засоби, – усміхнувся Крицький.

– То було на перший час. Тепер зміна погляду, немає певного програму, все робиться під бічучими впливами і все хилиться до власної користи. П'ять тисяч швейцарських франків дано газеті через руки російського жидка на прихильність. А газета умістила кілька похвалюючих рядків про голову місії: приємну характеристику його персони, – тай годі. От тобі й п'ять тисяч!

З другого боку від Терніведького сиділи дами з

мії. Вони то нахилялися головами і говорили тихенько одна до одної, то вихилялися набік і тоді вже голосно сміялися.

Трохи осторонь, напроти них, Меланя і Михась зауважили панну Оксану в розкішнім декольте поруч з дуже високим гостем, який виявляв їй помітну увагу. Він з запобігливим усміхом слухав її німецьку плутанину, з якої сама панна Оксана голосно сміялася, коли вже не могла виплутатися. Вона очевидно мала успіх.

— Ви відчуваєте, Михасю, ту фантастичну зміну в нашому житті, що сталася разом з революцією? — казала Меланя.

— Ви раді тій зміні?

— Я рада всьому новому і цікавому, але мені разом з тим неспокійно за тих, що залишилися там, на Україні. З яких страшних умов ми вирвалися. А як буде тим, що зосталися.

— Я не дуже думаю про те, бо не знаю і нічого не можу. Наше діло робити як найкраще те, що доручено нам. Ми вже будемо не ті, що були-б, як би не сталося революції. І праця наша надалі буде зовсім інша: уже не станемо видавати якісь наївні книжечки, як робили наші старі громадяне і носитися з ними, як з писаною торбою. Тепер перед нами розгортається

весь світ: політика, дипломатія, комерція, — вся європейська культура. Ми з вами, Меланю, будемо творити нове українське життя.

— О!

— А так!

— Яке саме життя?

— Воно викреслиться разом з тим досвідом і знанням, що ми привеземо з собою з закордону.

Раут скінчився.

Меланю і Михася на який час розбіжно понесло течією життя, а розмова на вечері, як і вся їхня випадкова зустріч міцно залишилася в спогаді кожного.

Частина друга.

Переліт

I.

Іван Панасович сидів в фотелі в глибокій задумі, напів заплющивши очі і стиснувши руки.

Перед ним на столі лежали розкидані папери; в каламарі стирчало перо.

Так застав його Павлусь, коли війшов до кабінету, витрімуючи офіційний вигляд, з яким завжде приступав до своїх обовязків. Самий образ покинутого в каламарі пера вразив Павлуся, як щось незвичайне, так звик він бачити Івана Панасовича в порядку і рівновазі.

– Пане раднику, я приніс вам виготовлені папери. Павлусь трімався цієї форми.

Іван Панасович тільки вище підвів вії і одповів:

– Тепер вони не потрібні.

Павлусь раптом стримався.

– Чому так?

– Ми зліквідовані. Не називай мене більше паном радником, а сядь отут і поговоримо.

– Вибачте, Іване Панасовичу, але скажіть

мені тепер за все, що з мамою?

– Жива і здорова, я маю такі відомости, але нічого безпосереднього від неї і боюся, що тепер уже зовсім не матиме. Ми відрізані від України.

У Павлуся болізно стиснулося серце. Все дороге, миле, рідне опинилося десь як за морем.

-Одрізані від України - і від матери.

Враз стало порожнє на світі.

Він покірно сів біля Івана Панасовича.

– Мені доведеться залишитися тут на який час, - сказав той, - ліквідувати місію; тобі-ж не буде чого робити і краще взятися до незакінченої освіти. Я відправлю вас всіх трьох до Відня і ви вступите там до університету.

– А як можна буде вернутися до дому?

– То вернешся; але краще не покладайся на те і не переводь біжучого часу. Ще багато чого встигнеш зробити. Я гадаю тобі більше за все відповідає філозофичний факультет, а втім вибирай сам.

– Добре, я подумаю. А мамі там нічо не загрожує? Вона в безпеці?

– Цілком, на чей час.

– Скажіть мені, Іване Панасовичу, ми вже не представники нашої держави? З нами вже не

рахуватимуться тут?

– А так.

– Через що-ж не рахуватимуться?

– Бо в цей мент наш уряд за межами своєї землі.

– Тільки через те? Це не по правді. Хіба весь світ не бачить, що на Україну налягає груба беззаконна сила; що нарід всіма своїми засобами стає в опір тому, але не може перемогти фізично дужчого. Нащо-ж тоді дипломатичний шлях до всесвітнього порозуміння? Нащо-ж ми приїхали сюди в ці європейські держави, коли вони не хочуть слухати нашого слова?

У нього тремтів голос і натужилось верхня губа, як у ображеної дитини.

– Ще хлопця... – сказав собі Іван Панасович. – Ми поговоримо з тобою про це докладно, Павлику, коли мені буде вільніше. Я мушу негайно взятися до праці. У мене призначене ділове побачення з паном послом.

Павлусеві, як образою відбилося в серці від холодного подиху на його гаряче чуття. Він почервонів і підвівся.

– Я піду до Костя і Романа. Ви дозволите мені поінформувати їх?

– Будь ласка.

Іван Панасович залишився сам з своїми думками.

Два роки волі, державного життя і знову темрява, полон. Йому вже давно вбачався загин справи. Тільки безпорадні оптимісти будуть ще хапатися за трісочки і не хотітимуть глянути правді в вічі.

Справа, на його думку, загинула ще в той день, коли генерал Гренер, начальник штабу Ейхорна, одповів „zu spät!" українській делегації, що прийшла з проханням не касувати української конституції. Це була така образа і в такій формі, що тільки повне безсилля на той час примусило стерпіти її. Сиділи на потайній нараді, як в революційні часи, коли вернулися з тією одповіддю, і всі відчули однаково.

Народ ще раз рішуче підніс голову і навіть неоптиміст Іван Панасович пішов назустріч надії, що владний світ зауважить ~~це~~. те.

Не сталося.

Ніколи найкращі його надії не здійснювалися. З самого малку все, чого найбільше бажав він, проходило повз нього. Обминуло його й кохання, а воно було найдорожчим скарбом. І перейняв його до себе найближчий друг. Похитнулася і сама дружба... Перед очима недалека старість, самітність, розчарованість.

Але ще є близьке молоде життя: - Павлусь.

Все воно перейняте коханням пані Савченкової, її думками, ніжним пеклуванням.

За останній час хлопчик більше наблизився до нього: де коли говорили, порозумівалися. Він своїм щасливим життям загоїть помилки минулого; а направлятиме його на вірний шлях він, Іван Панасович. Якої кращої мети? Де можна знайти більше щирого, теплого чуття?

Гострі зморшки помнякшали, прикрий погляд перейшов на тихо журливий, а потім на несміло ласковий і ледве помітний усміх блимнув на сухих устах.

II.

Пані міністрова кричала так густо сиплючи словами, що пан міністр не мав змоги перервати її, а панна Юльця стурбовано метушилася по кімнаті.

— Тепер дістаємо димісію, саме коли добре уладналися. З якої речі! Це грабіж! Не казала я тобі, що не треба звязуватися з українцями? Нових коштів більше не одержуватимемо. Живи на те, що маєш. Добра штука! Але що тим людям? Це все гайдамаки! Ми тільки скомпрометували себе, що пішли у таке ~~суспільство~~ товариство!

7.

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. r. 192 ....

В. О'Коннор-Вілінська.

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман.

Частина 2.

(61-70.)

25.

22 | 53 | 23

– Та ось послухай, – в десятий раз озвався пан міністр. – Замовчи хоч на хвилинку, щоб я сказав тобі своє....

Пані міністрова махнула рукою і упала в фотелю вся червона від гніву.

– Діло не таке трагічне, що до нас особисто, – почав він. – Ліквідаційні гроші мають скласти чималу суму. Наше діло обміркувати, як визначити її. Поза тим на руках у мене видані мені кошти, яких призначення звязане було з особистим довіррям до мене. Я не можу доручити ті державні гроші до вжитку невідомій мені людині, що має перебрати від мене справу. Я морально одповідаю за них.

– А, так! – озвалася пані міністрова, вже більш спокійно.

– Тепер треба подумати про панну Юльцю, улаштувати її.

У панни Юльці при тих словах закалотилося серце.

– Але-ж я ні за що не зостануся тут, коли нас вже не називатимуть „екселенца!“ – знову розгорілася пані міністрова. – Раз ти мене заспокоїв за гроші, то нам скрізь знайдеться достойне місце і наплювать нам на українців!

Панна Юльця так забулася, що скрикнула

ріпуче:

— Пані! ми-ж українці!

Посол незадовольнено сіпнув жінку за рукав.

Через кілька день після того, секретар місії передав панні Юльці листа, адресованого на його імя і роспечатаного.

Він сказав їй:

— Я заопікувався вами і просив свого знайомого у Львові пошукати кого з ваших родичів у Галичині. От знайшлася особа, яка пише до вас.

Панна Юлька з великим утрудненням перечитала раз і вдруге. В тому листі писалося їй від якоїсь дальної тітки, що вона може приїхати до неї у Ворохту. У їй доньки двоє малих дітей, з якими неуправка через хозяйство. Треба й пошити, і пошить, і доглянуть. Кінчалося так: „Як що будеш пильнувати, то мати меш шматок хліба в своїй родині."

Через годину, коли пан посол і його жінка проходячи поуз панну Юльцю, серед заклопотаного руху, спинилися на хвилинку і пан посол сказ

рішуче:

– Пані! ми-ж українці!

Посол незадоволено сіпнув жінку за рукав.

Через кілька день після того, секретар місії передав панні Юльці листа, адресованого на його імя і роспечатаного.

Він сказав їй:

– Я зацікувався вами і просив свого знайомого у Львові пошукати кого з ваших родичів у Галичині. От знайшлася особа, яка пише до вас.

Панна Юльця з великим утрудненням перечитала раз і вдруге. В тому листі писалося їй від якоїсь дальньої тітки, що вона може приїхати до неї у Ворохту. У її дочки двоє малих дітей, з якими неупровка через хазяйство. Треба й пошити, і пожати, і доглянуть. Кінчається так: „Як що будеш пильнувати, то матимеш шматок хліба в своїй родині."

Через годину-дві пан посол і його жінка проходячи поуз панну Юльцю, серед заклопотаного руху, спинилися на хвилину і пан посол сказав їй:

– Вам таки везе, панно Юльцю! От знайшлися і родичі і місце. Бо ми таки подбали за вас. А тут саме завтра виїжджає курєр і довезе вас майже до дому. І дорога вам не

буде коштувати. Ваша справа простіша за нашу.

На другий день панна Юльця сиділа в вагоні і відвернувшись до вікна, плакала гіркими сльозами.

Все щасливе, ясне, чарівне загубила вона і повезла за собою тільки непохитне переконання, що українці є перша нація на світі, а Україна найблагороднійша держава, бо тільки від неї зазнала вона такого блискучого щастя.

III.

На вулицях в Відні було рухливо і бадьоро. Минав червень 1920-го року. День гарячий, але не та божевільна спека, що стояла в липню. Під блискучим соняшним промінням летіли навздогінці автомобілі, тва-кували трамваї, снувала весело заклопотана юрба. Дзвоники, свистики, вигуки, ріжнобарвні убрання, ріжноманітні постаті, обличчя.

На все те зацікавлено дивився Павлусь, що вже кілька день як приїхав сюди з товаришами. Йому тут подобалося. Нагадувало Київ. Щось рідне в тих враженнях, в характері і темпераменті

міста. І майже київське суспільство.

Учора вони були на зібрані об'єднаних партій і побачили тих, кого бачили і чули в Центральній Раді, коли середньошкільний осередок збірався бувало на верхах Олексіївського музею.

Також галасував Омельченко, тільки тепер не творив він широкого майбутнього, а обвинувачував всіх, погрожував карами, вигукував, стукав кулаком.

Так само відповідав йому тендітний Кулиць, але вже не підтримував його, як робив в Центральній Раді, не кликав усіх до згоди з ним, а говорив насмішкувато, колюче. В задніх рядах підштовхувалися і хихикали.

Один про одного договорилися до того, що як-би правда, то обох треба було-б викинути геть з державної праці.

Трамвай під'їздив до Рингу і стинився проти музею. Павлусь вискочив з нього і бадьорою ходою подався ліворуч до королівського палацу.

Поки він переходив просторим двором, повз монументу вершника, його обвіяло тутешнім недавним минулим. Згадалися сторінки улюбленої літератури, середньовічні образи. Молоде чуття і думки поривалися при перший нагоді. Стільки жаль минулого.

За другими воротами обхотило сучасне. На дзвіниці годинник показував пів на дванадцятої. Саме час. В кафе Геренгоф призначено побачення з Тернівецьким, Гановським і другими, що прибули сюди з інших міст.

Павлусь повернув на Геренгасе і за хвилину підійшов до великого сірого дому з дзеркальними шибками. Крізь вікно глянули на нього елегантні відвідувачі на канапах за столиками. Він увійшов в перший вестібюль, перевірів себе перед дзеркалом і повернув млинок. І враз оточив його осередок великого модного кафе з усією принадою для провінціального юнака.

Веселий гармонійний гомін, велика просторінь помешкання, виблиск, дорогі меблі. Там в глибині з таємничими колонами заля.

Він перейшов поміж колон в глибину цього чарівного світу і опинився в тій частині кафе, яку заангажували собі українці, в другій великій залі з численними гостями на зелених аксамитових канапах.

В самій глибині помітив він сивувату голову славно звісного поета Олеся. Він сидів ~~на~~ за круглим столиком, біля якого зібралося ціле суспільство, щось розказував молодій дамі, сміючись і потрушуючи головою і плечима. Там

гиліла видно якась жвава розмова.

Ліворуч, на підвищеному помості, -красуня графіня Ведлен з своєю матір'ю, радник їхнього посольства і бувший міністр праці, а поруч за другим столом галичане -професори, письменники. По-другий бік залі, у хід, галаслива купка малярів навстойки біля канапи, де отаборилися відомі видавці. В тим боці побачив Павлусь і Терніівецького з Костем і попростував до них.

— А Роман? -запитав він.

— Він не з нами, але мав прийти.

— Як мені гарно, що я знову з тобою, -промовив чуло Павлусь до Терківецького. -Пам'ятаєш, Михасю, осередчані зібрання, і нашу останню вечірку?

— О, це було десь так давно! Скільки пережито нового, яскравого, широкого. Та й ми вже не діти.

Павлусь милувався ним: ставний хлопець з ясним одвертим поглядом, весело певний в собі, вільний в рухах і розмові.

Дійсно, що далеко він відійшов од розгонистого хлопчика середньошкільника.

У Павлусеві стало ніяково за себе.

— Як-же тобі жилося за той час?

— Добре. Працював для державної справи і бавився. Ах, скільки було цікавого, надзвичайного. Ти знаєш, ми разом з японським князем грали в

футбол на іподромі „Расінґ" і наша сторона побила їх. Хай живе Україна!

— Це в Парижі, чи в Римі?

— Це в Парижі.

— А як-же ти опинився в Римі?

— В нашій місії виникли усякі непорозуміння поміж складом і ми з Бутюгеним зразу-же відїхали до Риму.

— А що зробили в політиці? — запитав Кость.

— О, цей такий і зостався, наш кошгиний суддя! — засміявся Михась. — Політику веди голови місії. Он і ваш як раз на здогадці, — додав він, показуючи на вхід, де з'явився в цей мент Куницький, разом з Романом Бойчуком і ще якимсь добродієм.

Куницький йшов бадьорою гнучкою ходою, як завжде певний в собі, пронизливо кидаючи оком на всі боки. Він поцілував по дорозі руку пані Веден, спинився на мент біля галичан, пішов далі, кинув кілька дотепних слів письменникам, проходячи повз їхнього столика і попрямував до видавців. У відповідь на уклін молодих людей, він кивнув гордо-ласкаво і розгонисто сів на увільнене йому місце.

Товариші привіталися з Романом і відсунулися своєю купкою на бік.

– Наш теж не повоював Европи, – провадив Кость у відповідь Тернівецькому.

– Це ти про кого? – озвався Роман.

– Про нашого шефа.

– Так він ще не зліквідував справи. Вам не відомі його пляни. Він провадить акцію.

Павлусь насупився, а Кость махнув рукою.

– А хто то був з вами?

– Дуже відомий комерсант, З~~акельмас~~хакес.

– Жид?

– Так, але дуже прихильний до української справи і розуміється на ній не гірше за нас.

– О, напевне! – буркнув Кость і повернувся до Михася.

– Ну, роскажи нам ще щось про своє життя при Місії.

– Не виберу з чого почати. Приняли нас дуже добре і ми відразу взяли відповідний тон. Наняли роскішне помешкання. Зробили всі потрібні візити. Мали свою ложу в опері, за дві ложі від королівської. Дали два раути за зиму і баль. Панна Леся приймала гостей.

– Це дочка?

– Так. Надзвичайно була гарна в сукні українських національних кольорів. Після того дами стали охоче вживати сполучення жовтого

з блакітним.

– Уявляю собі скілько грошей витратили, – встовив Кость.

– Та вже звичайно не на копійку стало. На одному рауті був товариш міністра закордонних справ.

– У нас був міністр з жінкою, – перебив Роман, – і секретарь шпанського посольства. Це все Куницький. От дипломат!

– Ну, росказуй, – перервав Кость.

– На балі я танцював з племеницею товариша міністра і гадаю, що не залишився непомітним в її спогаді.

Товариши підтрімали дружними усміхами.

– А ще не росказав вам, що до Лесі приїздила в гості Мелання .... – тут Тернівецький почервонів, – памьятаєте наша осередчанка....

– Звичайно памьятаємо, ну?

– Вона попала разом з Лесею, по протекції шефа, на баль у королівський палац. І коли наші панночки робили реверанс перед королевою, і їх назвали, то король сказав: „les belles ukrainiennes".

– Ох, куди наші сягнули, – вигукнув Кость.

– Не думай, що ми задні пасли, – заговорив Роман, – Коли Куницький їде було по вулицях, то всі звертають увагу на його автомобіль. При

нього завжди був козачок в українському убранні....

- А часом і дами з балету, або опери, - зауважив Кость.

- Це надавало йому шику. Звичайно то не твій смак. Він і там тільки і робив, що критикував, - повернувся Роман до Терніовецького. - Шкода, що ми не привезли туди з собою своєї Лохвиці, чи Таращі.

Павлусь заговорив гаряче:

- Важливе те, що Куницький щирий патріот, що він підтримує українську справу закордоном на достойній височині. Може в дрібницях він і помилявся, але багато можна дарувати людині, коли вона працює щиро.

Терніовецький уважніше глянув на Куницького.

Той провадив жваву розмову з видавцями, до яких приєдналося ~~двоє~~ відомих кооператорів.

- А де-ж це ваш ~~Закальнас~~ Хокес? А, он де він! Біля нього панна Оксана! Дивиться! Де це вона взялася? Це нікого не видно з їхньої місії.

Павлусь теж повернувся за поглядом.

~~Закальнас~~ Хокес учтиво нагинався перед меншим за нього на зріст поважним добродієм і щось гаряче доводив йому, а той згідливо похитував головою і гладив свою сиву бороду.

- Зразу видно, що дійсно добрий комерсант, - ска-

8

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. r. 192 ....

В. О'Коннор-Вілінська

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман.

Частина 2.

(71-80.)

22|53|23

зав усміхаючись Тершівецький.

– І що розуміється на українській справі, – додав Кость.

Павлусь тим часом пильно дивився на графіню Вейлен, тільки тепер зауваживши її.

– Хто це та красива дама? – звернувся він до товаришів.

– Графіня Вейлен. А, правда, ти ще не міг бачити її.

– Українка?

– Нове прекрасне придбання українського громадянства.

– Ти знайомий з нею?

– Я бачив її ще в Парижі. Вона тільки останнього часу прилучилася до української еміграції і сталося то так. Доля занесла її в Париже з відділом Зенгора. Її попередні петербургські звязки забезпечили їй місце серед російської еміграції і добру посаду. Вона жила досить комфортабельно з своєю старою матірю. Її оточувало попереднє російське суспільство. Коли ось до Парижеу приїхала українська капела під орудою Кошиця. Чутки про неї ширилися все наперед. Графіня Вейлен, що дуже любила музику, пішла на концерт. Разом з нею було кілька знайомих росіян, що скептично і іронично ставилися до українського мистецтва. Але тут сталася дивна

рік. З першими звуками голосів під керманом влад=
ної Кошицевої руки (дірігентської патерички
він не вживав) в душі петербурзької дами з Пол=
тавщини, уродженої Родзянко, забреніли не=
відомі їй до того струни, але такі щирі і глибокі,
що мов-би складали її дійсну істоту. Вона слу=
хала зачарована, з сльозами в очах і казала
собі: та це-ж моє прекрасне рідне, це моя власна
душа. Вся заля, разом з скептичними росіянами,
була захоплена висотою українського мистет=
ства. Французи покривали бучними оплесками
кожну українську пісню, приймали її як надання.
Графіня Ведлен вийшла з концерту іншою, ніж
війшла до нього. Помах чарівної Кошицевої руки
розбудив її душу. На другий день вона пішла до
української місії і просила зарахувати її до
української еміграції, як українську громадянку,
бо вона тепер має на те не тільки юридичне, а
й моральне право. Вона просила роботи в україн=
ській установі і її прийняли до складу місії для
кореспонденції на чужих мовах....

Його перервав Романів вигук:

– Що це? що там сталося?

Праворуч, в кінці залі, збилася рухлива купка,
з якої виривався гамір жіночих голосів. Два
офіцієнта бігли через залю.

Роман подався туди, Терніведький і Павлусь залишилися на місці, мовчки дивлячись і чекаючи.
Через якій час купка розсунулась і через залю до виходу попростувала молода гарна жінка з розжевреним обличчям, з пересунутим на бік капелюхом.
Роман, поспіхаючись, вернувся до своїх товаришів.
– Емігрантська драма, – сказав він. – Чоловік три роки, як розійшовся з своєю жінкою і дітьми, вона залишилася на Україні, а тут навязався новий роман. Тепер жінка приїхала з дітьми до нього, а до сімьї вже не та душа. Угрюкі ідуть на бік. Оце вони стікалися тут дві суперечниці і стався вибух, а Синя Борода утік.
– Пора й нам, – сказав Терніведький, – мені ще треба скінчити де які справи.
Проходячи поуз той куток, де сиділи тісьменики, Павлусь знову побачив Олеся... Він сидів сам, подавшись наперед головою, замисливщись, і так журно дивилася його очі, що у Павлуся защеміло серце.

IV.

– Листи з України! – вигукнув на порозі Кость.
Павлусь скочив з стільця і кинувся до нього.

– Мені? Давай!
– Не тобі. До Романа. Він одержав од своїх.
– Значить уже можна одержувати листи?
– Зовсім не значить. Йому привіз його родич, що працює в большевитскому червоному хресті, а його прислано сюди по медикаменти.
– У большевицькому?
– Він тільки на зверх підробився за них, а в душі з українцями.
– Покажи листи. Вже більше року, як ми тут і ніякої звістки.
– Осе.
Кость витяг з кишені зібгані листочки.
– Роман сам ішов з ними до тебе, та зустрів мене, передав і побіг до Куницького. Завелися у нього якісь таємничі справи.
Кость сів собі на ліжко, Павлусь біля нього.
– Першого аркуша немає: видно родинні справи. Осе помічено другий: ..., „Зіма переживалася тяжко, не було чим топити. Випалили всю огорожу і сарайчик. Соня ходила з осені в ліс на заробітки і заробила чверть сажня. Але це не на довго вистарчило, бо зіма була дуже холодна. Бідненька, як ій тяжко далася та праця! Вона-ж така тоненька, тендітна. Ми мерзли, як цуцики під тином, але у нас

принаймні була стеля над головою, а у бідної Марії Олександровни протекло на третьому поверсі, бо господарь не міг дати ремонту і їй довелося підставляти відра і виливати воду. Ти можеш уявити собі, як воно їй дається з її лихим ревматизмом в шестдесят років"...

Я мама, а мама! — метнулося в Павлусевої думці.

...„Змінити помешкання нема чого й думати. Вона збірається виїхати до родичів на село, як спроможеться дістатися туди. Але це не так просто. Кобриченки повезли свою Галю, щоб там родила, а по дорозі їх ограбували, мало не убили і з того переляку Галя скинула дитину і умерла. Багато поумірало твоїх знайомих, а багатої ростріляно: Бик, Семко, Панчук"...

— Микола! — скрикнули обоє разом. У Павлуся налилися слозами очі, він схопив Костя за руку.

— Слухай далі, — вимовив той тремтячим голосом.

...„На тому тижні ми йшли з Сонею по Львівській додому, коли на зустріч нам посеред вулиці валка з червоноармейцями по боках і ззаду, а в тій валці наші. Я ніколи не забуду якім поглядом глянули вони на нас, а особливо Микола; він йшов найближче і побачив Соню. Я й досі не сказав їй, що їх ростріляно, бо вона мабуть зовсім захворіла-б з того. Я довідався

другого дня"...

Павлусь затулився руками і ридав у роспачі. Лист лежав долі. Кость обхопив товариша за плечи і тихо уговляв його.

– Я не можу... я не можу! – вирвалося у Павлуся з мукою. – Ніколи! ... – і він ще дужче заходився.

Нарешті помалу він став стримувати себе і тільки тяжко зхлипував.

Раптом він ухопився за Костя.

– А мама?

– Постій, дочитаємо листа.

...„Большевикиростошувалися по всій Україні, як смертельна хвороба. Давлять, знищують. Нема куди заховатися від них, не залишилося для себе ні куточка. Серед дня і ночі входять прямо в хату і перевертають усе. Не звертають уваги ні на жінок, ні на дітей, ні на хворих. Панночка Орися лежала недужа одна в своїй кімнатці, коли у ночі до неї постукали, щоб в ту-ж мить одчинили. Вона зхопилася з ліжка в гарячці, в самій сорочці, одсунула клямку і знову плигнула під ковдру. До неї увійшло троє страхітних большевиків і сказали їй лежати ниціком, поки вони зробили трус. Забралися і пішли. Що вона перенесла за той час!"

У Павлуся знову затремтіли губи... „Може так

само увалнються і до мами з старенькою тіткою?" – Одна думка про те отруювала жалем і нудьгою його душу... Ох, як тяжко, як бридко стало жити!

Павлуся почала бити пропасниця. Він враз став такий хворий на вигляд, що Кость примусив його лягти в ліжко. Сам стяг з нього чоботи, накрив пледом і сів біля нього на краєчку.

Павлусь заплющив очі. З під вій по обличчю текли сльози.

Кость з жалістю дивився на нього. Так минув досить довгий час. Павлусь не балакав, – тільки тяжко дихав.

– Знаєш що, – сказав Кость, – я збігаю до дому, заберу книжки і ще дещо з собою і прийду до тебе. Тут й ночуватиму.

Павлусь стиснув його руку і ще дужче залився сльозами.

Кость повернувся за годину. По дорозі він зустрів Терніведцького з Романом, яким віддав листі і росказав, що Павлусь зовсім підупав, прочитавши їх.

– Ми навідаємося до нього завтра вранці, – відповів Терніведцький, а Кость поспішав до товариша.

Павлусь лежав так само. Кость нерішучо постояв біля нього, а потім подумав собі: нехай

краще засне, і розгорнув книжку.

Ніч минала неспокійно. Павлусь погано спав, стогнав, зітхав, кидався. Кость кілька разів озивався до нього, тоді він нишкнув, або відповідав:

– Спи, Костику!

На світанку заснув міцніше, але в шість годин прокинувся і рантом встав. Кость також підхопився, одягнувся, нагрів чаю, поприбірав і почав балакати про те, про се, щоб розважити Павлуся. Павлусь підтримував розмову тихо, журно.

– Який ти добрий, Костику! Який я вдячний тобі за твою ласку до мене.

– Ну от! – буркнув Кость. – Ти сам добрий, тому і тобі всі такі здаються.

– Ні, не всі, – а найбільше Роман і ти. Щоб я робив без вас? Ви мені підтримка. Мені іноді так тяжко буває, – договорив він тихо.

– Я бачу. Чому саме, Павлусю? Усім тепер не легко.

– Може не всі так відчувають. Що ми тепер? Якісь трісочки, що перекидаються вітром без жадної уваги. Немає навіть умов до боротьби. Немає на переді нічого, крім ще гіршого. А яка безупинна тривога! Чи варто так жити?

У двері спішно стукнули; увійшли Роман і Терніовецький. Привіталися з Павлусем, звер=

нулися до Костя.

– Ну, як твій пацієнт?

– Договорилися до того, що не варто жити.

– Жити ніколи не варто і дуже бажано, – одповів Роман.

Павлусь трохи повеселійшав і усміхнувся йому.

– Таким як ти, та Михась, та Кость варто, а мені навіть не бажано.

– У тебе немає здорового апетиту до життя, – гаряче заговорив Кость, – бо ти всю свою увагу зкупчуєш на сумному, тяжкому, хибному, та й то на чужому більш, як на своєму, не маєш завзяття перемогти себе. Ти не хочеш знати страждання, а воно має свою рацію, навіть красу. Без страждання не було-б щастя. Твоя мати вимучилася, поки народила тебе, а тому більше любить над усіх. Треба не ховатись од страждання, од нього не утечеш, а йти йому на зустріч, коли вже доводиться, то перетерпіти його, не порушавши свого доброго звязку з життям і знову бути бадьорим, щасливим.

– Ну, я не згоден йти назустріч стражданню, – сміючись зауважив Роман, – я терпіть не можу страждання і волію від нього на бік. Що ж до смаку в життю, то я згоден з тобою. А

ти як, Михасю?

– Я теж не на зустріч стражданню, але не дуже ухилявся-б, бо ці ухилення збивають людину з вірного шляху. Я люблю вірний шлях.

Кость запитливо глянув на Павлуся.

– Мені наймилійше так, як каже Роман, – відповів той. – Але я так не зможу, а страждати жахаюся. Коли я тільки згадаю Миколу і наших Крутян – ох! – він здрігнувся і затулив лице руками.

– Ну, не думай про те! – живо перервав його Кость і поклав йому руку на плече.

Роман зауважив те.

– Та вже в цей мент, коли ми тут балакаємо, – сказав він, – Миколи немає, розумієш, зовсім немає, він нічого не почуває. Твій жаль і сльози в порожнечі, це жвачка. Не треба жувати жвачки, треба їсти свіжу їжу.

– Я не можу зрозуміти для чого весь той жах, а тому не можу і заспокоїтись, – відповів Павлусь. – Кость каже, що моя мама мучилася, але ясно, що так треба було, що це було на добро їй. А защо, навіщо загинув Микола і заміщив за собою це багато горя, свою матір, сестру, товаришів.

– Немає защо і навіщо, а тільки – через що.

9.

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. rok 192 ....

В. О'Коннор. - Вілінська.

POČETNÍK

III.

На еміграції
роман.

Частина 2.

(81 - 90.)

Objem 12 listů.

25

через те, що попався до рук большевиків, як ми могли-б наскочити у лісі на ведмідя, або десь на скажену собаку. Погоджуюсь, що є скажені собаки, може колись виведуться, а поки що треба берегтися їх.

– Ну це вже ти занадто, – вступився Кость, – є і нащо, і навіщо.

– Саме головне навіщо, – додав Терлівецький, – але на це тяжко відповісти самій розумній людині.

– От то-той є! – усміхнувся Роман. – Залишилося не тяжка і для найдурнійшого: ми живемо, то треба жити, та це й як найкраще.

– Так зовсім не варто жити, – одповів Павлусь, – без мети, до якої непохитно прямуєш.

– Варто жити для України, – енергійно підхопив Кость. – Всі наші сили належать нашій батьківщині.

Павлусь враз вирівнявся; очі йому засвітилися.

– Так, Костику! Спасибі, що кажеш мені те.

V.

Роман Бойчук, добірно одягнений, з квіткою в петельці, летів на автомобілі по Рингу, коли побачив на розі Павлуся. Він спинив шофера і

гукнув товаришу.

— Сідай, я тебе підвезу.

Павлусь радісно привітався з товаришем.

— Чого це ти таким паном? Я вже й забув коли їздив автомобілем, а тепер це так дорого коштує.

— При де-яких справах необхідно мати декорум, — поважно відповів Роман. — Тобі куди?

— Я йшов до Грайлінгера на побачення з Костем і Михасем.

— Гаразд, і я охоче зайду туди.

Автомобіль шугнув на бік і полинув далі.

Павлусь з насолодою відчував швидкий рух, м'яке сідіння, пістряве мигатіння навкруги. У нього враз піднісся налад, він ожив, захопився моментом.

Під'їхали до кафе Грайлінгера. Увійшли у вестибюль. На зустріч глянув ряд лож, подовж вікон, з червоним оксамітом і позолотою. В четвертій ложі сиділи-вже Кость, Тернівецький і Іван Панасович.

Роман спинився здивований.

— Як, Іван Панасович тут? Коли він приїхав?

— Мав приїхати тільки сьогодня. Я сам ще не бачився з ним.

Видно було, що Роману не велика приємність.

Іван Панасович тепло привітався з молодими

людьми і замовив для всіх каву.

— Я почув од Костя, що ти маєш бути тут, — звернувся він до Павлуся, — і прийшов, щоб раніше побачитись з тобою на першу хвилину, а тим часом почув де що цікавого. До мене писав Куницький: прохав прислати йому портрет твого батька, який є тільки у мене. Я не міг уявити собі нащо він йому здався, а тепер довідався, що Куницький перебуває в товаристві Хакеса і почуваю щось непевне. Ну, поки що, я прощаюся з вами, бо у мене справи, а увечері побачимось на зборах.

Він заплатив кельнеру і пішов з кав'ярні своєю розміряною ходою.

— Недовір'я до Куницького, — буркнув Роман. — Українська риса брати всіх за шахраїв і стародавне юдофобство.

— А ти не знаєш нащо Куницькому портрет мого батька? — запитався Павлусь.

— Може й знаю, але поки що не буду про це говорити.

— Хіба якась таємниця?

— Розумні справи завжде йдуть у таємниці. Тобі нема чого хвилюватися, коли при справі стою я.

Він вимовив це з притиском і запалив ци-

горку.

– Та які у тебе справи з Куницьким, скажи-ж нам, нарешті, – вигукнув Кость. – Не підходить критись од товаришів.

– В свій час довідаєтесь.

– Вони навьязують дипломатичні звязки з Англонтою, – пожартував Терлівецький.

– Его-ж! Роман одягається як дипломат і їздить в автомобілі, та ще й з прекрасною панною Оксаною. Я бачив двічі.

– Аби послужити на користь Україні, – довірчиво сказав Павлусь.

– Це вже без сумніву, – одповів Роман.

– В спілці з Хаксоном?

– Іти, Михасю, туди-ж в жидофоби?

– Дрібна людина, не маю великого довіррья. Я вже бачив з ним в Ресторані Пащинського, відомого обцероса. А одного разу то, навіть, і Гичка, що служить в совітській місії.

– Ну, з цього боку я цілком певний за Куницького, – вступився Павлусь. – Він упертий ворог Москви.

– Куницький, перш за все, розумний чоловік і тому не може бути упертим, – зауважив Роман.

– Що ти хочеш тим сказати? – серьозно спитав Терлівецький.

– Ой, позбавьте мене вашої наївности, – іро-

нічно і з досадою скрикнув Роман. — Так і тхне від вас: „я не вживаю цього кацапського трунку, дайте мені печеної бараболи."

— Що це ти взявся захищати кацапський трунок?

— Я захищаю українську справу, яка загине в таких руках, як ваші.

— Зараз вона в твоїх руках. Будемо сподіватися на найкраще.

— Твої іронії не дошкуляють мені. Я поважаю активність і тільки з нею рахуюся. Що до Мойсея Марковича, то його прийняло усе українське суспільство.

— У нас приняли й полковника Румунова.

— На що-ж ти наперед навязуєш йому рацію.

— Скажи, будь ласка, яка точка погляду Мусія Марковича на українську справу і на що йому вона здалася? На чому вони порозумілися з Куницьким?

— Звичайно, ви з свого запічку ні на чому не порозумілися-б і залишилися-б там сидіти, а Куницький людина широка і не жахається всього, як стара панна. Хакес каже: „Треба йти за часом. Одсунемо Україну поки що на бік, як державу. Потім, при інших умовах, ми знову вернемось до неї. Немає праці. Головне щоб була праця. Тепер наша лінія на Росію, тут можна

пустити в оборот свої сили, а в свій час підемо так само і до України.

– Яка підлота! – скрикнув Костьо.

– І нащо Куницький дає говорити собі те? – почервонівши додав Павлусь. – Росія! Яка для нього може бути праця поза українською?

– Се-б то? Що тепер Україна? Не треба бути наївним, і червоніти, і напружувати губу... З тебе ніколи не буде дипломата, хоч-би весь вік стояв при місії. Найкращий дипломат той, що уміє використати усе собі на руку і марно не витрачає сили. Ніколи не треба уперто стояти за справу, якої не виграєш.

– О, ти будеш знаменитим дипломатом, за це я відповідаю! – скрикнув Терлівецький, ляпнувши Романа по плечу. – Кінчаймо каву і ходімо пройдемося перед зборами.

– Ні, – одповів Роман, – мені немає часу, я не одпускав шофера. Буду на зборах. До побачення!

Він спішно ковтнув з шклянки і потиснув товаришам руку.

За хвилину повз вікно прогудів автомобіль. Роман, одкинувшись назад, торкнувся пальцем капелюха і зник за рогом.

Товариші мовчали. У Павлуся було багзно[?] і нудно на душі. Якась несподівана образа, незрозу-

німість, жах....

Кость перший скочив з місця.

– Ходім! – різко сказав він і насунув шапку на голову.

VI.

Упів до сьомої почало сходитись українське громадянство. Збори призначені були на шість годин.

Збиралися купками біля дверей кафе, всі враз галасніли і входили в залю, провадячи балачку.

Тернівецький, Кость і Павлусь давно вже сиділи в кутку за столиком і чекали в піднесеному наладі. Призначені були збори „Всеукраїнського об'єднання", себ-то найвидатнішої еміграційної України. Он до тієї групи з виразною постаттю в середині звертаються їхні погляди. А он бувший міністр закордонних справ, а он міністр-президент; там один з найпопулярніших генералів, а ондe посол до Царгороду... Які люде! Який історичний момент! Павлусь, як свічка в церкві, горів патріотизмом, гордістю, надією.

Минуло ще хвилин двадцять, людей все прибувало. Посунулись далі, в другу кімнату, в призначену для засідання залю.

Розсілись по місцях. Обрали голову зборів – ту саму

значну постать, на яку з пошаною поглядали юнаки, - і засідання відкрилося.

Голова сказав довгу блискучу промову, в якій підкреслив важливість моменту і велике значіння для України зу́пок присутнього тут суспільства.

Слово перебрав бувший міністр-президент. Він показав в своїй промові, як вірно розумів він завдання української політики і якими певними шляхами пішло-б наше політичне життя, як-би не перешкоди закордоном.

Слідом говорив бувший міністр закордонних справ про те, яких великих досягнень дійшов він, не дивлячись на тяжкі, несприятливі умови.

Самопочуття авдиторії підносилось все вище. Павлусь радував. От вона свідома, дужа всевміруща Україна!

Він шукав очима Романа. Роман сидів майже на самому переді, ближче до стіни, повільно повернувшися на стільці в їх бік. Його гарний профіль гордо викреслювався серед юрби. Павлусь з замилуванням дивився на нього. На цій постаті будував він собі майбутнє України. Маючи таких вірних синів, здібних гарячих патріотів, їй нема чого боятися за своє прийдешнє, які-б не трапилися їй лихоліття.

Павлусь почував себе щасливим.

Говорив далі генерал, говорили двоє послів і пону=

лярний кооператор.

Налада раптом трохи спала, коли перед зборами з'явився не урочистого вигляду, мало відомий Кирильчук і почав свою промову без блискучого красномовства попередніх промовців.

В своїй промові він заявив, що вважає невідповідним, недопустимим, навіть злочинним, щоб відірвана від свого ґрунту еміграція брала на свою руку акцію державного характеру, не маючи на те згоди і доручення від свого народу. А він має приклади на те. Якраз, між иншим, в цю біжучу хвилину нарощає авантюрно-камерційного характеру справа, яку він не виголошує тут за браком документальних підстав і з огляду на невідповідність часу, але яка погрожує скомпрометувати державну гідність.

В авдиторії відбилося незадоволення, навіть обурення.

Павлусь зауважив, що Роман раптом змінив свою недбалу упевнену позу і почав пошепки говорити щось до свого сусіди - кооператора, а той очевидно неспокоївся. Чулися напівголосні вигуки:

- До чого це?...

- Цілком не до речі!...

- Про що і про кого він натякає?...

- Отже ні, нехай говорить, цікаво послухати...

Кирильчук зійшов геть серед набуваючого чудін=

ня, що почало переходити в галас і суперечки.

Голова зборів бив у дзвоник.

На хвилину притихло.

— Панове! Об'являю перерву на десять хвилин.

Враз все забаламутилося в залі; де хто попрямував до Кирильчука, що сидів поруч з Іваном Панасовичем і спокійно розмовляв з ним. Незабаром їх отачили густим колом; туди пристав і голова зборів.

Почали роспитувати Кирильчука на яку справу він натякав в своїй промові. Він одповів, що то є комерційна справа, про яку він довідався випадково; майже вже зовсім закінчена: видання поштових українських марок. Правда, вони не мають на цей час другого призначення, як до альбомів філателистів, — проте зарядці сподіваються великих заробітків. Уся та справа приватної ініціативи і коштів, але репрезентується яко-державна і тому він, Кирильчук, вважав своїм обов'язком звернути на те увагу громадянства.

Роман слухав те, стоючи поруч з своїми товаришами. Він з досадою заговорив до них напівголосно:

— Оттакий запічний цвіркун, що поза своїми шпаргалками, нічого не розуміється на широких життьових справах, завжди буде критикувати кожний сміливий крок.

— Ти вважаєш, що в тому немає нічого шкодли=

10.

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. rok 192 ....

В. О'Коннор-Вілінська.

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман.

Частина 2.

(91-100.)

Objem 12 listů.

25

вого? - спитав Павлусь.

— Звичайно! Я може знаю справу краще за нього.

— Може навіть береш в ній участь? - усміхаючись додав Тернівецький.

— Хоч і беру. Тим самим одповідаю за неї.

— Скажи, Романе, - звернувся Кость, - ти може для цій справи взяв у Павлуся портрет його батька?

— Для цієї.

— Чому ти не сказав мені? - спитав Павлусь.

— Зайво було балакати про це. Я спокійний за твоє довір'я до мене.

— О, можеш бути цілком спокійний.

Біля Кирильчука ішла жвава розмова, суперечки, запитання. Голова зборів так заговорився, що коли глянув на годинника, то скрикнув з жахом:

— Панове, пройшло вже 20 хвилин. Прошу на місця! - і сам попростував до столу.

Кілька разів довелося йому ще дзвонити, поки угамувалися і можна було провадити зібрання.

Почувся голос Куницького:

— Прохаю слова!

Всі замовкли. Роман сів струнко, обсунувши на собі піджак. Виявився і Хокес, що стояв тепер під стінкою.

— Високі збори! - почав голосно Куницький.

Але в цей самий мент через залю спішним

ходом перейшов хазяїн кафе і сказав щось до голови.
Голова знову задзвонив і звернувся до присутніх:
– На жаль, панове, ми мусимо перервати наше засідання: заля більше не належить нам. Вона була віддана тільки до 9-ої години, але ми, правду кажучи, забули про те.
Серед зборів знявся галас.
– Як не належить? З якої речі? Це не знать що таке!..
Але голова покинув своє місце.
Куницький з розгніваним виразом пішов до Хакеса. Почали тиснутись. В залю увійшли два кельнера. Збори мусіли звільнити кімнату.
Павлусь, Кость і Терніовецький подались геть, повз гомонливих купок, що позбивалися на тротуарі і загороджували дорогу.
Всі троє були пригнічені, розчаровані, ображені.
Кость виловлював свою досаду на розпорядників зібрання. Терніовецький обурювався проти легковажного відношення до національної гідности. Павлусь йшов мовчки з тягарем на душі
Так неурочисто обірвалося це урочисте зібрання, од якого він так багато сподівався.

V

VIII.

На другий день у Івана Панасовича пили чай Павлусь з товаришами і Кирильчук. Роман після першої склянки попрохав вибачення, спіраючись на деякі справи і подався геть. Говорили про вчорашні збори. Іван Панасович замислено і журно дивився наперед себе.

Кирильчук провадив розмову.

– Звикли до розкішного життя за цей час, не хочуть переходити на будні. Засоби зменшуються, декому стає зовсім скрутно; в недалекому майбутньому голод, жах...

– Так перешла блискуча доба українських представництв, – промовив Іван Панасович. – Занадто буйно жили на державні гроші. Тепер їх не має. Треба будувать. А на чолі здебільшого стояли люде, яким байдуже до гідности держави, бо вони пристали до неї тимчасово, на свою власну користь.

Павлусь стрепенувся.

– В тій справі з марками бере участь Кунецький, а при ньому і Роман. Ви не можете, Іване Панасовичу, закинути їм що до патріотизму.

Іван Панасович одповів не відразу.

– Якою вагою важити патріотизм... –

В цей мент постукали. Увійшов Крицький. Іван Панасович жутко підвився на зустріч.

– Олексію Васильовичу! Як я рад вас бачити. Я не знав, що ви в Відні. Давно?

– З сьогоднішнього ранку.

Усі привіталися і посадили гостя.

– І ви до гурту, до української еміграції, чи на яку роботу?

– Та от до цієї-ж праці, що й Максим, – він повів очима на Кирильчука, – те саме видавництво замовило мені досить великий переклад, а також редагування инчих перекладів. Я сьогодня вже був у директора-німця і в друкарні. Познайомився з людьми і ділом і завтра починаю свою роботу.

– Як же вам подобалися люде?

– Дуже відповідні для діла: солідні, працьовиті німці. Ми скоро і добре порозумілися. А головне цікавляться українською літературою справою і покладають на неї надії з комерційного боку. Це мене приємно вразило. Між инчим одержав я цілком несподіване неприємне враження від того видання, що наготовлене тут у вас у Відні і вже майже закінчене до випуску.

– Що саме?

– А той альбом поштових марок з передмовою

видавців, поясненнями до кожного зразка, з історичними, політичними, літературними розправами і поруч торговельними оголошеннями. Все написане і виставлено так, що дуже задовольнило-б москалів і цілком придається на їхню пропаганду. Я не вірив своїм очам і досі не розумію, що це за видання. Поставили на марку портрет Савченка і написали, що він був комуніст; про Богдана Хмельницького - що він був переконаний монархіст, як і всі козаки і прагнув московської монархії.

- Що ти кажеш! - скрикнув Кирильчук, зхопившись з місця.

- Те, що кажу. Хіба тобі це не відомо? Та там же є один уступчик, підписаний тобою, перекладений на французьку і німецьку мови, сам по собі цілком чистий, але в брудному оточенні.

- Який мій уступчик?

- Про Тараса Шевченка, до його портрета.

- Вони причепили його до своїх марок? Та се злочин! Яке вони мали право? Я цього не дозволю!

- Хто вони?

- Та ці самі нікому не відомі видавці.

- В видавництві мені сказали, що робота йде з замовлення Кузнецького і жалілися, що там ще не доплатили якихсь грошей по умові. Чому ти

усього цього не знаєш, коли ти тут давно попред мене?
– Я не буваю ні в видавництві, ні в друкарні: сиджу дома і працюю. Колись зайшов до мене Куницький і попрохав написати йому коротеньку замітку про Тараса Шевченка до одного видання. Я стільки писав таких заміток в пресовому бюро наших місій, що не звернув на те ніякої уваги і дав йому те, чого він прохав. Про видання тих марок я дізнався випадково цими днями від молоденького маляра, якому усе не виплачують грошей за роботу і він скаржився мені в надії, що я допоможу йому одержати їх. Через те, мабуть, і тобі показали те видання в друкарні, що рекетвують на недотримливих замовців. Але, щоб, не сказавши мені ні слова, прив'язати мене до тієї справи, про яку я зараз говорив на зібранні, як про недопустиму!

Він в розпачі метнувся по кімнаті.

Іван Панасович рішуче підвів голову:

– Заспокойтесь, Максиме Хведоровичу! Цей альманах не вийде поза друкарню. Ми не допустимо. Я вам відповідаю за те. Завтра в десять годин ранку збереться невеличка група головних представників тутешнього українського громадянства. Прошу прийти і вас, Олексію Васильовичу, і ми обговоримо, як зліквідувати цю нещасливу випадку.
– А гроші! Там витрачено не малу суму грошей,

що взяли у Хакеса.

– То вже їх власна справа. Нас то не обходить.

Терчивецький піднявся йти і за ним і його товариші.

– Павлику, у тебе якийсь недужий вигляд, – зауважив Іван Панасович, – прийди завтра розкажи мені докладно, як тобі живеться.

Хлопці пішли геть.

– Ох, тобі і Роман! – з досадою скрикнув Кость, коли вони опинилися на вулиці.

– Він сказав мені, щоб я був спокійний, щодо батькового портрета, – тихо промовив Павлусь.

– От, і будь спокійний!

– Як же так? Треба побачитись з Романом. Він тільки що був з нами так, мов нічого й не було. Тут якесь непорозуміння. Треба зараз побачити Романа.

– Давай зайдемо до Грайлінгера, – порадив Терчівецький, – він там щовечора з різною компанією.

– Ходімо, ходімо! – заквапився Павлусь, – мені неодмінно треба побачити його.

VIII.

У Грайлінгера дійсно застали Романа з цілою компанією. Там був і молоденький маляр, про якого

згадував Кирильчук, і двоє студентів-полтавчан, і кооператор, а на канапі сидів Куницький з якимсь невідомим добродієм. Куницький очевидно бентежився, а Роман, без усяких фасонів, щось різко виказував йому. Це вразило Павлуся; він звик ставитись до Куницького з великою пошаною.

Але і Куницький мав не той владно упевнений вигляд, що завжди. Він якось збуджений, збився, розгублено поглядав на Романа, то на кооператора.

— Я піду і запитаю його, — сказав Кость, — нехай він сам з'ясує нам справу.

— Що ти! Чи це зручно тут?

— Та у них, видно, як раз про те розмова, — озвався Терлівецький, — ходімо, привітаймося і побачимо.

Куницький, як тільки вони наблизилися, сам звернувся до них:

— Ви теж вносите запитання, молода українська республіка? Шкода тільки, що немає парламенту, де це належить робити. Щоб мати державу, то на те не вистарчило хисту, а щоб не давати здібним людям ходу, то для того притягають за чуба свою державу.

Невідомий добродій хихикнув.

Роман з досадою глянув і на нього, і на товаришів.

Терлівецький одповів стримано, але поважно:

— Так, ми є громадяне української республіки.
А Кость додав:
— І хочемо почути від вас, пане Куницький, про те комерційне видання, що ви замовили. Це не парламентське запитання, бо на нього ми не маємо права, а просто наша звичка звертатися до вас в кожному важливому випадку.
— Хто це вам сказав, що я замовляв видання?
Кость глянув на товаришів і рішучо відповів.
— Олексій Васильович.
— Він тут! Де він взявся?
— Приїхав сьогодня вранці.
— Позбиралася вся армія, — злісно засміявся Куницький. — Тільки шкода, що не буде чого їсти. Так от можете сказати вашому Олексію Васильовичу і вам кажу, що ні на які запитання я відповідати не буду і каюся тільки в одному, що хоч і вважався завжде не за дурня, а зробив як дурень коли завдяки своєму потріотизму, поїхав з Петрограду до Київа підтрімувати вашу новорожденну Україну.
— Що це? — вимовив Павлусь збілілими устами. — Як ви смієте?
Кость круто повернувся до товаришів.
— Ходімо звідціля, нам тут немає чого слухати.
Незнайомий добродій хихикнув; . Обурені хлопці

пішли геть.

– Що-ж це таке? – звернувся Павлусь до Романа, як тільки відійшли на бік, – Я не можу прийти до себе.

– Сумна справа, – одповів Роман, – я бачу, що Куницький не здатний на діпломата, як я гадав.

– Та не в тім річ, чи він здатний, чи не здатний діпломат, – перебив Кость, – а він зрадник. І як він цинічно поводиться! І яку він провадить „акцію", як ти недавно висловлювався? І яке твоє співробітництво з ним? Ти працював з ним і ще два дні тому захищав його.

– Не гарячкуй, будь ласка. Два дні тому було одно, а сьогодня инче. Полетів з позіцій, як звичайний дурень. Туди йому й дорога, коли так. З ним більше діла не маю.

Тут вступив Павлусь:

– Романе, та це-ж той Куницький, в якого ми так вірили, якого ми так високо цінували, для якого одсунули Івана Панасовича з голови місії і доручили йому наше представництво за кордоном.

– Ну, за те мусить одповідати міністр закордонних справ, що вислав його.

– А тобі-ж, а тобі хіба не болить од того?

– Як-би мені за все і за всіх боліло, то я розгубив-би свої сили. Вони мені потрібні на щось инче, а не на те, щоб побиватися над хибами усякого Куницького.

– Ти-ж його так обстоював недавно! В цю ганеб=

11.

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. rok 192 ....

В. О'Коннор-Вілінська.

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман.

Частина 2.

(101-110.)

Objem 12 listů.

25

ну справу з марками попав портрет мого батька, Романе, ти-ж упевняв мене, що мені немає чого бентежитись.

– Я не бентежуся. Не треба перебільшувати. У нас надто люблять здіймати галас з кожного приводу і вибухати патріотичним обуренням. Нудно це. Твій батько не поменшає від того, що Хакес назвав його катуністом. Однак мені треба йти по своїх справах. Час – гроші. Бувайте здорові. До побачення. Я тепер буду що вечора у Вейгубера.

Він швидко подався з кав'ярні.

Павлусь стояв зчервонілий, розгублений з напруженою губою.

Кость уважно глянув на нього, Терніверцький пережовтів його погляд.

– Давайте сядемо тут в куточку і вип'ємо чогось. Кельнер уже поглядає на нас.

Сіли.

– Павлусю, ти не бентежся так, – почав Кость, – з того всього нічого дуже шкідливого не вийде. То все жидівська вигадка, якій не дадуть ходу.

– Ах, не в тім річ! А Куницький... а Роман....

– Куницького ми надто перебільшували, себ-то ти. Я давно ставлюся до нього з підозрінням, ще з тієї розмови, що, пам'ятаєш, була у нього з Іваном Паньковичем, з приводу державних гро=

шей. А що до Романа...

– Роман добрий хлопець, – піддав Терешкевецький, – тільки розгонистий. Він хоче бути незалежним і дужим і гадає, що може досягти того через ту компанію.

Павлусь спустив очі і уперто дивився на краєчок столу.

– Він не хотів робити тобі прикрости з портретом твого батька, а просто не спинявся думкою на тому.

– Я нагадав йому; він запевняв мене...

Павлусь враз замовк, почервонів і губа його напружилась. Підвівся з місця і сказав, не дивлячись на товаришів:

– Я піду до дому, у мене трошки болить голова.

– Та ми зараз усі підемо.

– Ні, я вже піду.

Він вийшов зза столу і подався з кафе. Хлопці мовчки глянули один на одного і потягнулися за Павлусем.

Збоку, за окремим столиком, чулася голосна розмова серед українського гуртка. Долетіли слова:

– На нас сипали з ширпнелі, як посипальники на новий рік.

– Стій, – зашепотів Кость, – це Нечуй, я пізнаю його голос.

— Що то за Нечуй? — запитав Терлецький.

— Ти не знаєш. Це надзвичайний герой. Весь пострілений і побитий двічі тікав з під розстрілу. Ходімо послухаємо. Він саме оповідає якусь подію. — і взяв Павлуся за руку.

Вони приєдналися до купки, що стояла навкруги стола.

— А мені треба було взяти бінокля, — провадив той самий енергійний голос, — що випав, як ми бігли. І отже лежить там перед очима на видноту. Я дивлюся і помічаю, що воно стриже з одного боку на другий: чах... чах..., як дзигар, і зміркував собі який іде на той час. От як воно звернуло в другий бік, я кинувся прожогом до свого бінокля, ухопив, та назад. А тут той гаспідський горох на мене. Наші кричать, а я чую, що лечу, як блискавка. Та таки перед самим ровом ляпнуло мені по чоботу. А я вже й там!

Дружній вибух задоволення підтримав оповідача.

Він сидів, високо піднесши голову, недбало посміхаючись. Коло нього пив каву гарний з обличча пан, блідий сухорлявий.

— А то хто? — тихенько запитав Терлецький.

— Товариш його, професор Кам'янецького університету. Був в санітарах під час походу.

– Ну, і їм же не минулося, – додав Нечуй. – Били ми їх добре і спуску не дали.

Професор одсунув свою шкляночку і глянув на слухачів.

– Я ні одному кацапові не подав помочи, як не просили, як не мачили.

Нечуй зареготався:

– Одного разу ми вже верталися з хлопцями, коли при самій дорозі лежить большевик; думали убитий, а він підводиться, та так же дивиться на нас, благає, простягає руки: „Товарищи." Які ми йому товариши! Ми засміялися, та й прикололи.

Терлецький і Кость, не дивлячись один на одного, з огидою в душі, раптом повернули від гуртка.

– А де-ж Павлусь? – з тривогою спитав Кость.

Павлуся вже не було.

IX.

Павлусь сидів на ліжку зігнувшись, зтуживши руки на колінах.

– „Я не можу так жити, не хочу." – шепотів він собі. – „Це-ж жах! Що як мами вже немає? Що, як її убили большевики? або наляками і вона захворіла і умерла? Чи взагалі не бачити

її? Без мами нікого не має на світі. Іван Панасович чужий. Роман... Роман не вірний." – Він тяжко зітхнув і замислився. – „Кость? Кость славний, але його життя – не моє життя. Михась дуже розумніший проти мене. Без людей... ~~Унiверситет~~ Україна... Я нікчемний служити їй. Я тільки забираю чиєсь місце. Тепер треба бути спритним, рухливим, добре говорити. Саме головне добре говорити. Мене того не вчили. А треба вибиватись. Стає все тіснійше, небезпечнійше, насовуються злидні. Як-би Іван Панасович не підтрімував мене, я сам не зміг-би вибитись. Я-б пропав! А чи довго тріматиметься Іван Панасович? І нудно вибиватися, змагатися, чогось просити, щось видирати. Краще піти геть."...

Враз, як хвилею, нанесло дитячі спогади: ~~утуль~~ утульна кімнатка, де він спав з мамою. У них був свій особистий відокремлений світ, де панувало повне порозуміння, спільні втіхи, спільна праця, спільні цікаві пригоди, які завжди щасливо кінчалися.

Як весело уміла вона гулятися! Ніколи не почував Павлусь стільки захватливої трівоги, як, коли бувало, маленьким, тікав з однієї кімнати до другої і ховався там за високу фотелю,

або залазив у куточок за шафу. Мама прибігала і заглядала на всі боки по кімнаті, викликуючи його. От уже вона біля самої фотелі. Павлусь завмірає, ледве дихає, але вона нагинається зазирнути під стіл і не бачить його. Тоді Павлусь вискакує поза її спиною і голосно сміється, як переможець. Мама у захваті, що нарешті знайшла свого хлопчика, і вони обоє щасливі.

Пізніше він сідав бувало на ослінчику біля маминої фотелі і розглядав малюночки у книжеці, розгорнутій на її колінах. Малюночки були дуже цікаві, а ще цікавіший оповідання, що росказувала до них мама. Багато дивних річей наслухався Павлусь, і казок, і життьової правди. Наймиліший були йому малюнки і оповідання з української історії, з минулого своєї батьківщини.

Шафочка з його цяцьками, а потім книжками, малюнками, всякими його вигадками, присторями, утворами, на які він був дуже здібний, і біленький зошит, де писалося нигим історичне оповідання „Семен Палій." Невеличкий затишний садочок, де він разом з гімназіальним товаришем, тим самим Миколою, що розстріляли большевики, обробляв свою грядку, сіяв на ній лікарське зілля, бо вони марили в

майбутньому піти на лікарів. У них докладно розроблений був той план; вони навіть уявляли вже себе в кереях селянського сукна з кобеняками, їдучи під дощем на поштових конях, вузенькими шляхами поглухих селянських кутках. Вони рятували людей від хвороб, а разом з тим дбали за школи, захисти, притулки, обстоювали усі потреби селян у земстві. І скрізь на першому місці стояло у них національне завдання.

Пані Савченко часто казала Павлусеві, ніжно поклавши руку йому на плече:

– Ти добрий син свого батька!

То були найдорожчі слова для нього.

Але ж ось прийшов чарівний ~~сон~~ час, коли як в казці почали здійснюватися його найбільші бажання. Чи міг марити його батько про розповсюдження української школи, гімназії, навіть університета; державні театри, державні представництва закордоном. Чому-ж він, Павлусь, не почуває себе цілком щасливим від того? Чи не ганьба це йому?

Та-ж немає тут Остапів Савченок. Ці нові, блискучі громадяне зовсім інші. Вони гарно говорять, усе критикують, багато обіцяють і мало чого роблять. Є такі люде, яких визнав-

би і його батько, як Олексій Васильович, Кирилочук, Іван Панасович, але вони не стоять на чолі; вони відсунулися і звільнили дорогу іншим, що з галасом і гуркотом побігли по ній. І не лежить Павлусева душа до цих господарів моменту. Він побачив те на Кунецькому, і, навіть, на Романові....

Знову він гірко замислився. Все сумнійше ставав його погляд, нижче хилилася голова.

Раптом увійшов Кость і в мент перехворів і відчув Павлусев стан.

Павлусь вирівнявся і запитав примусово недбало:

— Ти вернувся, Костику?

А за хвилинку тихенько ліг на ліжко і одвернувся до стіни.

X.

Кость щодня по кілька разів забігав до Павлуся і бачить, що навіть його товариство не миле йому. Павлусь видно примушував себе так сяк підтрімувати розмову, одповідати на запитання. Кость непокоївся, турбувався. Іван Панасович також зауважив пригноблений нагляд хлопця і старанно роспитував про все, що на його думку могло гнітити його. Запро-

понукав його грати, – але Павлусь одмовився, одповівши, що це не витратив і тих, що було йому дано. Роспитав про працю в університеті, – все йшло як слід; забалакав з ним про матір, висловив свої думки, що до її становища в Київі, якого не було рації дуже жахатися, але тими розмовами не заспокоїв Павлуся, а надав йому ще більше суму.

Одного дня надвечер Кость раптом увійшов до товариша і застав його біля столу: він щось писав, схилившися над паперами, здригнувся і підсунув під чистий аркуш те, що було написано.

– Одягайся, Павлусю, – весело вигукнув Кость, – підемо до Грайлінгера: сьогодня прийде туди Меланя, власне щоб з тобою побачитись.

– Ой, ні, вибач Костику, я не піду: я погано почуваю себе сьогодня, краще посиджу дома.

– Тобі гірше від того, що ти все сидиш дома. Ти подумай-же: то-ж було-б нечемно не піти, коли з тобою прийде побачитись дама, Меланя! Ти пам'ятаєш, яка вона була мила весела дівчинка в осередку! Ні, тут не може бути й розмови. Одягайся і ходімо!

Павлусь підвівся з роспачем. Весь його вигляд викликав такий жаль, що Костеві боляче стало силкувати його, але він переміг своє почуття і почав помогати йому одягатися, весь час сіпкуючися своєю балачкою підбадьорити його.

Прибралися. Пішли.

У Грайлінгера було ясно, весело. В ложі у турків чулася жвава балачка і сміх. У тому кутку, де вони завжди сиділи, біля великого дзеркала, побачили Романа і Терніве́цького. Товариші закивали їх, угледівши.

– Ну, добре, що ти його витяг, – звернувся Роман до Костя, – зовсім посмутнів нам Павлусь.

– Побачиш Меланю, – додав Терніве́цький. – Сідайте тут, а це місце ми бережемо для неї.

– Давно Меланя в Відні? – запитав Кость.

– Уже тиждень. З ранку до вечора бігали: треба було їй оглянути весь Відень. У неділю ми возили її на Пратер. От було весело! Мелані схотілося побувати в великій празниковій юрбі і все передивитися. Гойдалися на каруселевих аеропланах і бігли на каруселевих конях, їздили човном в таємничу печеру, де бачили і відьом, і велетнів, що ковтали цілком бідних дітей, і Сандрільйону, і пряникову хатинку, летіли з гори на гору в цяцьковатому потязі – усе те тішило Меланю, як маленьку. Коло неї набиралося дітей і ми всі разом бавилися.

Павлусеві уявлялася інша Меланя. Його не привабловував той образ шумливої, сміхотливої панночки. Він боявся зустрічі з нею. Серед пустотливого гаміру в кафе йому стало ще сумніше.

12.

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. rok 192...

В. О'Коннор-Вілінська.

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман.

частина 2.

(111-120.)

Objem 12 listů.

22|53|23

Болізно стискалося серце. Хотілося вернутися додому, але не можна було, бо почнуть умовляти, не пускати, - це нуднійше.

Терлівецький підвівся.

– Піду близше до дверей. Вже скоро мають прийти.

Справді, тільки що він перейшов до кінця залі, як спинився в рантовому напоготові. Там зобачилася постать Крицького, а поруч струнка постать дівчини з ясним обличчям, з світло-русявою головою, в маленькому темному капелюсі, завинена у хутро.

Терлівецький привітався з ними. Желаня хутко побігла наперед, він за нею, видно щось говорячи, бо вона враз спинилася, озирнулася на нього, знову повернулася і наразі разом з Терлівецьким наблизилася до компанії.

Кость кинувся їй на зустріч. Роман, принадно посміхаючись, стояв трохи наперед і чекав своєї черги.

– А де ж Павлусь? - питала Желаня, дивлячись на всі боки і на Павлуся.

– Ось, він перед вами.

– Боже мій! Ви вже зовсім великий! Я не пізнала відразу. Як я рада вас бачити. Можна мені звати вас Павлусем, як тоді в осередку? Памьятаєте, як ви мене ратували на засіданні, коли я загубила головний листок з мого реферату? А ви десь знайшли і якраз в саму хвилину підсунули мені, коли я читала.

Павлусь стояв червоний, зворушений, намагаю=
чись щось сказати, не насмілюючись.

– А пам'ятаєте, як ми робили протест осередчан=
ської президії і я з вами меншими забралися на га=
льорку і ми там зняли галас.

Вона так щиро весело засміялася, що і Павлусь
усміхнувся їй.

Враз зав'язалася дружба.

Меланя сіла поруч з Павлусем і все щебетала, зга=
дуючи шкільне київське життя, пересновуючи
ті спогади новими враженнями, роспитуючи своїх
товаришів, шуткуючи, сміючися.

Павлусеві ставало все теплійше на душі. Він си=
дів-би так без краю в тому милому рідному ото=
ченню, мов повернувся до щасливих дитячих ча=
сів. Кость глянув на нього і не пізнав сумного хлоп=
чика. Очі йому тихо сяли, на вустах перебігала
легенька усмішка. Це не було такого Павлуся.

А Меланя провадила оповідання, як вона з Лесею
познайомилися з славетним італійським рома=
ністом і в розмові з ними він так зацікавився
українською історією, козаччиною, запоріжцями,
сучасною боротьбою, що почав скрізь обстоювати
українську справу і збирає тепер матеріал до
історичного роману.

– Треба було вислати неофіційні місії закордон

з гарненьких і розумненьких панночок, - зауважив галантно Роман, - вони більше зробили-б для нашої політики, навіть як ми.

- Як ми! - засміялася Меланя. - Ви таки не легковажите своєї ролі! Але-ж чи тож ви, Романе, стояли на чолі місії?

- Робиться не тими, що стоять на чолі, а тими, що дійсно роблять.

Тернівецький усміхнувся, Кость невдоволено глянув на товариша, Павлусь опустив очі додолу.

Меланю видно бавила Романова упевненість.

- Як що ви досягли-оби хоч якої користи для української державної справи, то маєте право на істнування і мою найясновельможнішу подяку.

Вона шутливо подала йому руку, мов королева.

Роман взяв ту руку і, низько схилившися, поцілував її урочисто.

- Прихильне слово ясновельможної дорожче найвищої нагороди.

Меланя засміялася не зовсім щиро. Тернівецький з розгону хильнув гарячого чаю і голосно брязнув шклянкою по мисочці, а Кость глянув на нього і на Павлуся. Павлусь так само щасливо усміхався, дивлячись на Меланю. Тоді і Кость усміхнувся.

- Панове! - озвався він, - післязавтра передодні

нового року...

- З меланки, - підхопила Меланя, - мої іменини.

- Так, так дійсно! Тим більше. Я пропоную улаштувати зустріч нового року для усієї нашої компанії тут, або в іншому кафе.

- Краще у Вейгубера, - сказав Роман.

- А ти як, Михасю?

- Про мене, хоч і у Вейзгубера, - обгукнувся той похмуро.

Меланя захопилася пропозіцією і удала, що не зауважила поганого наладу Михасиного.

- Це-ж буде весело! - вигукнула вона. - Замісць традиційного іменинного обіда з гостями, проводитимемо час в кафе. До того-ж ні бабуня, ні тато ніколи не зустрічають нового року. Це мені буде у перше. Ми з вами, Павлусю, сядемо поруч і ви роскажете мені про своє життя з того часу, як ми не бачилися, а я вам теж багато маю чого росказати. Промайнуло три роки, ми всі стали дорослі, згадуємо тепер осередок, як дитячі спогади і самі стали вже не ті. Тепер нам доводиться знову знайомитись один з одним. Наприклад Роман уже зовсім не той захватливий гімназіст, що виголошував надхненні промови, од яких умлівали де-які гарні панночки, - додала вона, скоса глянувши на нього.

– Аби і на далі уміли́вали, – одповів Роман, – то я згоджуся ставати старійшим.

– Стійте, моя розмова не до вас, а до Павлуся. Так ми з вами, Павлусю, зустрічаємо новий рік і побажаємо один одному найкращих річей.

До ложі підходив Крицький, привітно дивлячись на молодь.

– Ну, Мелонею, час нам до дому. Наговорилися?

Вийшли зза столу і посунули з кафе, перекидаючись словами, сміючись, поклавши зійтися у Вейгубера на зустріч нового року.

XI.

Зімовий ранок був такий гарний, ясний, яскравий. На тлі блакітного неба – дерева в інею, як мереживо, по снігу блискучі, ми готочі скалочки, в повітрі тихо, навкруги спокійно, радісно, мов привітна усмішка.

Павлусь вийшов з магазина, на Кертнерштрасе, з завиненим в тонкій папер пакуночком. То була краватка ніжно сіра шовкова з синім. Він уважно вибрав її з поміж інших, зглянувши на її якість і загальне вражіння, щоб була доброго смаку.

Він побіг нишком з дому, по вулицях озираю=

чись, щоб не зустріти кого з товаришів. Сам соромився того ховання, але ні за що не хотів, щоб Терлівецький і, навіть, Кость, а особливо Роман побачили його в пошуканню нової краватки. Сама краватка здавалася йому чимсь заказаним, непозволеним, невідомо через що.

Він тільки що повернув за ріг, як наразився просто на Меланю, що йшла йому на зустріч.

Павлусь хутко пхнув свій пакуночок у кишеню і став на місці, весь зчервонілий. Меланя застяласся, дивлячись на нього і по товариськи протягнула йому руку.

– От, як гарно, що ми зустрілися з вами так на одинці і можемо трохи побалакати. Ви нікуди не поспішаєте?

– Ні, ні нікуди... Я так собі йшов гуляти...

– От і добре. Знаєте що, підемо на ту пересадку, що на Рінгу, мені доведеться далі звідти їхати. Там є лавочка в будці, ми там посидемо.

Павлусь радісно згодився. Він йшов поруч з Мелянею, задоволений, як дитина і тискав глибше в кишеню свою краватку.

– Мені дуже приємно, що ми всі тут зібралися у Відні, – говорила Меланя, – а особливо, що зустрілася з вами, Павлусю. Ви завжди були мені симпатичні; ще маленьким гімназістиком я вас ніжно лю-

била. Такі ви були славний хлопчик, тихий, надхнений. Микола росказував мені, як ви збіраєтесь учитись на лікарів.

У неї враз виступили сльози.

– Боже мій! Микола.

– А ви теж знаєте про його смерть?

– Мені сказав Роман. Скільки втрат ми вже маємо! Скільки великого горя! Павлусю, не кидайте своєї думки учитьсь на лікаря. Будьте таким, як ви були гімназистом.

– Я на філологичнім.

– Чому не на медичному?

– Тепер мені все єдно.

– Як все єдно? Чому тепер? Перед вами все ваше життя. Сядемо тут, у цій будочці і поговоримо гарненько. Слухайте, ми вернемося на Україну, чи то через два роки, чи то через пьять років, а вернемос. І всі підемо працювати на село. Я справжня селянка. Заберу від міста все, що можна від нього, як ми вернемося, справжнє життя. А як я люблю поле, луки, річку, верби... Ви також любите, Павлусю?

У Павлуся тихо і радісно сяли очі.

– Люблю, як гарно було-б там жити!

– Там й житимемо. У мене буде зразкова школа, чудова школа і притулок для старих, що вже не в силах працювати. Ви будете лікарем і наїз=

жотимете до мого притулку підтрімувати моїх старенких, а також і Кость напевне пристане до нас. Увечері, по праці, питимемо у мене чай, балакатимемо, я гратиму, ви співатимете. У вас-же гарний голос, Павлусю, тепер напевне ще дужчий? Правда?

Павлусь зажеврився.

– Не знаю який, але я співаю.

– Ну, от бачите! До нас приїжджатимуть і Натуся, і Галя Опельченко. Ми улаштуємо театр на селі. Побачите, яке гарне буде життя!

Павлусь просто дивився тепер в вічі Мелані своїм ясним дитячим поглядом і почував себе найже-щасливішим.

Наближався трамвай літера Н. Меланя хутко підвелася.

– Ну, до побачення. Мені на цей. Завтра ми з вами цокнемось в дванадцять годин і побажаємо собі на новий рік того гарного майбутнього.

Подала руку і втиснулась в юрбу. Трамвай рушив. Меланя помахала Павлусеві з помостику.

XII.

Меланки.

Молодь зранку в веселому клопоті готується до вечера.

Меланя, як пташка, пурхала по своїй маленькій кімнатці, прибраній квітками. На столику троянди від Тернівецького, на туалеті великий букет хризантем від Романа, біля ліжка, на тумбочці, пучечок запашних фіялок од Павлуся з запискою: „я пам'ятаю, що ви любили їх. Це на спогад тих фіялок, що ви мали на нашій останній вечірці."

Милий Павлусь! Меланя з ніжною усмішкою нахилилася до букетика.

„А Михася треба покарати, нехай не звикає до цих дурниць!"

Михась зранку вийшов з дому і снував по вулицях без визначеного діла, перекидаючи в думках Меланині слова, рухи, легкодумні жарти з Романом.

Він ревнував, іритувався.

Роман сидів без піджака, у себе біля столу, поволі пив каву і разом з тим причепурював нігті, злегка посвистуючи. Він був в дуже доброму наладі.

Кость пішов до Павлуся.

Вони майже весело розмовляли між собою. Вірний товариш радів щасливій зміні з Павлусем і уважно зберігав її, а Павлусь, розуміючи те, відчував вдячність до нього.

Балакали про Меланю, про зустріч нового року, обговорювали всі деталі, обмірковували, навіть дрібниці свого туалету.

Павлусь витяг з шухлядки і показав свою нову краватку. Кость цілком ухвалив її і разом з тим затурбувався про свою чорну з зеленими прусками.

Павлусь запропонував йому також вишневу. На тому і погодилися.

– Ти радий, що побачився з Меланею? Що вона житиме у Відні? – питав Кость.

– Не тільки радий, а просто щасливий. Це так мов-би я трохи вже побачив маму. Мені тепер здається, що все одно по одному – вернеться до мене. Меланя, як ластівка, що прилетіла на весні.

– Яка мила дівчина! – підхопив Кость. – Я чув, що вона заручена з Михасем.

– І мені так здавалося. Ой дуже бажаю їй щастя. Мила, добра, розумна. Вона марить лецти на Україні, на селі, учити дітей, доглядати старих. Ми про тебе говорили з нею учора і Меланя казала, що будемо працювати усі разом.

Кость з задоволенням слухав Павлуся і милувався на його тиху радість. Після тривоги, що він пережив за останній час за товарища, йому стало тепер спокійно на душі, лагідно.

Перелинув день. Настав вечір.

У великій залі Вейгубера гомоніла весела юрба. Грала музика. Терніввецький, Роман, Кость і

13.

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. rok 192............

В. О'Коннор-Вілінська.

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман.

Частина 2 і 3.

121 - 130.

Objem 12 listů.

22/53/23

Павлусь заангажували собі ложу в глибині і розсіяно підтримували аби яку розмову, напружено дожидаючись, коли прийде Мелана.

Павлусь, добірно прибраний, гладенько зачісаний, в своїй ніжно-сірій краватці сидів в святковому настрої і все поглядав на вхідний бік. В душі бриніли всі струнки.

Нарешті! Мелана і з нею ще якась панночка. Паничі подалися на зустріч.

– Панна Зося Звагонецька, – сказала Мелана, знайомлячи своїх товаришів з панночкою, значно старшою за неї.

Панна привіталася з посмішками і викрутасами. Павлусеві вона враз прикро не сподобалась. Він повернувся до Мелані, щоб зміцнити свій радісний настрій, але Мелана розсіяно подала йому руку і звернулася до Романа.

– Що визначають ніжно-рожеві хризантеми? Коли я була в гімназії ми знали значіння всіх квіток, а цих я зараз не пам'ятаю.

– Це значіння надто індивідуальне, щоб могло бути занотовано в каталозі, – відповів той з загадковою усмішкою.

Чернівецький насупився. Мелана засміялася і пішла наперед, оповідаючи щось Роману. Вони сіли поруч на канапі за столом. З другого боку

біля Мелані, зобрала місце галичанка. Павлусь ясурно подивився і примостився з другого боку біля Костя, щоб бути далі від вертлявої панни. Біля панни довелося сісти Тернівецькому і на нього вона враз повела свій наступ.

Не було ще одинадцятої години. Павлусеві сумно гадалося, як довго чекати до дванадцятої, коли Мелана прийде побажати йому щасливого року.

Кость одчував, як спадають пелюсточки Павлусевого настрою. Він силкувався звернути Меланіну увагу на свій бік і кілька разів втручався в розмову, але Роман що разу обривав його, а Меланя, кидаючи поглядом на Тернівецького, що розмовляв з галичанкою, ще жвавійше починала щебетати і сміятися з Романом.

Павлусь спустив очі долу і замислився. Він не чув, про що його питав Кость. Довго і нудно тягся йому час.

Коли ось в залі знявся рух; заметушилися офіціянти. Роман подав знак одному з них і на столі, де сиділа молода компанія, з'явилися усякі присмачки і кришталеві келихи. В дальньому кутку залі почулися привітання. Офіціянт хутко налив шампанського у келехи. Роман підвівся і підніс свій угору.

Павлусь дивився на Мелану. Вона глянула на

нього, розсіяно усміхнулася, взяла свій келех і подивилася на Тернівецького.

– Панове! – почав Роман, – вітаю вас з новим роком! Це один крок зробив кожний з нас по своїй власній дорозі, і разом з тим до призначеної нам всім мети...

– Себ-то до домовини, – тихенько сміючись, додала Мелаnя.

– Ах, що ви кажете! Яке слово вимовили під новий рік! – жахнулася галичанка.

– Та так-же виходить з промови пана Романа.

Павлусь тихо спустив келех і поставив його на стіл.

– Ну, то я не кінчатиму початого слова, – ображено промовив Роман.

– Вибачайте і не сердьтесь... А коли не хочете, то я скажу, – додала Мелаnя. – Нехай новий рік загладить помилки минулого року, загоїть урази, кине квіти на наші шляхи...

– Хризантеми, – напівголосно вимовив Терніведецький.

– Ви згодні, Павлусю?

Мелаnя піднесла свій келех, удаючи, що не помітила заувагу. Павлусь хотів цокнутись і одповісти, але вона почала з Костя і по черзі цокнулась з усіма.

До Мелані щось замепотіла галичанка, хихикаючи і затуляючись хусткою.
Потім говорив Роман.
Павлусь утопив очі долу і потонув в своїх думках. В серці ставало холодно, смутно.

XIII.

На новий рік, з десяти годин ранку, по вулицях пішов жвавий рух. Летіли автомобілі, сунула тротуарами святкова юрба. День був гарний, блискучий. Новий рік зачинався надійно.
Меланя прокинулася в вісім годин, хоч заснула аж після третьої. Од Вейнгубера перейшли ще до ресторану „У пошти", зустріли там багато знайомих, ще танцювали, тільки Павлусь десь зник, а Кость і Терніведький завели якусь довгу балачку.
На прощання Меланя призначила всім зібратися о десятій годині біля пам'ятника Марії Терези і піти прогулятися „в братерській згоді", щоб так йшло весь рік.
Вона була незадоволенна собою; її щось глухо непокоїло; їй досадно було на себе, що неувашено обійшлася учора з Павлусем, і тепер хотілося, як найшвидче загладити враження. „Я все через Михася!"
Вона прибралася і побігла до бабуні і батька. Ба=

буня ніжно привіталася з нею, пригорнула, побажала щасливого року.

– Я учора була погана дівчинка, – призналася Меланя, цілуючи бабунину руку, – увесь час сміялася і балакала з Романом, хоч мені зовсім і не весело було, а на Павлуся не звернула, як слід, уваги; боюся що образила його тим.

– Треба стерегтися зробити кому образу. Не можна давати ходу своїому егоїзмові.

– Я знаю, бабуню; мені самій прикро. Я зараз полагодню це. Ми оце ідемо гулять. Там побачу Павлуся.

Вона, приспівуючи, побігла до батька, нависнула йому на шию, обцілувала його лице, росказала, як зустрічали новий рік.

– Не дуже було весело: Михась надутий, Роман зарозумілий, Зоська досадна, а Павлусь скоро пішов до дому. Треба щоб сьогодня було весело, а то так і весь рік нудитимемось.

Коли надійшов час, Меланя з радістю вибігла з дому, застромивши фіялочки собі у капелюшку. На вулиці її обхопило веселе почуття світу, перспективи, святкового руху, гомону....

Вона полинула в напрямку музеїв, уявляючи собі наперед зустріч з товаришами, ті слова, якими обміняється з ними. Перш за все Павлусь.

Трамваї не ходять. Вона й забула про те. Треба

поспішати, щоб не дуже запізнитися. Не годи=
ться заставляти довго чекати на себе. Ось іще один
квартал. На зустріч ідуть Терніовецький і панна Зося.
– А де-ж усі?
– Роман залишився біля музею дожидати. Костя
і Павлуся ще немає.
– Невже заспали? Який сором! В такий день.
Роман зустрів Меланю з годинником в руці.
– Не будемо чекати на них, коли вони такі неуважні.
Меланя дивилася росчаровано. Їй тепер одного хо=
тілося – побачити Павлуся, поза тим нічо не цікаво.
во. Коли вона угладнає з Павлусем, то рада буде погово=
рити і з Терніовецьким, і з Романом.
– Почекаймо ще трохи.
Роман незадоволенено засунув годинник. Терніовець=
кий підійшов до Мелані з прохаючим поглядом.
– Я хочу показати вам одну постать на памят=
нику Терези, яка дуже зацікавила мене.
Меланя зрозуміла, що він бажає поговорити з нею
окремо і тому пішла поруч з ним.
– Меланю, мені усі дні дуже тяжко; ви мучите мене
– І ви мене.
– Я? – він подивився радісно-надійно. – Скажіть
чім?
– Немає нічого дорожчого на світі за волю. Людина
тільки тоді може бути цілком щаслива, коли вона

вільна, а нічим не купите її, притнічуючи її волю.

Михась тільки що хотів відповісти, коли почувся гомін за ними і вигук Романа:

– Що ти кажеш? Невже!! Коли?

Вони повернулися і побачили Костя, без шапки, в незастібнутому пальті і в такому роспачі перед жахом переняттями Романом і Зосею, що притьмом побігли до нього.

У Мелані зайшлося серце.

– Що сталося? Де Павлусь?

– Застрелівся.

Вона болізно скрикнула і кинулась до Костя.

– Кажіть!

– Я в пів десятої зайшов до нього. Двері замкнуті. Постукав – мовчить.... Тоді сіпнув, гачок одскочив... Бачу лежить долі мертвий, на скроні кров. Лице спокійне, ясне...

Слово йому урвалося, з очей потекли сльози; він махнув рукою і подався.

– Я до Івана Панасовича, – вигукнув біжучи.

XIV.

Перебіг шумливий день; настала ніч.

Іван Панасович, знучений тяжкими переживаннями, сидів тепер на самоті в своїй кімнаті.

Перед ним на столі лежали накочені папери і паперці, зібрані з Павлусевої шухляди, після огляду поліції і після того, як винесли Павлуся з хати до анатомічного театру.

По одному переглядав він папірці, уважно шукаючи в них якогось розяснення страшної події. Але нічого не находив особливого. Були то все студентські замітки, иноді записаний вірш, або якась виписка з книги. Од часу до часу Іван Панасович спинявся, одхилявся на стільці і замислювався.

Гіркі думки линули в його голові. На свої руки взяв він сина пані Савченкової і не доглянув; навіть не помітив, коли мусів уважно берегти його. А як бажав зробити як найкраще! Життя свого не пожалів-би, щоб догодити в тому, послужити їй. І тут був нездатний.

Перед ним став живий образ мертвого Павлуся з урочистим спокоєм на обличчю, з мило натуженою губою... І поруч пані Савченко у розпачі...

Він хапарко ухопився за папери, перекинув ще кілька листів, клаптиків.

Раптом поштові картки, не ужиті поштою, але надписані до відсилки. Адреса: Київ, Підвальна, пані Савченко... Друга... третя...

Перевернув:

3 січня 1922 року.

Люба, безцінна матусю! Мені живеться доб-

ре, оскільки може бути добре далеко від тебе. Будемо терпляче чекати, поки побачимось. Думками завжди з тобою. Ми не розлучились і ніколи не розлучимось думками. Не бентежся за мене. Цілую тебе ніжно безліч разів. Твій маленький Павлусь."

Друга:

"1 квітня 1922 р."

„Люба матусю, моя дорога іменинниця! Вітаю тебе з днем твого ангела. Гадай, що я там з тобою. Їжте пиріжок і за мене. Я здоровий і задоволений. Івуся."

Третя:

„5 жовтня 1922 р."

Іван Панасович почав догадуватися:...

„Не бентежся, коли довго не одержуватимеш від мене листів. Листи пропадають. Але будь цілком спокійна за мене. Я здоровий і задоволений. Іван Панасович дуже добрий до мене."...

Листівка випала з руки.

Іван Панасович затулив лице. За хвилину крізь блідi, сухорляві ~~руки~~ пучки закапали на папір сльози.

Частина третя.

Три поверхи.

I.

Сонце світило яскраво і радісно з безхмарного неба. Навкруги сяв весь зелений і блакітний світ. Ніжно вилискувалася стужка води.

Пані Крицька йшла поволі бічною доріжкою, обсадженою високими липами, і милувалася гарним днем.

Помалу замислилася вона. В звязку з свіжим вражінням в її спогади вставало далеке минуле. Згадалося життя в маєтку на Полтавщині, коли вона була молодою жінкою, а Лексі маленький. В домі у неї було людно, рухливо. Часто перебувала сестра з дітьми, з учителем і гувернанткою; наїжджали гості. Навкруги селянське оточення з усією його поезією і злиденністю.

Так, злиденність була і неправда. Але марілося і вірилося, що перетвориться на краще. Працювали щиро, хоч може і наївно, під проводом учителя сестриних дітей. Учили, допомагали, лікували. Тай мали за це гірку долю серед свого суспільства.

14.

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. rok 192 ....

В. О'Коннор-Вілінська

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман

Частина 3

131-140

Objem 12 listů.

25

22/53/23

до них поставилися з недовір'ям. Над ними глузували. Чоловік нераз висловлював пані Крицькій своє незадоволення, що вона стає об'єктом балачок і псує йому його становище. Її кузен, до якого мала вона з самого малечку поетичне тепле чуття, почав ухилятися від неї і це прикро вражало її. Проте не кидала свого. Ревельно вчилися і сами всьому, чому тільки могли. Балакали, обмірковували.

У вечері йшли на проходку, десь у поле, або до млинів на греблю. Діти бігли гуртом наперед. Між дорослими завжде йшла цікава розмова. Нераз пошепки висловлювалися про майбутню революцію. На неї покладалися великі надії.

І от прийшла революція...

Пані Крицька схилила голову, глянула на доріжку під ноги і повернула до дому.

Вони жили в гарному невеликому будинку на три поверхі, що належав якійсь мабуть зруйнованій баронесі. Все в тому домі і приналежному до нього садку було з великим смаком, хоч і зведене вже недбалою рукою. Пані Крицька дуже цінувала весь тон свого утульного помешкання, на три покої і нераз, сидячі в фотелі, вдячно подивлялася навкруги, як пловець, що знайшов захист серед збаламученого моря.

Вона зійшла по сходах на самий верх і позвонила. В помешканні чулися голоси. Їй відчинив пан Олексій і тихо сказав:

– У нас господиня з покупцем: продають дім.

Гості були в кімнаті ліворуч. Пані Крицька пішла праворуч в свою перечекати. Незабаром в передпокої почувся гучний чоловічий голос, до якого додався жіночий вигук, з робленим сміхом і двері на сходах розгонисто зачинилися.

До пані Крицької увійшов пан Олексій.

– Ви чимсь занепокоєні, мамо?

– Так, врахв стало мені тривожно, сама не знаю.

– Ви може стривожилися тим, що продається оселя, але-ж помешкання за нами.

– Я знаю. Це емігрантська психольогія: кидаєшся від найменьшого шелесту.

Крицький ніжно поцілував матерінеу руку.

– Неспокійно іде вам життя, матусю. Але тут уже я не в силі. Завжди марив по ваше забезпечення і певний був тому, а тепер...

– Ну, що там!.. – ласкаво перебила його пані Крицька. – Живемо дуже добре, бо всі разом. Згадай з якого жаху вирвалися. Гріх нарікати. У тебе праця і я заробляю. Для мене ті гроші за переклади дорожче колишнього багатства. Аби так і на далі.

– Аби то..., – і він замислився.

– Ну що?

– Нічого.

– Ні, ти про щось гадаєш, про щось непевне?

– Та про теже видавництво. Не розумію я його рації.

– Німці люде серйозні. Видно є користь.

– Треба вірити.

– Будемо вірити, Лексі, бо без того ми-б пропали.

– Чи ви добре гуляли сьогодня, мамо? Як почуваєте себе?

– Я згадувала минуле.

– Ви все згадуєте.

– Так. Доля послала мені великий дарунок на старість: можливість одсунутись од біжучого і поглянути на все ясним оком. Кожному хочеться зрозуміти своє життя перед смертю, та мабуть нікому не дається.

– Ні, не дається. Але дещо може і пощастить.

– Я згадувала наше стородавне селянське життя. Скільки неправди і жорстокости було в нашому панському побуті. Тяжко і соромно.

– О, в вашому, мамо...

– І в моєму, так само. Пани були здеморалізовані своєю владністю, своєю безвідповідальністю, всією своєю традицією. Постійно наряжа-

лася душа на злочин, але вважсалося, що інак-
ше не може бути. Ти згадай Івана, що так
тяжко умер самотній в сторожці під лісом.
Згадай сухотну Ганну, котра кидалася у ночі з
жаху, що не виправлені папери на хату, яку
залишила вона синові, а ми не хапалися зроби-
ти їй того, накидаючи довіря до нас.

– Вона, по совісти, могла мати довіря.

– Але-ж у селянина не буває довіря до пана. Я
це завжде почувала; це непереможне.

– Так, – згодився Крицький, – пани заслужили на те.

– Заслужили, але як тяжко було носити на со-
бі той проклон. Добре, отже прийшла революція,
яка мусіла перетворити все по правді. Та з по-
ганого повернули в рівно-ж погане, як що не в
гірше. Бо тим не збагатили життя, що переки-
нули лихо з одного місця на друге, та це більше роз-
ворушили його.

– Все робиться людьми, а людська натура погана.
Війна і революція потурали їй вижки, вона і ози-
вилась. Ви послухайте, як наші студенти, що були
в походах, згадують про страшенні огидні події
війни. Враз очі йому горять і він у захваті гово-
рить про те, як власноручно загоняв багнета у
людське тіло, як руками своїми здушував горла.
Просто не віриться, і це добрі, милі хлопці!

Пані Крицька закрила очі руками.

— Я міг-би оповісти вам страшнійші речі, але не хочу ще більше вражати вас.

— А ти-ж, мій Лексі, і такі, як ти?

— Такі, як я, не мають тепер співчуття до себе.

— Проте, тільки вони ведуть моральний поступ.

— Ну щось не дуже жваво! — засміявся Крицький.

Позвонили, пан Олексій одчинив, увійшла Меланя. Не та Меланя, що за пів року тому назад радісно вбігала в кімнату з усіма своїми новинами, справами, росповідками. Личко потоншало і поблідшало, очі дивилися гострійше. Вона скинула капелюх і по звичці спустилася на ослінчик біля бабуниної фотелі. Бабуня приголубила її.

— Що нового, доброго?

— Не доброго. Місію ще скорочено, згора багатьох одкинули, між ними і пані Ведлен.

— Бідна графіня Марьяна! Що вона робитеме тепер з матір'ю?

— Те, що робитимуть її инчі! — додав сумно Крицький.

— Це-ж чекає і нас, Лексі?

— У нас инчий заробіток. Нам платять німці.

— Так. Поки що ~~платять~~ поживемо, як на криці, але вона обтоватиме що далі.

— Не будемо загадувати сумного.

— А я вже загадую, — обізвалася Меланя, — і всі на=

ші загадують. Тривожаться, кидаються у всі боки. Страшно стає. Павлусь перший зачув ту небезпеку.

Вона опустила очі, замовкла і знову підвела голову.

– Михась пішов до автомобільних курсів, щоб на крайній випадок стати за шофера. Роман з'єднався з якимсь італійським філятелистом і, кажуть, добре заробляє. Я шукаю собі заробітку.

Пані Крицька збентежено глянула на неї.

– Бідне моє! Якого заробітку?

– Якого знайду. Не доводиться вередувати.

– Шкода було-б кидати музику, – зворушено озвався Крицький, – ти так любиш її і робиш значні успіхи. Ще-ж нема такої необхідности.

– Вже до того йдеться.

На сходах зачулася голосна розмова, задзвонили і в помешкання знову війшли господиня і покупець.

– Панове! – звернулася баронеса до Крицьких, – мені дуже неприємно сказати вам це, але я примушена: ви повинні на протязі місяця опустити помешкання.

Пані Крицька підвелася з фотелі, перед очима її затьманило. Опустити помешкання! Куди подітись у Відні, коли не знайдеш тут і шпаринки! Війти з цього зовсім іншого куточка!

В цей час заговорив пан Олекса:

– Але-ж у нас писана умова.

– Це не має значіння. Я попереджаю вас. Краще рахуйтеся з моїми словами, а то буде гірше.
Покупець сердито загомонів до господині.
– Не турбуйтеся, – одказала вона йому, – я відповідаю за все.
Вони пішли.
Крицький похотівся заспокоїти мати
– Це все дурниці! Нічого вони не вдіють! У нас писана умова. Ви не турбуйтеся, мамо!
Пані Крицька мовчки сіла.
– Не варто так хвилюватися за помешкання, бабуню, – додала Мелана. – Це-ж не така важлива річ.
– Ці неважливі речі є основа життя, – одповіла пані Крицька. – Коли ти довше поживеш, то переконаєшся в тому.

II.

Після Павлусевої самозгуби, Мелана віддовгала Терніводську. Весь її душевний стан геть-то змінився. Налягли сум і докір. Душа завмерла до того, що тішило на передодні і почала шукати парості в інший бік. Тягло тільки до громадської діяльности, в якій щирим товаришем став їй Костъ, та до роботи в університеті, куди вона була всту=

-пила, приїхавши до Відня, але майже не відвідувала лекцій. Єдиною розвагою залишалася музика. В їхньому комфортабельному помешканні стояло не погане піяніно.

З Тернівецьким вона не зустрічалася. Якось не трапляюся ні разу.

Аось, при повороті з Шілерштрасе до скверика, перед Меланею станув Михась у шкуряній куртці і спортсменській кепці.

Обоє враз зупинилися. Тернівецький дуже збентежений.

- Добридень, Михасю! - заговорила Мелана. - Куди ви поспішаєте?

- Йду собі, не поспішаю.

- То перейдемо сквер разом. Ми так давно не бачилися.

Тернівецький стояв на місці, потупивши очі.

- А нащо нам бачитись? - тихо спитав він.

- Як! Ви не хочете й знати мене?

До скверу наближалися люде, їм довелося глибше уступитися з доріжки.

- Вам не має інтересу до мене, як до старого товариша, як до товариша осередчанського?

- У мене зонадто багато інтересу до вас.

- Слухайте, Михасю, все це минає кожен і забудеться.

Він ображений глянув на неї.

– Звичайно забудеться. Моє місце згодом заступить хтось кращий.

Вона неначе з жалем одвернула голову.

– Але-ж на завжде залишиться, що ми з вами разом були в осередку, що ми разом починали своє громадське життя. Це вже на віки. Не відвертайтесь од мене, Михасю!

Вона тихенько взяла його за рукав.

– Кохання не варто дружби.

Він насупився і одхилився, але вже видно було не збирався тікати.

– Ходімо разом до Карлсплацу. Я іду до нашого посольства.

Терніовецький пішов поруч, не дивлячись на неї. Говорила сама Мехася, він подавав лише коротенькі репліки.

– Михасю, ми не загубимось тут на еміграції. Ми прокинулись до ширшого життя в час революції в нашому середньошкільному об'єднанню. Ви пам'ятаєте, як це було гарно? Чи вже може бути що кращого, щирійшого? Нехай нам збито наше молоде завзяття, але ми перенесемо через все життя наші завдання, не дивлячись ні на які перешкоди і винесемо на гору наш осередчанський прапор.

Терніовецький глянув на неї ясним поглядом.

– Чого ви не схотіли йти тим шляхом поруч зо мною?
– Нам не судилося.. Більше не говоріть про це, Михасю, але й не відвертайтеся від мене. Ми ще будемо разом працювати. Он, я бачу наші на розі. До побачення.
Вона швидко пішла через площу на зустріч своїм.

III.

По довгому переїзді в трамваї і досить великому переході пішки, дійшли до дому. Пані Крицьова з радістю вступила в двері і почала підводитись по сходах. Їй вже хотілося відпочити в фотелю після великої для неї втоми.
– Зараз зварю кави і трохи поїмо. Я така голодна, – сказала Мелана.
– Твоя думка добра, – весело підтримав Крицький. Дівчина побігла вперед.
Крицький помагав матері йти по сходах.
– О! Що це значить? – почувся зверху вигук Мелані.
– А що таке? – озвався Крицький.
– Двері до передпокою відчинені і там порожнє, а кімнати замкнуті на ключ.
– Що ти кажеш?
Пані Крицька спинилася і притулила руку до серця.

15.

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. rok 192 ....

В. О'Коннор-Вілінська.

POČETNÍK

III.

На еміграції.

роман.

Частина 3.

141-150

Objem 12 listů.

25

Крицький миттю збіг на гору. Дійсно так. Першою думкою його було злодії, крадіжка. Але в цей мент з нижнього поверху вийшла баронесіна служниця і сказала:

— Ваше помешкання замкнено судовим урядовцем, воно більше не належить вам. Усі речі знесені на низ. Ви можете забрати їх.

Забрати їх! Куди? „У вас більше немає помешкання!“ Ці слова страшні, жахливі.

Пані Крицька схилилась до бильців. Крицький збіг на низ, щоб підтримати її.

— Але-ж як це? З якої речі? — спитав він служницю.

Та з співчуттям дивилася на схвильованих чужинців.

— Пані баронеса попереджала вас. Я пропоную паніству зайти в мою кімнату, щоб заспокоїтись і відпочити.

— Я дуже дякую вам, — тихо відповіла пані Крицька і звернулася до сина. — Швидче веди мене звідціля кудинебудь.

Всі враз вийшли на вулицю в напрямку до міста. За кілька кроків, під деревами, стояла порожня лавочка. Пані Крицька без сил спустилася на неї і затулила лице руками.

— Покиньте мене тут, — сказала вона, — і робіть, що вважаєте потрібним.

— Я зараз поїду до адвоката, — відповів Крицький. — Це не може бути, це якась помилка, за нами всі права.

Меланя сумно посміхнулася і заметушилася біля бабуні.

Минав час. Пані Крицька мовчала і в глибокій задумі дивилася поперед себе. Меланя нервово постукувала долоньками і перетинала рукавичку. Не було про що говорити. Чекали.

Нарешті побачили Крицького, що хутко виходив зза рогу. Меланя кинулася йому на зустріч. Але він не відповів їй, аж поки не підійшли до матері.

– Їдемо швидче до отелю: нас тут захопить ніч.

– А що ж адвокат?

Крицький махнув рукою.

– Ви не можете уявити собі: він дав зрозуміти мені, з двозначною посмішкою, що баронеса мала більше засобів повернути на свій бік справу; що ми чужинці, що кожний край для своїх... Мені уявилася така перспектива, що при зручности і дотепности, можна-б полагодити лихо, не пошкоджуючи баронеси, в міському відділі патешикань, себ-то дати хабаря, але-ж якраз на те у мене бракує і дотепности і зручности.

– Що ти кажеш, Пексі! – запротестувала пані Крицька. – Хабарі в европейському центрі!

Крицький відповів виразним жестом.

– Їдемо швидче до отелю, мамо! Уже находить вечір.

– Але-ж ми тим самим остаточно сдаємо пози=

цію, - зауважила Меланя.

- Що ж як не в нашій силі.

- Он вертаються нові господарі будинку.

Надходив ситий комерсант з своєю сухорлявою, смутною дружиною, в дорогому модному убранні. Зауваживши Крицьких, вони почали щось стиха говорити один одному. Порівнявшись з українцями, комерсант торкнувся пальцями до циліндра і хутко попростував далі, а жінка, зробивши кілька кроків за ним, повернулася до Крицьких.

Вона видно була збентежена і заговорила несміливо, дуже зчервонівши.

- Мадам, мені дуже шкода вас...

Пані Крицька гордо підвела голову. Меланя тихенько стиснула її за руку.

- Нам потрібне помешкання, ми з тим купували дім, але... я знаю, що вам трудно. Ми могли-б пустити вас в бувше помешкання швейцара. Які тепер швейцари! Там є плита в кухонці при кімнаті, - додала вона підбадьорюючим тоном.

Пані Крицька і пан Олексій мовчки дивилися на неї. Поперед них виступила Меланя.

- Ми дякуємо і беремо ваше помешкання. Можемо ми увійти в нього сьогодня?

- Хоч і зараз. Воно прибране і замкнено. Ходімо,

я вам дам ключи.

Не оглядаючись на своїх, Меланя рішуче пішла за господинею. Вона кинула тільки на ходу: не йдіть за мною. Крицькі залишилися на місці, раптом здавшися на Меланіне керування.

– Як ви ставитесь до того, мамо?

– Хай буде, як буде. У нас немає ніякого виходу з нашими грішми. Для мене найвище щастя в цю хвилину який будь притулок.

Меланя не верталася. Почала надходити ніч. Крицький занепокоївся.

– Але ж ви страшенно стомлені, мамо. Прошу вас, поїдемо хоч на сьогоднішню ніч до отелю.

– Ні, я нічого не почуваю, – відповіла пані Крицька. – Я сиділа-б так безмежний час. Я думаю. Мені все згадується. У мене зв'язується минуле з сучасним. Що як-би твій батько передбачав цю хвилину? Ми сидемо викинуті на вулицю, як якісь бідні шевці. Твій батько не в силі був-би переносити цієї уяви. А от воно переживається і мені навіть гарно в цю хвилину. Так правдиво гарно. Я десь плавую понад всім умовним. Здавалося, що тільки так, а не інак може бути людина щасливою, але...

Од дому вибігла Меланя. Вона була без капелюшка, волосся її вільно розвинулися, лице жевріло.

– Ну, ходімо, мої любі, – вигукнула вона, ніжно взяла бабуню під руку і повела її за собою.

– Ти подивись, Лексі, – звернулася пані Крицька, – ми цілком в опіці у нашої маленької Мелані.

– Та я вже бачу, – усміхнувся Крицький.

– Нема вже маленької Мелані, – відповіла напів гордо, напів жартівливо дівчина.

Знову увійшли у дім, але вже не сходили по сходах, а пішли праворуч в невеликі двері і спинилися на порозі. Це була тісненька кімната, з низьким стелею, старанно прибрана простими меблями. Тут було два ліжка, тумбочка між ними, стіл, стільці, плетена фотелька і шафа в стіні.

– Це баронесівна Фріда помогла мені умебльуватися, – казала Меланя. – Яка мила жінка! І нічого не схотіла взяти від мене. Вона внесла сюди зо мною друге ліжко і випросила у баронеси стару кушетку і плетений фотель. Кушетку я поставила в кухні.

Заглянули туди. Маленька кімната, в якій кушетка забирала прочілок майже від стіни до стіни. В стіні шафочка з полицями, стіл, плита і водовідний кран біля неї.

– Це буде мій кабінет, – весело заявив Крицький.

Пані Крицька сіла в фотелю і взявши за руки

сина і унуку, сказала:
– Ми раді, то нам нема чого рептувати. Спасибі тобі, дитинко, що так добре угоштувала нас.

IV.

Раннім ранком прокинулися від курячого гелементу і вигуків пронизливого жіночого голосу. Пані Крицька подивилася у вікно, що виходило у садок і побачила вчорашню пишно прибрану господиню, тепер таку задріпану, що ледве пізнати її. На босих ногах неохайні збиті черевики, вилиняла і заплатана сукня, старий, чорний хвартух і ситцова хустка на голові. В одній руці відро, в другій ганчірка. Вона бігала і заганяла курку.
– Боже мій! – сказала собі пані Крицька, – в цьому гарному садку вони поставили курник.
В цей мент заверещало порося. Господиня метнулася у другий бік.
Пані Крицькій стало смутно, але вона хутко підбадьорила себе. „Це селянські згуки, вони нагадуватимуть нам українське село." Проте спати вже не можна було, вона встала і почала одягатись. Де-ж умитись? В кімнаті не було ніякого

приладдя. Згадала кран у кухні і пішла туди. Пан Олексій також уже не спав.
Було ще рано пити каву; пані Крицька рішила піти пройтися на свіжому повітрі.
Коли вона відчинила двері свого помешкання, перед нею промайнув стрункий сілует молодої жінки і вийшов у двери на вулицю, а зверху по східцях збігла баронесіна служниця з навантаженою тацею, тарілками і чарками.
Пані Крицька звернулася до неї:
– Я ще не подякувала вам за вашу ласкаву допомогу своїй внучці. Без вас ми не могли-б так обставленого помешкання. Я дуже вдячна вам і рада буду нагоді поквітуватися з вами.
– Пані, – одповіла служниця, – я добре розумію наскільки ваше нове житло не підходить вам і хотіла бодай трохи поліпшити його. Весь світ перевернувся тепер на виворот. Не ви одні опинилися в такому становищі. Он дама, що тільки вийшла відсіля до фабрики на свою денну працю, упала з такої височини, що нікому і в думку не спаде, та ще має при собі малого сина, якого і доглянути нікому.
– Де-ж їх помешкання?
– Вона живе у мене в моїй кімнаті.
– То ваші родичи?

– Боже мій! Я була служницею у тієї пані у Лозані, під час її перебування там. Доля занесла мене сюди і тут привела зустрітися з нею вже в зовсім інших обставинах. Щастя моє, що я змогла підхопити її в саму страшну хвилину, коли вона стояла на краєчку прірви. Тепер та велична пані ходить працювати, як звичайна робітниця, і не раз допомагає мені увечері мити посуду, коли я дуже стомлююся. Побіжу тепер погляну на хлопчика, поки гріється вана баронесі.

З тим, чемно уклонившися, вона зникла в своїй кімнатці.

Пані Крицька в задумі стояла на місці кілька хвилин, потім поволі вийшла з дому і повернула в напрямі до близького скверу, коли з відчинених вікон їхнього попереднього помешкання почувся грізний голос нового господаря.

– Я тобі вже двічі нагадував, гляди, щоб не було втретє! Так ти мені всі гроші промантачиш. Я купую, а ти не умієш доглянути. Яка з тебе господиня! Шаг ~~то~~ ціна такій господині. Досить того, що ти мене привела віддати помешкання тим чужинцям, голодранцям.

Його голос все підносився. Пані Крицька швидко відходила. За нею ще долетіло: „Треба надумати, чим скористуватись з них.“

В скверу майже ~~зовсім~~ нікого не було. Поспішали до роботи, а тим, що виходять гуляти було ще рано. Пані Крицька сіла на ослончику, стурбована, обра-жена. Чудовий ранок. Навкруги свіжо, зелено. Повітря тихе, ласкаве. Літня людина байду-жійша до тимчасових вражінь, її життя іде в глибині.

Повз сквер пройшла господиня з дому в модньо-му убранні і дорогій шляпці на голові, видно за покупками, бо з гарно оздобленим кошиком у руці.

Пані Крицька підвелася і повернула до дому. На-зустріч їй вийшов пан Олексій. Желаня ще спала.

Вступивши в вестібюль майже наштовхнули-ся на елегантського молодого чоловіка, що хутко промайнув повз них, нахиливши голову. Криць-кий взявся за шляпу.

- Та це-ж адвокат, у якого я був, - тихо ска-зав він до матері. - Але-ж сім годин ранку!

V.

Третій день ішов дрібний, холодний дощ. Ста-ло сумно, пригнітливо. Дороги порозмокали, на вулицях брудно, в кімнатах сіро, не весело. Крицький поїхав до міста разом з Желанею. Було над вечір.

Пані Крицька сиділа в кухоньці, потоплена в своїх гадках. Коли почулося їй в вестібюлі якесь тривожне гналотіння, зітхання. Їй здалось щось недобре. Вона відчинила двері і побачила молоду даму, ту саму, що в перший день рано виходила з дому. На ній була шляпа і дощовик в руці. Вона йшла до виходу і знову верталася до своїх дверей, напів отчиняла їх, заглядала в кімнату і знову хутко йшла до виходу. На очах її стояли сльози. Весь вигляд був безпомічний. Пані Крицька звернулася до неї:

- Пані, може я чим небудь могла-б допомогти вам?

Тоді молода жінка затулила очі руками і заплакала.

Пані Крицька обережно взяла її за руки.

- У вас якесь лихо? Чи не могла-б я хоч чим бути корисною?

- У мене захворів син, - крізь сльози вимовила дама. - Я вернулася з роботи і застала його в гарячці. А тут баронеса забрала Фріду і не відпускає її від себе. Треба покликати лікаря. Я не знаю де він, куди бігти, а хлопчик залишається сам. Що мені робити?

В цей мент увійшов пан Олексій. Пані Крицька стрінула його і нашвидку росказала в чім справа.

- Я зараз покличу лікаря, - одповів він, повернув-

16.

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. rok 192 ....

В. О'Коннор-Вілінська

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман.

Частина 3.

151-160.

Objem 12 listů.

25

22/53/23

шись до молодої дами з піднесеним капелюхом. І хутко вийшов з дому.

Стривожена вдячна матір схопила руку пані Крицької.

— Дякую, дякую вам, пані, за вашу добрість, — і зникла за своїми дверима.

Пані Крицька також увійшла до себе і знову сіла на тому місці, де сиділа. В її уяві стала ставна жіноча постать, блакітно-сірі очі з довгими віями і легке русяве волосся над тонкими бровами. Якесь глибоке зворушення залишив їй цей образ і нагадалось Фрідине оповідання: „ходе працювати на фабрику."

Серед тиші почулося як на другому поверсі відчинилися двері і за ту хвилину, поки вони стояли розчинені, звідти розлігся дзвінкий сміх і гомін голосів. По сходах збігала Фріда. Пані Крицькій відома вже була її хода. Чутно було, як побрязкувала посуда в її руках, якесь тонке шкло. Тепер відчинилися двері на низу і хутко прошепотіли два жіночих голоса. Незабаром вернувся Крицький з лікарем і, направивши його по призначенню, сам увійшов до себе.

— Хто є та дама, мамо? — перший ділом звернувся він до пані Крицької.

— Це та дама, що живе з сином у Фрідіней

вірности. Я росказувала тобі.

– А!...

Він мовчки сів на кушетку.

– Чому Меланя не вернулася з тобою? Уже пізно.

– Залишилася ще в якіхсь своїх справах і сказала, що як дуже запізниться, то заночує у своєї приятельки.

– Знову! Ти зауважаєш, Лексі, що Меланя все частійше виходить з дому, все більше запізнюється, майже що вечора десь проводить час у своєму товаристві.

– Молодому хочеться розваг.

– Але ж занадто тих розваг і занадто ще вона молода для такого самостійного життя.

– З революцією змінилися погляди і форми. Тепер ранійше стають самостійними і то може добре.

– Ще не повних двадцять років.

– На переддні повноліття.

– Але-ж для молодої дівчини...

– Тепер немає молодої дівчини в колишньому розумінню того виразу. Тепер просто молода людина. Всі самі вибирають собі своє життя і як-найшвидче мусять вчитися плавати, щоб не потонути в тому морі.

Пані Крицька закрила рукою очі. В уяві

промайнули: молода сусідня дама, графіня Ведлен, їхня Меланя....

– Нове життя....

VI.

Меланя притягла на другий день по обіді, якась нова, інша, з упевнено піднесеною головою; ідучи привіталася з своїми, зняла рукавички, кинула їх на бік і сіла на стілець.

– Мені запропонували вступити в кіно, – сказала вона. – Я згодилась.

– Боже мій! Що ти кажеш, Меланю? В кіно, – скрикнула пані Крицька.

– Чого-ж ви жахаєтесь, бабуню? Не все одно, як працювати, коли треба заробляти гроші. В тому немає нічого ганебного. Таж-же мити підлоги, ніж виступати в кіно і платня там більше. Поки що виходитиму в юрбі, а далі може перейду на ролі. Пані Ведлен також в кіно. Я здалеку бачила її, але, видно, вона не хоче, щоб про те знали.

– Немає, звичайно, нічого ганебного заробляти гроші в театрі, чи кіно, – вступився Крицький, – аби тільки правдиво поставитись до тієї праці. Страшні не форми, а зміст. Тепер інший час, інші погляди. Які-ж умови пропонують тобі?

-Дорога, звичайно, оплачена.
- Яка дорога?
- Нас повезуть до моря.
Пані Крицька жахнулася:
-Подорожувати в невідомій юрбі молодій дівчині! Це жах!
-Це правда неприємно, -піддав Крицький, - я гадав, що фільмуватимуть у Відні. Це вже гірше.
- От уже й на тату напав буржуазний переполох, - усміхнулася Меланя. - Забудьте ваші жахи. Тепер немає при нас доглядачів, гувернанток; мусимо самі справлятися і з'уміємо справитись. Та в тій юрбі може знайдуться й знайомі. Подорожувати не страшно, а страшно щоб не ошукали. Ті кінофотографічні упорядчики здебільшого шахраї.
- Ах, Меланю!
-Режісер, оглянувши мене, сказав задоволено: ви цілком підходите.
Знову пані Крицьку дрянуло.
-Тебе вже бачив режісер? - здивувався Крицький. - Коли-ж це? Де? Ти нічого не казала нам.
- Сьогодня. Чого-ж би я казала заздалегідь. Нам призначене було сьогодня на 11 годин. Тепер вже й кажу вам, коли є що розказати.
Пані Крицька вже кілька разів уважно і тр=

вожно поглядала на Мелано. Нарешті взяла її за підборіддя і повернула лицем до вікна.

– Мелано! – скрикнула вона, – у тебе підведені очі і брови.

Меланя спокійно відхилилася.

– Хіба помітно? Значить я не добре стерла.

– Як! Ти дійсно підводиш очі?

– Мені треба було бути авантажною перед режисером. А то я не підмальовуюсь у день.

– Що ти кажеш, Мелано! А увечері підмальовуєшся?

– Тепер всі підмальовуються. То мода. Кожен час має свою моду, бабуня!

– Жахлива мода. За наш час . . .

Меланя засміялася.

– О, ваш час! То було перед потопом. Вибачте, бабуню! – вона поцілувала її руку. – Він був дуже милий ваш час, бо за нього жили такі люде, як ви, але то вже тільки спогад.

– То тепер нема різниці в вигляді будь кого з юрби і дівчини з порядної родини?

– На зверх нема, скрізь рівність. Різниця захована в душі. В якому закутному куті жили ви, бабуню, і все ваше суспільство. Ви, мабуть, і не знали, що поза вашим чистеньким колом шумує зовсім инше життя, не тільки те злиденне, до якого ви ставитесь з пошаною, а десь може й брудне й огидне.

– Я це знала, моя навчителько.
– І не мали бажання пізнати його?
– Я відсовувалася від усього огидного.
– Але воно теж живе на світі, воно є.
– Хто ходить брудом, той обминає смітники. Як-би люде ненавиділи сміття, то не було-б смітників. Є багато дуже добре упорядкованих господарств, де їх не існує. Це не необхідність, а людські похибки.
– А мене цікавить усе в житті, чи то добре, чи погане, раз воно існує.
– Як ти дивишся на це? – звернулася пані Крицька до сина.
– Я цілком певний, що до моєї дочки, – одповів Крицький, – інакше не варто їй бути внукою своєї бабуні.
Мелана піднесла голову і вдячно усміхнулася батькові.
– Я не зраджу твоєї певности, тато!

VII.

Графіня Ведлен ішла по вулиці.
Вся її статурна постать, з високо піднесеною головою, відрізнялася від вуличної юрби і мімохіть звертала на себе увагу.
Вона поспішала до призначеного місця збору, щоб їхати на виставу до кіно, за містом.

Яке втомлене життя! Не спиш ночами, перекручуєш в своїй думці всі можливі небезпеки, наляканий досвідом, день переживаючи в постійній тривозі, в напруженому шуканні захистити і підтримати своє існування і все боїшся і боїшся. Перед очима жахлива перспектива злиднів, голоду, залежности. Не віриш людям, боїшся людей. А зустрічаєшся з людьми цілий день привітно, майже запобігливо, усміхаючися, дбаючи про те, щоб бути приємною, а для того веселою, бадьорою назверх, не допускаючи завважити твої немочі і лиха, а дуриш людей своєю силою, бо знаєш, що тільки сила шанується, а на слабого наступлять ногою, як на нікчемного робака.

Так було на душі у графині Ведлен уже з того часу, як скорочено штати місії і загрожуваної повною ліквідацією. Враз почулася небезпека. Хисткий човник опинився на широкому морі.

Самим тяжким і втомним для неї були ті нещирі привітні усмішки, що не сходили з її уст. Їй пригадувався японський етикет, що примушував жінку усміхатися, хоч-би її рвали на шматки.

Усміхатися доводилось і до тих, на кого раніше, колись, і не подивився-б, і до тих, кому, може, не подав-би руки.

Огидно, досадно, принизливо і немає сміливости

одверто повернути спину, коли бажається, бо почуваєш себе цілком залежним од людської ласки. Тяжко здаватися на людську ласку.

Вже чого тільки не перепробувала вона: плела светри, друкувала на машинці, робила переклади, але все те було випадкове, тимчасове і не забезпечувало видатків. Тепер светри перебрала на себе старенька мати, а Мар'яна згодилась на нову пропозицію: на виступи в кінематографічних виставах в юрбі.

Раптом перед очима її виникнула висока постать з піднесеним капелюхом над головою. На неї дивилися солодко прищулені очі і над білими зубами стовбурчилися щіткою, як у кота, руді вуса. Боже мій! Гориловський, петроградський адвокат, її колишній настирливий уклінник, салонний барітон і танцюрист.

— Яка щаслива несподіванка! — заговорив він ніжним голосом. — Графіня, ви тут? Я благословляю свою долю, що вона занесла мене у Відень.

Мар'яна спинилась ошеломлена.

— Ви дозволите мені прийти засвідчити свою пошану вам і вашій високоповажаній матінці?

Мар'яна перелякалася. Візит в їхню єдину кімнату. Їй ату не приходила думка про єдину кімнату.

— Мама останній час не зовсім гаразд почуває себе, —

постійно відповіла вона, - я сповіщу вас, коли її цілком полекшає.

- Це дуже шкода... Передайте мої найщиріші побажання, а тепер дозвольте мені провадити вас. Чи не можу бути чим корисним?

- О, ні, дякую. Я на ділове побачення...

Він здивовано підвів брови.

- ...до лікаря... - всього доброго...

І швидко подалась наперед, звернувши у першу вуличку.

У неї колотилося серце; знову крутитися, тікати, брехати. Але треба рятувати себе від того мінливого Петрограду, що погрожує тут насунутись на неї з його блискучою зверхністю і нещирістю, і тими тяжкими спогадами омани і розчарування.

Ось і призначене місце.

Марʼяна вскочила в широкі розчинені двері і хутко пішла по сходах.

Її хвилювало прийняте рішення, хоч і підбадьорювала рішучість запрацювати собі грошей.

В великій залі тиснулося вже багато людей. З однієї купки враз виділився молодий чоловік і пішов на зустріч.

Вона пізнала студента - галичанина, що був разом з нею на перших переговорах і мимохіть стиснулася, побачивши нову людину.

Але незабаром вона заспокоїлася. Таке просте і щире було те обличчя.

– Моє шанування, пані, Ви до нас? До юрби?

– Так, звичайно. Моє місце в юрбі, – з усмішкою відповіла Мар'яна.

– Я питаю через те, що чув розмову про вас поміж режисерів. Здається вони хочуть призначити вас на ролі.

– Але я ні за що не згоджуся.

– За ролю значно більше платять.

– Я волію менше одержувати в юрбі.

– То я дуже радий, – щиро підхопив студент. – Будь ласка сюди, у цей бік, тут вся наша компанія.

Кого тільки не побачила там Мар'яна.

По вказівкам студента там були, серед усякої молоді і професори, і доктори, і маляри, і полковники і два генерали.

Мар'яна боялася, щоб не зустріти кого з тих, що знали її, але обійшлося. Вона побачила тільки кількох студентів-українок, відповідного з нею становища.

VIII.

Вирушили до двірця і посідали в призначені вагони. Студент-галичанин не покидав своєї нової знайомої,

17

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. rok 192 ....

В. О'Коннор-Вілінська.

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман.

Частина 3.

161–170.

Objem 12 listů.

25

весь час дбаючи, щоб їй було як найохвітніше.

По його пропозиції вона звала його пан Іванко і що далі то вільніше почувала себе з ним. Його відношення до неї було товариське з примішкою лицарства, пошани і щирого слугування. Якраз навпаки тому, що вона бачила завжде.

Через який час до їхнього куточка підійшли два режісера, з якими Марьяні довелося вже мати розмову при перших переговорах.

Вони надто привітно уклонилися їй і, торкнувши за плече тих, що сиділи напроти, примусили відсунуться і дати їм місце.

Старший, огрядний, ситий, з червоним видамголеним, у золотому пенсне, з першого погляду виявляв жида, другий був лях і через те Іванко настовбурчився проти нього.

– Мадам, – звернувся жид, – ми до вас з приємною. Я думаю, вам заявлено: ми будемо знімати вас в маленьких ролях на початок, а потім надамо помалу більш ширеке амплуа.

– О, ні! – поспішила відмовити Марьяна, – я умовилась виступати в юрбі і не беру на себе других обов'язків.

– Як, ви не хочете виступати в ролі? – здивувався ~~лях~~ жид, глянувши на неї підозріло, як на дурну. – За ролю далеко більша платня.

– Шкода було-б, – встрягнув лях, учтиво усміхаючись, – пхкати в юрбу такий дорогоцінний матеріял.

Марьяна почервоніла, як од образи, і почула себе нещасною:

– Ні, ні будь ласка, – говорила вона рішуче, – залишіть мене в юрбі, я зрікаюся від більшої платні.

Жид здвигнув плечима і відкинувся спиною назад.

– В кожнім ділі повинна бути дісціпліна, – сказав він без солодкої усмішки, – виконавці підлягають керування режісерів.

Тут на допомогу прийшов Іванко.

– Кожен має право ставити свої умови при договорі.

Обидва режісери сердито глянули на нього.

– Ну, то ваша справа, – одкозав жид і підвівся з місця.

Лях за ним.

– Ви певно не хотіли зафіксовувати себе на кінематографічній фільмі, – звернувся до Марьяни студент, коли режісери одійшли.

– Так.

– Я теж подумав. Отже й в юрбі вас поставлять на самому видному місці.

– В юрбі глядачі не завважать мене, не роздивлятимуться. Боже мій! Це дуже досадно. Але що мені робити? Треба заробляти гроші і це заробіток не кращий і не гірший за инчі.

Так доїхали до призначеного села, де мали отаборитись і з наступного ранку почати роботу.

Місцевість гарна, мальовничий крайовид. Юрба прибуваючих розминулася з галасом і рухом.

Всім хотілося швидше забрати призначене йому помешкання, поїсти, відпочити.

Виникали всякі непорозуміння, змагання за ту чи іншу кімнату, суперечки. Розпорядчики метушилися, виправдувалися, сердилися.

Серед усієї цієї колотнечі Іванко добув Мар'яні найкращу кімнату і улаштував їй там разом з одною дамою більш відповідною на її пору.

Він збігав на село і приніс їм чудового молока, хліба, масла і все те далеко дешевше за віденські ціни.

— Я замовив на завтра масла і яєць, — сказав він, — щоб ви взяли з собою до Відня. Дома раді будуть тому.

Мар'яна останній час так обмежувала себе в їжі, що зраділа тим добрим річам, як дитина.

— Завтра одержимо платню, — прибавив студент, — і купимо гостинців до дому.

Умовлено було, що Іванко на другий день зайде за дамами, щоб іти на призначену годину до призначеного місця.

IX.

Зібралися на прилуці біля лісу, що роскинувся на горі і пішов скільки бачило око. На узбоці унизу збудована була заповзятцем хата, щось подібне до російської ізби, але разом з тим з якимсь химерним балкончиком на горі і круглим ~~балкон-чиком~~ вікном над ним. Пізнійше виявилось, що то мала бути козацька хата на Кубані. Хату, відповідно сюжету фільми, призначено було запалити, на балкон повинен був вилізти по драбині герой драми і винести з полум'я через кругле вікно красуню, що залишилася в хаті, серед пожежи.

Красуня, досить повна австріячка, поки що сиділа далі, на розісланому по траві пледі у химерному барвистому убранні, з голими руками і плечима і роспатланим волоссям.

З нею розмовляв, стоючи поруч, стрункий, чорнявий молодий чоловік семитського типу, герой драми.

Численна молодь, призначена до юрби, теж посідала просто на траві, не дивлячись на те, що на землі було вже не тепло. Звернуло на другу половину вересня і, хоча стояла тиха ясна година, почувалося вже осінь.

Частина примостилася на пнях під лісом,

та на лежачому дереві; окремо стояли купки і молодих і старих: там якійсь актьор на ролях, грав на гармониці українського козака, а двоє студентів танцювало.

І та гармоника і галаслива барвиста юрба принадили окружних селян. Уся гора по прилісі була вкрита цікавими, де які прийшли і на прогул-ку, діти насувалися як можна ближче.

Тим часом наладнували фотографічні апарати.

Герой, розмовляючи з своєю партнеркою, усе поглядав на Маряну, що стояла осторонь з Іванком, нарешті він одійшов од своєї красуні до режісерів і почав розпитувати їх, показуючи на Маряну.

Через який час усі попрямували до неї.

— Пані, — звернувся режісер лях, — наш славнозвістний премьєр, сеньор Перноріччо, бажає бути представленим вам. Може йому пощастить більше за нас здобути вашу ласку.

Маряна неприємно була вражена тим, але посилкувалася не виявити.

Вона відповіла на привітання з своєю звичайною ласкавою усмішкою. Вона бачила, як з другого кінця на неї дивилась зчервоніла розгнівана прімадона.

— Шановна пані, — казав премьєр, — нам як найбільше відповідає ваша постать до нової філь=

ми. Я беру на себе сміливість умовити вас прийняти маленьку, але дуже принадну ролю одної з жінок в гаремі султана.

У Марьяни боляче защеміло серце. Доводиться змагатися, а те неминучо для її заробітку і ухилитися нікуди.

– Я ніколи не виступала не тільки в ролях, навіть в юрбі, – одповіла вона. – Я не буду здатня на те.

– О, не турбуйтесь, під рукою пана нашого режісера всі виявляють хист. Ми розуміємо, що одержали вашу згоду, а все останнє пан режісер бере на себе. Маємо повну надію, що ви будете задоволені, також, як й ми, – додав він значним тоном.

– О, будьте цілком певні, – піддержав жид режісер, улесливо засміявшись.

– Тепер до роботи, – поспішно звернувся він до всіх і, уклонившись, пішов геть.

Лях, узявши під руку премьєра, повернувся за ним.

– Я казав вам, – самозадоволено мовив до нього, так званий, Пернорічіо.

– Прийдеться вийти з цього заповзяття, з досадою сказала Марьяна студенту.

– Пошукаємо другого, – одповів той.

Режісери і їх помішники жваво взялися виготовляти групи до фотографування.

Виявилась безладність убрання юрби. Тут були й російські сарафани, разом з гуцульськими сорочками, і українські кірсетки, і фантастичні киреї, і червоні чоботи, і прості чоботи, і ляковані черевики. Режісери компанували групи, висовуючи наперед більш додержані постаті.

На Марьяні було її власне українське убрання. Її і ще де кого залишили окремо.

Під той час, коли горітиме хата, юрба повинна бути в русі: бігати, гасити пожежу і таке инше. Кожному призначено його завдання. Зробили кілька репетіцій.

Нарешті дійшло до самого значного моменту, коли запалили пожежу.

Прем'єрша сиділа вже в хаті на горищі, а прем'єр примірявся як бігти вгору по драбині. Він весь час своїх спроб балакав з Марьяною, котра стояла зблизька, біля хати і, очевидно, бажаючи сподобатись їй, виробляв на драбині деякі мистецькі штуки.

Йому гукнули, що хату вже запалено; але він нарочито не поспішав.

Нарешті, в саму останню хвилину, коли вже пустили в рух юрбу і направили апарати, він скочив з високої щаблини у бік до Марьяни і раптом голосно скрикнув. Він наразився на

гвіздок, що стирчав з покинутої дасі обабали. Йому пробило тонку підошву, гвіздок угородився в тіло. Прембер зблід од болю і не міг тріматись на ногах, він упав на траву.

Зчинився переполох між режісерами. Йшов час. Вистави не можна було спинити. Хата вже палала, там чекала нещасна красуня і дим піднімався вгору, не випадало гаяти хвилини.

Юрба тим часом робила своє діло, бігла з відрами на пожежу, гасила, штовхалася, падала...

Мар'яна тяжс зохотилася своєю ролью.

Під впливом жахучого моменту, почуття артисти переміг біль у прембера: він кинувся вгору по драбині і за хвилину вискочив з круглого вікна з красунею на руках, майже непритомною від диму, жаху, роспачу. Вона пережила тяжкі хвилини.

Картина була знята. Юрба розійшлась набік. Хату поливали з пожежного смоку.

Біля прембериги упадали режісери і дехто з артистів. Вона побачила недалеко від себе Мар'яну і закричала до неї по німецьки, червона від злости, роскудлана, розпонахана:

– Через вас я мало не згоріла. Ви там крутили очима перед моїм партнером у той мент, коли

йому треба було виконувати свою ролю.

Огетешена образою і огидою, Марьяна хутко вийшла геть.

Вона схопила Іванка за рукав і примусила його йти за собою.

– Я ні защо не вернуся сюди, – заговорила вона зхвильовано, – Я зараз-же поїду до дому.

– Постійте, а гроші? Нам мають випла= тити тут гроші.

– Не хочу нічого. Я не хочу бачити режісьорів. і всю їхню компанію. Я ніколи більше не візь= му роботи у кінематографі.

Іванкові не пощастило уловити її. Вона пішла до свого помешкання.

– Ну, то я подбаю, щоб одержати вашу плат= ню, – сказав він рішучо. – Посидьте в своїй кім= наті, поки я вернуся до вас.

X.

Марьяна хутко пішла до села, нелегко від= шукала свою кімнату і зачинилась там.

Вона сіла біля столу, сперлась на руку голо= вою і журно замислилась.

Що робити? Як боротися з цім новим для неї незвичайним, жахливим життям, одній

-без підтрімки, без усяких засобів.

Ні, таки немає мені долі.

Тільки дитинство гріє своїм спогадом з далекого минулого, коли жила вона на Полтавщині, в їхньому маєтку з своєю родиною, з сестричкою Олесею. Олеся умерла. Гаряче юнацтво в холодному інституті, дружба, безмежне довір'я і розчарування, захват кохання і знову омана, сердешні образи, розчарування. Потім по довгому розгоні чарівний короткий роман і знову омана. Завжде омана....

А так хотілося вірити, так хотілося повного непохітного, хоч маленького, але вірного, чистого....

Навпаки того її оточувало блискуче, рухливе різнобарвне життя, повне спокус, обіцянок і брехні. Все підносилося і роспадалось.

І тепер роспалося і загрожує їй вже лихо, небезпека.

Мар'яна підвелась і глянула навкруги себе по хаті.

Куди занесло її? Вона, графиня Ведлен, красуня петербургських салонів у цій мізерній кімнаті з трупою кінематографічної юрби.

Чи гадала вона, виїжджаючи закордон, що все те, здавалося, так міцно збудоване прийдешнє,

18.

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. rok 192 ....

В. О'Коннор-Вілінська

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман.

Частина 3.

171-180.

Objem 12 listů.

25

розсиплеться порохом і вона опиниться на еміграції в такому безпорадному становищі.

Стало сумніше.

Постукали у двері, ввійшов Іванко з своєю лагідною, бадьорою усмішкою, з повними руками пакунків, з рюкзаком за плечима.

– Маєте і гроші і усякі добрі речі! – гукнув він ще з порогу.

Од його веселого, упевненого тону у Мар'яни враз поясніло на душі.

Як гарно почути щире слово!

Вона повернулася до нього і усміхнулася тихою усмішкою.

– Ви таки взяли мене під опіку, пане Іване!

Студент засунув руку в бокову кишеню і з тріумфом подав Мар'яні пачку грошових паперців.

– Боже мій, яка я тепер багата! – весело скрикнула Мар'яна.

– Тут 3060 корон, на 2740 корон я купив харчів. Коли розплатитесь з хазяйкою, у вас повинно залишитись 3000 чистих.

– Як я вдячна вам, пане Іване!

– Осьо, подивиться, що я купив, – перервав її студент, щоб спинити подяки.

Він урочисто поставив на стіл пакунки,

скинув з плечей рюкзак і почав показувати одна по одній покупки.

– Ось масло, чудово пахне сметаною. У Відні воно коштує тепер більше як тисячу, а я купив з шістьсот. Тут у мене здавна знайома селянська родина. І ячок купив у них і дві хлібини, одну собі, одну вам. Гляньте який хліб, справжній селянський, притрушений борошном.

– Чудовий! – радісно підтримала Мар'яна. – Мама радітеме тим гостинцям.

– А тут картопля, – провадив Іванко, показуючи на рюкзак. – У нас вона 40 корон кіло, а тут 25.

– Ціла споживча крамниця, – сміялася Мар'яна. – Скільки-б це я заробила, як-би поторгувала цим добром.

– А ось порахуйте, то вам й видно стане, як корисно крамарям.

Мар'яна почала рахувати, пригинаючи пальці на кожну окрему річ.

– Та це малоне тисяча корон заробітку на цьому маленькому ділі! Не дурно-ж крамарі багатші за письменників. Ну, ще раз спасибі вам, пане Іване. Я зараз-же забіраюсь і поїду.

– І я з вами.

– Хіба ви вже вільні?

– А нуїх! Майже помаявся з жидом. Дуже
тугo витягати з нього гроші. Буде це морока
усім тим, які поїхали сюди. Краще тікати
заздалегідь.

Через кілька часу вони сиділи в вагоні і з ра=
дістю їхали все далі від кінематографу до дому.

XI.

Пані Крицька по кілька разів на день заходила в Фрі=
дінгу кімнату до хворого сина сусідки, пані Кліфорд,
поки вона не вернеться у вечері з праці. Хвороба потро=
ху спадала, тепер хлопчику потрібно було догляду і
спокійних розваг, щоб він не дуже нудився, лежачи у
ліжку.

Це був дуже гарний хлопчик од дванадцяти до п'ят=
надцяти років, на вигляд тендітний, шляхетний,
з темно русявою головою, чудовими і темними очима.
По його вказівці і проханню, вона читала йому
французську книжку в червоних палітурках з
малюнками.

Розгортаючи цю книжку, вона зауважила на об=
кладинці князівську корону і під нею літери А. П.

– Відкіля у вас ця книжка? – спитала вона хлопчика.

– Це моя книжка, – одповів той.

Мати не знала, як дякувати пані Крицькій за

її допомогу в скрутну хвилину.

Баронеса, як навмисне, не давала дихати Фріді своїми витребеньками. Та не раз вбігала в свою кімнату з'ірітована, обурена і казала:

– Не має міри тим витребенькам і вимогам, коли жінка без упріму пустить себе і тільки і знає догоджувати своїм забаганкам. Не має чого робити, не має про що подумати, не має доброго виховання.

– Проте вона з доброї родини, – завважила пані Крицька, – баронеса.

– Баронеса вона по чоловікові, а відкіля він її взяв, невідомо. Одно тільки дуже гарна, як бачите.

– Надзвичайно...

– Я чула, що за свое життя, він тримав її усхові, мов замуровану в домі. Ніхто не міг її бачити. Потім він раптово вмер і вона опинилася на своїй волі, тай пішло. Тепер її господа, це жах, – вона стишилася, глянувши на хворого. – Як-би я мала нараз яке інше місце, то покинула-б службу у баронеси.

Пані Крицька бачила і розуміла, що в тому Фріді велике місце забірає доля молодої жінки і її сина.

Пані Кліфорд не розуміла того. Взагалі вона мало що розуміла в матеріальному стані річей. До пані Крицької вона привязалася всією душею.

якимсь особливо ніжним чуттям і тулилася до неї, як до матері. З паном Олексієм не почувала себе так вільно, хоч очевидно мала до нього симпатію. На другий день, по першій зустрічи з ним, вона побачила його, вертаючись з роботи додому і звернулася з ласкавим словом:

- Я ще не подякувала вам за вашу добрість.

Він уклонився і відповів, що завжде рад служити їй.

Дома він сказав матері:

- Невже ця шляхетна дама працює на фабриці? Мені просто не віриться.

- Так, уяві собі, мені оповіла Фріда. Вона співала в опері один сезон і після якоїсь нервової уразу, що закінчилася довгою хворобою, загубила на половину голос. Тепер позбавлена того заробітку. Після роскоши, до якої звикла, вона опинилася ціжком без всяких засобів, бо нічого не уміла зберегти і за для свого сина пішла працювати на фабриці, як звичайна робітниця. Вона каже, що її гнитить не праця, а грубе оточення навкруги. Це наробила війна.

Крицький замислився і довго мовчав, потоплений в свої думки. Був саме час, коли кінчалася робота на фабриці. Він раптом встав і пішов з дому купувати сірників, про які нагадувала мати. Але повернув у другому напрямі, ніж звичайно. Відійшовши досить далеко, він угледів ставну постать пані

Кліфорд, що хутко йшла на зустріч з пакунком у руці. Крицький підійшов до неї і попрохав її дозволу віднести їй той пакунок. Молода дама передала його і подякувала. Вони пішли поруч.

-Війна і революція, - почав Крицький, - збили і перевернули все життя. Сталася велика несподіванка. Може без того я не мав-би чести і приємности йти тепер поруч з вами, але безумовно, що й ви не вертались-би з фабрики після тяжкої невідповідної вам праці.

-Буває те, чому призначено бути, - одповіла пані Кліфорт. - Все моє життя несподіванка і неспокій. Така моя доля.

- Але ця недотустима фабрика, то навіть для вашої долі тяжке непорозуміння, яке може я в силах був-би хоч трохи улегшити, здобувши вам заміну роботи на фабриці, якусь більш інтелігентну працю?

-Дякую вам, але не турбуйтесь. Не треба брати речі на зверх. Може то це не найтяжче з непорозумінь. Тіло витримує більше, ніж душа. Я ніколи не надавала великої ваги матеріальним умовам, завжди жила незалежно поза тим своєю душею. Запевняю вас, що це не найгірше, що я зазнала.

-Ви залишилися без родини, без підтримки, - тихо, але зворушливо говорив Крицький, - без чоловіка,

що беріг-би вас...

– Я не дала-б більше ніякому чоловікові в руки своє життя, навіть і близькому мені по душі, – сказала пані Кліфорт, глянувши йому в очі, – воно належить цілком моєму синові.

Вони підходили до дому, а назустріч їм розлягався голос з одчинених вікон третього поверха:

– Ці заслони коштують такі гроші, що за кожну можна-було-б купити корову, а ти притягуєш їх канапою.

XII.

Марьяна встала раненько і побігла до шевця, щоб виправив їй збитого закаблука. На ногах у неї залишилися дуже старенькі черевики, в яких вона не наважувалась вже ходити, а добрі були тільки одні і тому вона спішила віддати їх, поки ще ніхто не міг її побачити, а піде за ними, коли звечеріє і сьогодня буде сидіти дома.

Старенький швець, що завжде лагодив їй, жив недалеко, в маленькій вуличці. Він дуже ласкаво ставився до неї і робив їй усе, як найшвидче і найдешевше.

Пробігаючи попз його віконця до дверей, вона побачила його добре обличчя з великими круглими окулярами на очах, з закоченими рукавами со-

рочки і в старенькій жилетці. Він підвів голову від роботи і ласкаво усміхнувся їй.

Мар'яна відчинила двері, брязнув дзвоник, вона війшла в кімнату. Тут було мило, утульно: Долівка чисто, чисто вимита, нефарбовані дошки так ясно-біліли, що надавали привітний і добрючий вигляд усьому навкруги. Ліжко в кутку з рожевими, картатими подушками і такою-же периною. За ліжком, біля другого вікна шевська машина, щоб шити шкіру. До вікна, де працював швець, постелена була до дверей доріжка. Весь куток од вікна до дверей заставлений черевиками і чобітьми до лагодження.

Мар'яна привіталася до хазяїна і почала росказувати йому свою справу, коли з другої кімнати відчинилися двері і звійшла старенька сухорлява шевцова жінка. Вона привітно звернулася до Мар'яни, як до старої знайомої. Вони завжде балакали між собою про се, про те і обом це було приємно.

Кожен раз, виходячи від шевця, Мар'яна несла з собою лагідний настрій, на души ставало тепло, гарно.

Нічого не було потрібнійшого для Мар'яниної натури, як гармонійний стан її души і всього

оточуючого. Як тільки порушалася та гармонія, вона почувала себе нещасною.

Їй треба було правди, ласки, лагоди, упевненості в кожній дрібниці. Тоді вона вся розцвітала, молодшала, переймалася такою принадною красою, що всіх чарувала навколо.

Ноги її весело ступали в легких, зручних черевичках, голова вільно підносилася під гарним капелюшком, що дуже личив їй, вся постать уявляла з себе спокійне задоволення хорошої, щасливої людини.

Коли-ж траплялося Мар'яні якесь погане враження, грубе, образливе, брудне, - вона враз в'яла, міцно згортаючи пелюстки. Почувалося, що душа її заховалася десь далеко в глибочині і не доступитися до неї.

Навіть дрібниця туалету, річей навколо, добре чи не добре прибраної кімнати і ще більше оточуючих людей, мали велике значіння для її самопочування.

Проминув якийсь час, вона понесла лагодити материне обувьвя.

Саме було сумно на душі. День похмурий, мрячливий, холодний, зовсім осінній.

Йти було близько. Мар'яна, замісць шляпи, накинула на голову шарф і хутко пішла до

вулиці. Увійшла до шевця.

В кімнаті було, як звичайно, чисто, привітно, тепло. Посеред кімнати на грубці-плитці кипів кофейник з кавою і грілося у горнятку молоко. На крайчику стояли дві шклянки, чекаючи поки в них наллють. Старенька господиня поралася по кімнаті, швець пильно стукав по чоботу. Він підвів голову, побачивши Марьяну, і хитнув їй привітно. Стара пішла на зустріч з простягнутою рукою, як до своїй.

– Ми вже тут отаборилися на цілий день, – сказала вона, кидаючи ніжним поглядом на свою плитку. – Тут і працюємо, тут і їмо. Це у мене золота грубка. Ось подивиться скільки тут покладено вугликов і все кипить, і в хаті тепло. Саме до речі, бо мій старенький щось не дуже добре почуває себе: усе йому холодно і не їсть, як слід. Кажу йому, щоб ліг одпочити, а він не хоче кидати роботи.

– Як покину роботу, то зовсім захворію, – озвався швець. – Покажіть, яке там у вас лихо.

Марьяна віддала йому черевики і хотіла вже йти, коли стара попросила її сісти на фотелю біля столу і подала їй шклянку кави.

– Зробіть нам приємність, – озвалась вона ласкаво, – випийте з нами кави. Нам так приємно

19.

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. rok 192 ....

В. О'Коннор-Вілінська.

POČETNÍK

III.

На еміґрації

роман.

Частина 3.

181–190.

Objem 12 listů.

22/53/23

з вами, як з своєю.

Мар'яна охоче згодилась і почула себе надзвичайно лагідно в цій світлій кімнатці, біля привітних господарів, за столом, застеленим свіжим кліткастим обрусом, за шклянкою кави з якімсь пундиком.

Закордоном не вживають тиєї широкої гостинности, що на Україні – кого будь не покличуть за свій стіл. Тим більше зворушило Мар'яну щиро тепле відношення до неї. Давно не почувала вона себе просто і легко з людьми.

Вона вернулася до дому і росказала матері про своє гостювання у чоботарів. Та добродушно посміхнулася і з цікавістю розпитувала її. Старій пані теж відчулося щось незвичайне і приємне.

Але за два дні все змінілося.

Коли Мар'яна увійшла в майстерню за материними черевиками, то застала стару шевцову в сльозах.

Вона подала їй полагоджені черевики з сумними словами:

– Може це його остання робота. Чоловік лежить хворий. Двічі вже був лікарь. Каже, що тяжко....

Мар'яна взяла стару за руку і заспокоювала її, як могла.

– Чи не можу я в чім допомогти вам? – спитала вона. – Дозвольте мені бути вам корисною.

В її голосі чулася така щирість, що старенька зразу відповіла їй:

– Заходьте хоч на часинку, мені буде легче з вами.

Мар'яна щодня двічі, а то і тричі, бігала у маленьку вуличку у тихеньку кімнату. Вона стояла тепер порожня. В роботі було відмовлено. Хворий лежав у другій кімнаті і входячи чутно було його стогін. Раз по разу Мар'яна все глибше входила в родинне життя цієї сумної тепер сем'ї, помагала у всіх хатніх справах, навіть сама бігала по ліки і давала їх хворому. Стара кожного разу пильно дожидала її.

На шостий день, коли Мар'яна хутко війшла в кімнатку, господиня з плачем кинулася їй на шию і переривисто вимовила:

– Уже... Кінчено!...

Швець умер. Милий, добродушний, привітний швець не сидітиме більше коло віконця на своєму звичайному місці, перед низенькими столиком і не дивитиметься крізь великі, круглі окуляри на свою роботу.

Мар'яна заплакала від душі разом з своєю старенькою приятелькою.

XIII.

Все змінилося в шевській майстерні. Не дзвенькав що разу дзвоник у дверях, не приходили з вулиці з черевиками під рукою. Не стояло вподовж стінки тих черевиків через усю кімнату, не сидів при вікні привітний швець з великими окулярами на носі. Тихо стало і порожнє.

Одного дня Мар'яна була в дуже збаламученому, нелагідному наладі. На післязавтра платити за помешкання. Грошей не вистарчало. Одягаючись у ранці вона завважила протерте місце на лікті своєї єдиної щоденної сукні і страшенно схвилювалась. Другої відповідної сукні нема. Залатати?.. Чи годиться-ж такій дамі, як вона, ходити з латкою? Зараз упаде її престіж, а він потрібний їй для тієї огидної боротьби з життям.

Прийшов листоноша і подав картку від Горіловського. Він вітав її з днем її янгола по старому стилю (вона зовсім забула, бо в своїй родині справляла лише народження) і обіцяв скласти свої привітання персонально в чотирі години дня.

Не вистарчало тільки того! Мар'яна пербула хвильку майже у розпачі і раптом вибігла з дому дати телеграму з одмовленням, спираючись на недужість матері.

Вона послала фрінгенд-телеграму і з жалем побачила, що в її легенькому гаманці значно поменьшилось грошей. Зітхнула і несвідомо повернула до шевської майстерні.

Шевчиха зустріла Марьяну заклопотана. перебиркою, перелаштовуванням в своїй кімнаті. Все переносилось в бувшу майстерню, а задня кімната і кухня увільнялися.

– Що це буде? – спитала привітавшись Марьяна.

– Увільняю помешкання, – відповіла господиня. – Сама перейду в майстерню: там звикла я проводити своє життя, там і грубка моя, там буду й варити. А тут кухня і кімната з передпокоєм і виходом на другу вуличку за рогом. Хтось може найме на крамничку. Тут в передпокої вона уміститься, а то буде для життя. Ходімо подивіться.

Марьяна обвела навкруги поглядом і зітхнула.

– Яка я була-б щаслива жити отак у маленьких затишних кімнатках і мати свою крамничку.

– А переходьте сюди і заведіть свою крамничку, – підхопила упевнено шевчиха. – Я допоможу вам розпочати справу. А мені як приємно було-б жити поруч з вами.

Марьяна стояла нерухомо, тихо усміхаючись.

Старенька підійшла до неї і взяла її за руки.

— Слухайте, люба пані, — заговорила вона у захваті, — це вам нагода. Ви казали мені, що маєте міняти своє помешкання, що вам не вистарчає грошей на життя. Ось вам і хата і заробіток. Ви побачите, як тут буде привітно, коли я вам приберу помешкання по свойому. Тут поставимо ліжко, сюди комод і над ним — дзеркало, для одежи одну велику гарну шафу, а меньшу візьму собі. Тут стоятиме круглий стіл для обіда, а біля вікна столик для роботи і мнягка фотеля для мами. Дам найкращі занавіски на вікна і килим майже на всю кімнату. Запалимо в грубці і сядемо пити каву на білому обрусі за цім столом.

— О, як гарно! — все так само ясно усміхаючись, промовила Марьяна. — Але як-же я буду заробляти гроші? Я ніколи не крамарювала.

Але в голосі її вже бреніло зворушене чуття.

— Не велика наука, — піддавала тепер ще більше упевнено господарька, — візьметесь до діла, той научитесь.

Марьяна обняла її за плечи і поцілувала.

— Ви спокушаєте мене, як ще ніхто не спокушав. Здається ніколи нічого не хотілося мені так, як тепер жити тут з мамою, поруч з вами, в

цьому милому куточку з білими запоночками на вікнах, з лямпою на круглому столі і з теплою грубкою у куточку.

– Ну, так кінчено, ви моя мешканка. Нікому другому не віддам, – рішучо заявила шевчиха, – починаю прибирати для вас.

– Постійте, – схопилася Мар'яна, – це ще треба добре обговорити, розібратись з моїми засобами.

– В цім ми договоримось. Мені не треба відразу платити. Я почекаю, аж поки вам буде вільно.

Мар'яна вернулася додому в радісному настрої. Вона застала свою матір у фотелі, в журній позі, з забутою у руці хусткою на колінах. Видно хустка та притулялася до очей.

Мар'яна спустилась на коліна біля матері і ніжно поцілувала її руку.

– Про що задумалася, мамо?

– Згадалося минуле. Ворухнула мене картка Горіловського. Згадалися колишні часи, наше спокійне, забезпечене панське життя у Сапенівцях. Звикла я до нього і не гадала, щоб було колись інакше...

– Бідна мама...

– Ні, не того багатства шкода! Ти знаєш мене, я ніколи не була матеріалісткою і нахилялася завжде до демократичних поглядів, але те, що тепер, це огида. Твоїй няньці Хведорі жилося у нас чис-

тійше і достойніше, ніж нам з тобою тут.

Мар'яна підвелася на ноги і енергійно заговорила, скидаючи з себе теплу одежу.

– Мамусю, я знайшла вихід, я можу забезпечити тобі і собі достойне, незалежне життя, але спустившись зовсім з того рівня, на якому ми стояли і ще й тепер фіктивно утримуємось.

– Що таке? Кажи.

– Я мушу стати „лавочницею", крамарькою в крамниці, де продається капуста, цибуля, уся-ка овоч і городина, масло, яйця....

– Ти шуткуєш, Мар'яночко?

– Нітрішки, зовсім серйозно.

І вона почала доводити всі рації свого нового наміру.

Стара пані слухала її з жахом, і з цікавістю і з тихою журною усмішкою. Нарешті вона глибоко зітхнула і притулила до себе доньку, що знову стала навколішки, біля її фотелі.

– Дитино моя, продавати яєчки нічим не пожнійше, ніж стукати на машинці, чи бігати по інчих заробітках, але з цим чисе підкреслюється загин усього нашого попереднього, ставиться чисе нам, нове....

– А що було такого щасливого у тому старому? Давай поговоримо, мамо: Ти нераз жалілася

мені, що тебе гнітило твоє поміщицьке життя з усіма його кріпацькими пережитками у притхлому крузі ситого, але обмеженого світу. Про моє життя нема чого й казати. Ти добре знаєш, яка радість у ньому. Тільки дитинство: А там інститут і раннє заміжжя. І все омана, і все розчарування. Скільки було віри, скільки любови, а нарешті зрада, ~~обмана~~ образа... Умерла моя Ніночка і нічого не залишилося у мене...

Пані Родзянко похилила голову від згаданого болю, потім перемогла себе.

— Ти так подобалася всім, Мар'яночко, мені здавалося, що то навіть надто тішить тебе...

— Тішило, рада була, щоб тішило і сама себе дурила, і що разу обдурена була. Соромно згадуючи, погано, досадно. Ой, далі від того всього, від зрадливости мужчин, від брехні, помилок... Ні, крамничка, прилавок, торговля, заробіток і своє незалежне життя! —

Вона обхопила материни коліна і притулилась до них головою.

— Ми будемо удвох і не зрадимо одна одній і нам буде добре.

XIV.

XIV.

Уже кінчився вечір. В тісному помешканні Крицьких було тихо. Пан Олексій писав в свойому куточку, пані Крицька почувала слабість і лежала в ліжку. Біля неї сиділа Мелаия і лагодила оздобу на сукні, коли постукали і хутко війшла пані Кліфорд. Вона йдучи запитала дозволу і наближаючись до пані Крицької, заговорила:

– Велика зміна: я мушу виїхати з Відня і прийшла в останній раз побути з вами ті останні хвилини. У ночі буду спаковуватись, а завтра в вісім годин ранку відходить потяг.

– Що ви кажете? Як то? Через що?

Пані Крицька зробила рух, щоб підвестися на подушках, але пані Кліфорт ніжно притримала її за плечі і поцілувала.

– Ні, лежіть, я сяду тут біля вас і все розкажу вам.

Мелаия підсунула кресельце.

– Все сталося в один день, в одну годину. Мене запросили до англійського комітету допомоги емігрантам. Виявилося, що це Фрейда поінформувала їх. Там розпитали, записали, щось передивилися і запропонували мені пере=

їхати до Англії з тим, що заопікуються там моїм матеріальним становищем. Мені немає чого вагатися, коли ходить о становище мого сина. Я мусіла згодитись.

В кімнаті Крицької почувся легкий рух, який завважила пані Кліфорт.

– Але-ж чого так раптово, завтра?

– На цей день уже призначена була відправка цілої групи. Не можуть затримувати. Та й чи не однаково роз воно вирішене. Мені тяжко розлучатися з вами, але так краще, хай ця розлука станеться швидче, бо далі було-б ще тяжче.

– Боже мій! Як мені бачиче губити ваше товариство, – ясурно промовила пані Крицька, – хоч я мушу радіти за вас, що умови вашого життя поліпшаться. Я полюбила вас, як дочку і завжди буду душею з вами.

Пані Кліфорд взяла руку пані Крицької і поцілувала її.

Та схвилювалася і сльози виступили її на очі.

– Ви сяючий промінь в тій темряві, що оповіла мене, – чуло вимовила пані Кліфорд. – Тепер я прийшла росказати вам моє життя, щоб ви знали, кого ви пригріли своєю любов'ю.

20.

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. rok 192 ....

В. О'Коннор-Вілінська

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман.

Частина 3.

191-200

Objem 12 listů.

25

22/53/23

Мелания нерішуче підвелася.
– Сидіть тут, моя люба дівчинка.
Пані Крицька повела очима в бік кухні. На цей погляд пані Кліфорт одповіла відповідним рухом.
– Я буду говорити коротко, - сказала вона. - У мене не багато часу. Я хочу скласти в людську душу і в людську память те, що було, щоб воно збереглося на далі. Може та правда придасться колись моєму синові.

XV. x)

Я дочка Олександра III-го і леді Рені, - почала пані Кліфорт. - Моя мати, молоденька, білява красуня, була при дворі англійської королеви, коли її побачив там Олександр III, під час його перебування, і закохався в неї, як і вона в нього.
Це було таке глибоке чуття, що він хотів одружитись з нею. Але в той час умер старший брат цесаревич, як відомо вам, і Олександр мусив заступити його місце, а разом з тим одружитись з його нареченою, данською прінцесою. Проте кохання не вмерло. Сталося так, що леді Рені вступила до російського двору фрейліною Марії

x) Дослівний переказ оповідання емігрантки.

Федоровни.

Минув якійсь час, вона завагітніла. Це викликало великий придворний скандал, котрий скінчився тим, що молода фрейліна була відставлена від двору і спішно видана заміж за московського князя Протасова-Бахметьєва. Леді Рені стала княгінею Олександрою Васильовною Протасовою і оселилася у Москві.

У неї родилась дочка. Це була я. Але моє народження було заховано. Я також довго не знала про моє походження.

До пяти років я перебувала у близької подруги княгиніної і та мала змогу часто бачити свою дитину.

Але почали звертати увагу. Тоді передали мене відомій на той час премьерші циганського хору Паніній.

Це була добродушна жінка; мені жилося у неї добре до сьоми чи восьми років, коли знову-ж навкруги почали збиватися усякі догадки і запитання. Княгиня, яка не спускала своєї дочки з ока, перепровадила мене до Києва, у відому їй самій родину англійців, де я й виховувалася.

Саме перед тим у них умерла дочка, такого ж приблизно віку, як я, і вони вписали мене по всіх документах своєї дочки.

Тепер я вже звалася Матильда Кліфорт.

Новий батько мій був дуже благородний, вихований і освічений чоловік. Пані Кліфорт була полька. Я мала тепер дві сестри. Це була моя родина.

Залишився у мене яскравий спогад з однієї події мого тодішнього життя. Це було на свят вечір. Пам'ятаю в домі таємничий рух, але значний. У вечері мене вдягли і батько відвіз мене до якогось великого дому, куди ми вступили і підвелися по застелених килимами сходах.

Мене впустили у пишно прибрану кімнату. Там горіла ялинка. Якась жінка в білому, мов сестра милосердна, підвела мене до тієї ялинки, дала мені бавитись нею і знимати собі все, що я хочу. Потім звели мене за широко відведену завісу і я побачила лежачого на ліжку чоловіка з русявою бородою. Він протяг до мене руку, щоб я підійшла ближче, ласкаво подивився на мене, повів рукою по моєму волоссю, взяв з столика золотий браслет і надів мені на руку. Мене привезли до дому, а браслет заховала мама.

З тією сестрою, що була старша за мене на рік, я училася в одному класі гімназії.

Я пам'ятаю, як ранком відводив нас якийсь мовчазний суворий чоловік, в супроводі здорового дога. Нам доводилось переходити вузькою ву-

вуличкою, де тільки з одного боку стояли доми, а з другого тягся білий мур, а в нім стародавня брама.

Одного разу, коли ми були вже в п'ятому класі, моя сестра дуже розсердилася на мене за те, що я не підсказала їй чогось на лекції і, дорікаючи, гукнула мені, що „то нарочито, бо ти не сестра мені, а чужа в нашій сім'ї." Ті слова так вплинули на мою чутливу вдачу, що у мене відібрало ноги. Дома батьки заспокоїли мене і насварили сестру.

Кінчали ми вже гімназію, були вже в старшому класі, коли до Києва приїхав відомий співець Мержвінський.

З його участю давали концерт на користь незаможних гімназисток Фундуклеївської гімназії. В ранці того дня призначена була генеральна репетиція. Не знаючи того, в залі збилися старші учениці. Я мала гарний голос. Мене упросили заспівати щось з опери. Я була в веселому, жартовливому настрої і почала співати голосно з відповідними до того рухами.

В цей момент увійшов Мержвінський і стиха став, заслухавшись. Ми не помітили його відразу. Він перший зааплодирував мені, а потім хутко підійшов до мене і сказав, що я маю такий

гарний голос, що гріх був-би мені не учитись.

На другий день він приїхав до моїх батьків і палко умовляв їх дозволити мені учитися співу, запевняючи, що з мене буде видатна співачка. Після нього просила й я, радіючи, що тим могла б мати своє незалежне життя. З того часу, як я довідалась од сестри, що я не рідна в своїй сім'ї, мене захотіло бажання заробляти самій на себе. Батько почав згоджуватись на моє бажання, але мати не припускала тієї думки.

Скоро після того вмер мій батько. Коли прочитали його заповіт, то виявилося, що він усю маєтність залишив у спадщину мені. Це зробило надзвичайне враження. Я побачила навкруги себе розпач, найбільше сестер, їх недобрі погляди на мене, їх сльози. Я нічого не розуміла в матеріальних справах, як і тепер не розумію. Бачила, що все йшло від заповіту і сказала, що не приймаю його. Мати порадила мені заявити те прилюдно нотареві. Він був близьким другом Кліфортів. Я так і зробила.

В кінці жалібної доби, пані Кліфорт почала дбати, щоб видати мене заміж. Саме тут з'явився у Київі красень Вогау з Москви. Не-

забаром він зачарував усе жіноцтво, але помiж усіх почав упадати за мною. Мене тішило, що він звертає на мене увагу, але то й тільки: я не мала до нього особливого чуття. Виходити за нього заміж я не хотіла. Мати примусила мене подати йому слово. Перед шлюбом я сказала йому:

– Ви бачите, що наді мною вчиняють насильство. Моє єдине бажання учитися співу і жити своїм незалежним життям. Коли в вас є дійсна гідність, ви повинні зректися мене.

Він не згодився, випрвдуючись тим, що надто мене кохає. Тоді я відповіла йому:

– Знайте-ж, що я все одно не буду вашою жінкою.

По шлюбі ми поїхали у якійсь підмосковський маєток, де жили у двох в згоді, але далекі

Так минули роки. Вочау, видно було, дуже закоханий був в мене і тяжко переживав ненормальний стан нашого життя.

Одного разу він заявив мені, що до нас прийде його мати, яка весь час перед тим жила за кордоном. Я зрадіта жіночому суспільству. З свекрухою ми відразу потоваришували. Стара пані була доброї вдачи, добре вихована жінка. Вона дуже любила сина і незабаром стала помічати щось непевне в його родинному життю. Я знала, що між ними сталася якась розмова. Одного

разу, коли ми сиділи на веранді, мати сказала, що сама зварить каву. Коли я випила з своєї шклянки, я почула слабість і стала непритомною. За кілька місяців виявилося, що я вагітна. Я не могла стямитись і прикро хвилювалася.

У мене народився син.

Як тільки я одужала, до мене прийшло запрошення з Москви приїхати до відомої всім княгині Протасової. Тут я уперше побачила княгиню, ще надзвичайно гарну. Ми залишилися на самоті. Княгиня в сльозах згустилася переді мною на коліна і сказала мені:

– Я твоя мати. Прости мене....

І повідала мені всю історію мого походження.

Ви не можете уявити собі якої краси і привабности була моя мати. Я зачарована була нею, я цілком підпала під її вплив.

Княгиня Протасова сказала, що буде хрещеною матір'ю внука і запише його на своє ім'я. Дякуючи великим звязкам, син мій одержав ім'я Олександра Васильовича, князя Протасова. Все те зробилося без участи мого чоловіка. Цар Микола II мав затвердити папери на його титул.

Опікуном хлопчика став старий князь Ольденбургський, що був головою всеросійського опекунського совіту. Мені доводилось часто бачитись з ним по справах. Раз по раз він що більше звертав на мене ува=

гу, а нарешті почав одверто волочитися за мною. Я пожалілася матері. Тоді княгиня звеліла мені виїхати закордон, остаточно покинувши свого чоловіка. З дитиною мене ні защо не розлучили-б, довелося залишити її при мені. Ми оселилися в Швейцарії, в Лозані. Тут оточена я була пишною роскішью. Маючи свою волю, я почала нарешті учитися довгобажанному співу. Учителькою моєю була італійка, оперна співачка. Звалася вона Валерія. Ми дуже заприятелювали з нею.

Одного разу Валерія звернулася до мене з проханням взяти до себе на помешкання болгарського емігранта-студента, який дуже бідував. Своє прохання вона підперла ще й тим, що мені житиметься спокійніще і охвітнійше, коли в моїй великій вілі буде ще хтось. Я згодилась і болгарин перепровадився до нас. Він був тихий поважний чоловік.

Якось у вечері я запізнилася з ~~уроку~~ музичного викладу до дому. Коли я увійшла в кімнату мого сина, то побачила, що його там не було. Я кинулась шукати по инчих кімнатах і там так само. В кухні сиділа нянька, росіянка з Москви. Вона спокійно сказала мені, що хлопчика забрала до себе старша сестра, яка також з своєю родиною жила тут, закордоном. Я заразже налагодилася бігти до сестри по дитину. Студент болгарин запропонував проводити мене.

Коли ми підійшли до вілли, де жила моя сестра, я побачила світ в вікнах їдальні і вітальні і, щоб не будити слуг, бо вже було пізно, пішла через терасу в двері, що вели до їдальні. Студент залишився чекати мене біля тераси. Там я побачила в одчинені двері мого хлопчика, що бавився в вітальні на отоманці. Біля нього сиділа сестра і гралася з дитиною. Я кинулась туди до свого сина, але сестра затулила його собою і вигологила, що це її дитина і вона її не віддасть. Я узяла це за жарт, засміялася і покликала хлопчика: „іди, любий, до мами. Де твоя мама?" Дитина радісно засміялася і простягла до мене ручки. Я вже хотіла взяти його на руки, коли хтось дуже штовхнув мене в спину. Я ще почула вигук сестри: „ми не віддамо тобі дитини, дитина наша." А в цей мент син сестри схопив мене ззаду, звалив на діл і почав душити, сестра била мене ногами. Вони мабуть хтіли вбити мене. Я безнадійно пручалася.

Ту шамотню почув болгарин крізь незачинені на терасу двері. Він підійшов до вікна, щоб подивитися, що там діється і побачив, що робили зо мною. Тоді він вскочив в кімнату і в одну хвилину визволив мене. Скориставшись переляком сестри, я схопила на руки дитину і побігла з нею до дому. Студент нагодився слідом, щоб допровадити мене.

Той батгарин урятував мене в прикру годину, але нам довелося розлучитись з ним, бо він що дай занадто віддано ставився до мене і то було-б йому на даремне.

Війна, а слідом революція, одірвали мене від рідного джерела. Я залишалася самітня і покинута, без опіки, без засобів.

Мене всі обірали, крім єдиної Фріди. Хто як хотів. Найбільше один банкір у Лозані, що почав позичати мені гроші під усю мою маєтність, поки вона цілком не перейшла до нього. Тоді за порадою і допомогою Валерії, я дістала добрий ангажемент у оперу. У мене був добрий голос, але валеріна постановка стала йому на шкоду. Він не мав тривалости. Перший рік я зазнала слави і втіхи, тих тріумфів, що так чарують на хвилину, але разом з тим і великого горя, бо мій хлопчик, якого я улаштувала в гарній гірській місцевости, занедбаний на чужих руках, трохи не вмер і мене сповістили про його хворобу вже тоді, як майже було пізно. Я отримала ту звістку перед самою виставою „Мадам Бутерфлей" і безоглядно покинула театр, сівши у перший потяг.
Мені довелося заплатити велику неустойку, вона цілком сплюндрувала мене, а дитину я застала в такому стані, що тільки чудом урятуа=

21.

Škola .... třídní v ....

Třída ...., oddělení .... Šk. rok 19 ....

В. О'Коннор-Вілінська

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман.

Частина 3.

201. – 210.

Objem 12 listů.

(25.)

вала її.

Ті переживання надломили мої сили, я сама захворіла на якусь довгу тяжку хворобу і після неї загубила голос для опери. Ми з моїм хлопчиком почали котитись на низ і докотилися до того, що одного дня, моя бувша служниця Фріда стрікала нас на вулиці голодних і холодних і забрала до себе, в свою кімнату, заплативши своїми грішми господині за попереднє помешкання. Щоб виплатити той і не об'їдати Фріду, я пішла працювати на фабріку.

Знову, за допомогою, тільки вже не оперної співачки, а простої робітниці, я опинилася одного раннього ранку за фабричним станком.

От вам моє оповідання. Віддаю вам його цілком. Я не криюся з тим, щоб люде знали його. Коли хочете, нехай читають його, або дивляться з фільми. Може комусь моє життя стане на якусь користь. А може тільки на розвагу? Та нехай!

XVI.

Ще тільки розвидннялося, як у Фрідиній кімнаті йшов тихий, напружений рух. Пані Кліфорт і Фріда майже не спали цю ніч, спаковуючись і розмовляючи на останку. Тепер до них прилучи-

лася пані Крицька, що теж не могла спати, зворушена від'їздом своєї приятельки і її оповіданням. Вона помогала складати всякі дрібні речі.

Хлопчик міцно спав.

– Скільки це всього! – скрикнула у роспачі пані Клíфорт, обертаючись то до одної, то до другої купки. – І все потрібно брати. Не можу я покинути ці ноти, з якими звязані у мене різні спогади і ці малюнки, що я малювала при різних обставинах і нагоді, і ці ніхчемні недобитки мого туалету, бо не маю на що інше перемінити їх.

– Ви малюєте? – спитала пані Крицька.

– Так, і дуже люблю. Не маю тепер часу.

– Чому ви не спробували з того зробити собі заробіток, замісць праці на фабриці?

– О! це вже непохітна річ, що для емігранта не може бути сталого інтелігентного заробітку. Не знаю, що чекає мене в тій Англії і мало цікавлюся за себе. Надіюся, що моєму синові буде на ліпше. Він добре учився тут у школі, а там може могтиме дістати повної освіти. Це головне тепер для мене.

Вона складала речі, а пані Крицька передавала їй по одній. Тепер й ці малюнки.

– Ось він, – спинилася пані Клíфорт, затримуючи в руці невеличку акварель пейзажа. – Я хочу

залишити вам, моя люба, дорога пані Крицька, маленький спогад. Візьміть його. Цей малюнок має для мене особливе значіння.

Вона присіла до краю столу і написала на зворотньому боці: „ясному промінню в темряві мого життя."

Пані Крицька прочитала і з сльозами на очах подивилася на молоду жінку.

— Темрява життя.... — повторила вона сумно.

— Ніхто не любив мене для мене самої, — сказала пані Кліфорт, — ніхто не пожалів мене, крім вас і Фріди. Люба моя Фріда, — звернулася вона до покоївки, — я залишаю вам на спогад оцей портрет. Він найбільше нагадуватиме вам нас.

Вона подала їй великий портрет, оправлений в дорогі рямці.

— Дуже дякую вам за цю річ, — зворушено відповіла Фріда. — Вона безкраю мила мені.

Уйкинула поглядом по кімнаті.

— А що-ж я дам вам, щоб ви колись згадали на мене?

— Не давайте мені жадної речі, — одповіла пані Кліфорт. — Про вас я постійно буду думати, а коли хочете на прощання зробити мені те, про що оце я попрохаю вас, то зробіть. Скажіть мені тепер, Фрідо, може востаннє на=

ше побачення, хто ви, відкіля? Я давно бажаю це знати, але не дозволяла собі... Ви пам'ятаєте, як одного разу в Лозані, я застала вас за роялем і ви, після того, ні защо не хотіли, щоб і згадувати про це. Ви-ж знаєте, як я люблю вас, ваша особа така мила мені.

Фріда трохи відвернулося і дивилася в вікно, потім сказала, не повертаючись:

– Мій батько був професором Зальцбурського університету. Він умер під час війни. Мені довго не траплялося якогось иншого заробітку, то я переїхала до Швейцарії і стала там до вас за служницю. І не жалкую: це визначило мою карьєру; але мені краще не згадувати мого не відповідного походження, бо то могло-б пошкодити їй.

Пані Кліфорт обняла і поцілувала Фріду.

– Я завжде бачила вашу інтелігентність і тепер це більше розумію її. Проте ви маєте рацію: тут, у баронеси, як і на моїй фабриці, немає діла до нашого минулого. Ми всі три в чужому нам оточенню.

– Тим дорожче було нам, що ми втрьох, – озвалася пані Крицька, – тим також, що ви покидаєте нас.

– Розламано соціальні перегородки, що розде-

жовували людей, - сказала Фріда. - Тепер один загал, і ми пішли на робітниці.

- Та й погані з нас робітниці, - журно засміялася пані Кліфорт. - Не велике придбання, а нам велика втрата.

- Справедливо, щоб зовсім не було перегородок, - мовила пані Крицька, - але поки вони стоять, людині небезпечно переступати їх, щоб не скалічитись.

Стукнули у двері і почувся голос Мелані:

- Одчиніть, у мене не вільні руки.

Фріда поспішила їй на зустріч.

Меланя війшла з повною тацею і поставила її на стіл.

- Я принесла вам каву, щоб не перебивати вам праці і щоб ви могли підживитися.

- Це дуже мило! - скрикнула пані Кліфорт. - То сідаймо. Це буде наш товариський сніданок перед розлукою. У нас уже майже все готове. Котра година?

- Пів до шостої.

- Ще маємо пів години, поки розбуджу Олександра.

Всі сіли за стіл, розмовляючи, прислуговуючи одна одній. Почувся різкий дзвінок.

- Уже баронеса! - скрикнула Фріда. - Сьогодня вернулися перед світом цілою ватагою; вечеряли

і розволокалися. Тепер у мене пропав ранок, поки уговтаю її і вона ляже спати. Не доведеться мені поїхати на двірець.

Вона хутко вийшла. Крицькі забралися до себе, щоб дати змогу хлопчику одягтися.

В сім годин похапцем зібрали і віддали речі слугусникові, що приїхав з візочком, надягли шляпи і пішли з дому.

На верхній площинці прозвучав сердитий голос:

– Тільки й роблять, що снують сюди, та туди. Всі сквіщі повбивають. Не стямишся, як і ремонт роби.

– Виїзжають, – тихо озвався другий голос.

– Так-би й давно. Котрі?

– Ті, що з Фрідиної кімнати.

– А тих, твоїх ще не здихалися?

На двірці хутко перелетіли останні хвилини. Пані Клігфорт з сином вступили під опіку високої старої англичаночки і слідом за нею увійшли у вагон. Пані Крицька з Меланею стояли на пероні, дожидаючи ще якогось слова, привітання перед розлукою. Пані Клігфорт вийшла на площинку.

Стався короткий рух. Кондуктор запрошував сідати.

– Прощайте, не забувайте, – зворушено вимо

вила пані Кліфорт.

– Я чекатиму вашого листа, – обізвалася пані Крицька.

Мелания говорила з Олександром біля вікна.

Ось пробіг кондуктор. Стукнули з розгону зачинені двері вагону, другі ближче.

В цей мент до вагону швидким кроком наблизився Крицький. В руці його були чайні троянди.

Він підніс гиляку, став однею ногою на перший приступець і подав пані Кліфорт квітки. Вона схопила їх і простягла свою руку. Крицький нахилився, щоб поцілувати руку, а пані Кліфорт тихо вимовила над ним:

– Я збережу їх.

Кондуктор підбіг. Пані Кліфорт зникла в вагоні, а Крицький відступив на перон.

Потяг рушив.

XVII.

А

Як-би хто з Марьяніних колишніх петербургських знайомих увійшов до маленької крамнички, заставленої кошиками з овочами, капустою, чисто вимитою морквою і блискучою, як пергамент, цибулею – все те розставлене

з мальовничим смаком, - і серед усього того побачив за прилавком статурну постать гарної жінки, з гордо піднесеною головою, він напевне сказав-би собі: „як тут мило і які трапляються на світі незрозумілі подібності між людьми на далекому протязі! Зовсім наша графіня Мар'яна.

Поза крамничкою в кухні і кімнаті було ще мілійше. Удень там господарювала стара пані, за допомогою шевчихи, яка рада була нагоді зайти до своєї нової приятельки і побалакати про се, про те, пораючись з нею біля маленького хазяйства.

Мар'яна приходила тільки на годину пообідати, та від часу до часу серед дня, коли рідшало покупців, забігала перекинутись з матірю кількома словами, сідаючи біля неї у фотелю.

Весь день вона жваво торгувала і з задовольненням помічала, що клієнтура все ширшає, а до маленької каси прибуває все більше грошей. Вона переказувала те матері і з усмішкою додавала:

— Я стаю справжньою крамаркою. Мене мій успіх надзвичайно тішить.

Пані сміялася.

– Можна було-б і не учитись в інституті, як-би знала ця!

– О, ні! – спрочилася Марьяна, – мене тату і веселить моя крамничка, що за мною інститут і все моє попереднє життя. А то я не відзнала-б в ній спокою. Тепер треба дбати про мої крами. Це мені доля послала золото, того Іванка. Я йому конче повинна давати відсоток од мого прибутку. Яке щастя самій забезпечувати себе, та ще так добре заробляти! Побачиш, ми забагатіємо з тобою, мамо, і купимо собі дім!

З вулички хтось увіходив і Марьяна бігла в крамничку.

Уже кілька раз приходила маленька дівчинка, років пьяти-шости, то за картоплею, то за яблуками, то за цибулиною. Одного разу Марьяна завьязала на ній хусточку, що була розвьязалася, приголубила її і роспитала. То була маленька сирітка, без матері, з батьком робітником, що ходив цілий день з дому, а дівчатко звикло гуляти само і поратися у своїй тісній кімнатці.

Потроху дівчина стала все більше звикати до Марьяни, звала її тіточкою і заходила вже і до кухні. Стара пані дуже тішилася нею і полюбила її, як свою. Вона казала, що це тепер

її найкраща компанія. Дитина звала її бабунею, сідала біля неї на маленькому ослінчику і бавилася, або дивилася на малюнки, або намотувала клубок і росказувала про своє життя.

Довелося познайомитися з батьком. Прийшли до згоди, що дівчинка буде проводити свій день біля старої пані, а над вечір, коли кінчаться роботи, приходити до дому. Дали, радіючи, казали собі, що у них прибуло сімейства.

У вечері на круглий стіл ставилась висока електрична лямпа, під тим гинеим ніжно-рожевим абажуром. Стара пані плела гачком, Мар'яна читала. Зчасу приходила до них і швачка з недоплетеною чулкою і своїми спогадами. Вечером пили чай. Рано лягали спати, рано вставали.

Що суботи увечері і у неділю на обід являвся у гості Іванко. Це був бажаний гість. Для Мар'яни найкраща розвага. Чим більше пізнавала вона студента, тим більше цікавило її його товариство. Це був розумний, добре освічений і талановитий хлопець з надзвичайно милою, веселою вдачею. Не відразу довідалась Мар'яна, що перед тим, як вступити до університету, Іванко скінчив

22.

Škola.. třídní v...

Třída........., oddělení.........   Šk. rok 19............

В. О'Коннор-Вілінська

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман.

Частина 3

210 - 220.

Objem 12 listů.

(25.)

музичний інститут імені Лисенка у Львові по віолончелі. Сама Мар'яна гарно грала на роялі і вони гаряче почали марити про п'яніно.
Мрія здійснилась перед Різдвом, бо Мар'янина каса вже так набухла, що витрата на ~~прокат~~ винаймли п'яніна ставала цілком не тяжка.

XVIII.

Надійшли свята.
Заблимала на небі свята зірка. Сіли за вечерю. На покуті, по стародавньому українському звичаю, стояли на сіні, заслоненому рушником, кутя і узвар.
Кругом столу сиділи: пані Родзянко, Мар'яна, шевчиха, Іванко, дівчинка Міці і її батько, щоб не залишатися самому без дочки у таке свято.
То був поважний чоловік з більш культурних робітників і, видно, дуже задоволений, сидячи у цьому суспільстві поруч з своєю дитиною. Для неї наготовлена була маленька ялинка в другій кімнаті.
Вечеря йшла приємно і лагідно, одвідували і хвалили страви, Іванко підливав у чарку робітникові міцного вина і легесенького да-

мам, цікавилися і бажали один одному всього найкращого. Шевчиха витерла сльозу, згадавши свого чоловіка, Мар'яна випила з нею за його пам'ять і поцілувала стару приятельку, примовивши, що не сиділи-б тут усі без її допомоги.

По вечері хутко прибрали з столу і поставили на нього гарно прибрану ялиночку, з запаленими свічечками, а Міці вилізла на стілець, щоб краще обдивитись усі чудові речі. Навкруги ялинки порозкладали цяцькі і подарунки від бабуні: вв'язану курточку, шапочку і шарф. І дитина і батько сяли від задоволення. Мар'яна сіла за п'яніно і заграла гопак, а Іванко підхопив Міці на руки і пішов танцювати з нею навкруги столу. Старенькі жінки тішилися, дивлячись на те.

Коли новообтяжені дарунками дівчинка з батьком пішли до хати, Мар'яна розгорнула на пюпітрі ноти, а Іванко витяг з обгортки віолончель і вони заграли дует Гріга.

Пані Родзянко відхилилася на спинку фотелі і глибоко замислилася, старенька шевчиха через який час потихеньку вийшла до своєї кімнати.

Гарно грали Мар'яна і Іванко і довго грали

вони, перетіняючи ноти і пригадуючи свої улюблені речі. Вони насолоджувалися.

Марьяна встала зза піяніна схвильована і задоволена.

— Слухайте, Іванку, — гукнула вона весело, — ми підемо з вами позавтра в оперу на „Мадам Бутерфлей". Я ще не чула її.

— Прекрасно! — підхопив Іванко. — Добуду білети, у мене там рука.

— У вас скрізь рука, — сміючись сказала Марьяна.

— Не скрізь, — відповів він, цілуючи її руку, на прощання.

— Не спізніться завтра на обід, а то пиріг прохолоне.

Коли студент вийшов, Марьяна спустилася на маленький ослінчик, біля фотелі пані Родзянко, де завжде сиділа Міці.

Мати притягла її голову до себе і ніжно поцілувала.

— Мамо, — сказала Марьяна. — За весь мій вік, я мабуть тільки тепер щаслива.

XIX.

Іван Панасович і Крицький вели розмову про світові відношення до України і обговорювали де-які події.

– Ви гляньте, – казав Крицький, – чи є що подібного до трагічности нашої долі. Україна розвинула своє величне державне життя на берегах Дніпра, а один з синів її повернув ворожою силою проти батьківщини; вона вже не вставала, та ворожа сила на протязі віків, поки не поглинула предвічну культуру в свою дику хижацьку пащу. Україна боронила Европу від навалу татарського, а та, скористувавшися її підмогою, навіть голови не повернула на бік свого оборонця. Україна годувала пів світа, а той, поїдаючи її хліб, підтрімував її руйнователів. Тепер Україна приняла на свої змучені груди большевицький напад і затрімала на собі те лихо, що йшло на всю Европу, а собі не заслужила й спасибі. Все до чого поставила її історія було незмірним альтруїзмом, через те й не придбала вона собі власного щастя.

Іван Панасович на знак згоди схилив голову.

В цей мент стукнули в двері і війшла господиня помешкання з візитною карткою в руці.

– Там якийсь пан дожидає в передпокою, чи скажете йому війти?

На карточці стояло: Thomas del Coritto.

Іван Панасович з здивованням передав її Крицькому.

– Цікаво, – сказав той, – ця якійсь італієць до нас. Чого йому треба?

– Будьте ласкаві, пані, – звернувся Іван Панасович, – просіть його війти.

Коли господиня вийшла, Іван Панасович рівнійше сів на фотелі, а Крицький порівняв краватку і застібнув гудзика на піджаку.

– Видно по призвищу з італійської арістократії, – мовив Іван Панасович.

Двері розгонисто росчинилися і упевнено війшов низенького зросту молодий чоловік в екстравагантному модньому убранню, з барвистою хусточкою в верхній кишеньці, в широкій на всі груди квітчастій краватці. В руці він тримав ціпочок з срібним верхом і чорний капелюх.

Крицький підскочив на місці.

– Хома! – скрикнув він здивовано.

– Ви знайомі? – також здивувався Іван Панасович.

– Та як-же! Мій бувший помішник у київському видавництві: Хома Семенович Корито.

Крицький не хотів сказати: курьєр.

– А! Дуже приємно познайомитись, – з легенькою усміхом мовив Іван Панасович і протяг руку, яку молодий чоловік неуважно потиснув.

– Сідайте, будь ласка.

Хапа Корито широко сів у фотелю, перекинувши капелюх на ближчий стілець і поклав ногу на ногу.

– Я бачу, ви з Італії, – почав Крицький, – і, видно, вже зовсім стали італійцем. Яке становище ви там обіймали?

– Я був при місії урядовцем для доручень.

– Мабуть вже перфектно говорите по італійськи?

– Ну, говорити на тій собачій мові не легка річ, та й нащо воно мені? Я вивчив що потрібно по ресторанах, та дещо до крамниць, а то можено ткнути пальцем і розберуть. А так життя не погане, можна сказать навіть дуже добре було спочатку: европейське, інтелігентне, але оце вже не стало грошей і повернулося на дуже кепське. Довелося тікати. Оце я приїхав до своїх людей, до нашого центра, нехай улаштовують мене, як знають.

– Ви даремно покладаєтесь на тутешні сили, – одповів Іван Панасович, – їх немає; тут так само бідують і шукають собі порятунку, хто як може.

– Так ви ще й досі не з'організувалися? – вигукнув Хапа, сперишися рукою на медзвіжу голову свого ціпка. – Найперше діло організація.

– От ви приїхали і тепер певне з'організуєте тутешню еміграцію, – одповів Іван Панасович напів жартливо, напів строго.

Хохна підвився з місця.

– Я бачу, ви не хочете звернути уваги на моє становище.

– Ні, – одрізав Іван Панасович.

Хохна схопив свій капелюх, хитнув головою в бік присутніх і вийшов з кімнати, гуркнувши дверима.

– Який нахабний дурень! – вимовив Іван Панасович з серцем.

– Оттакий завжди й був.

– Хто взяв його до місії?

– Кого тільки не брали!

– Це жах! – закінчив Іван Панасович і враз змінив тон на лагідний. – Не варто більше цікавитися ним. Вернемося до нашої розмови. Мене найбільше болить в цей час доля нашої молоді, що тепер на еміграції. Не відомо, як довго будемо ми відірвані від свого краю; гадаю, що довго. Вона може загинути для своєї батьківщини. Небезпечний то образ: емігрант. Йому треба асімілюватися до чужого життя, або залишитися безгрунтовним мрійником, або просто здеморалізуватися. Бідний мій Павлусь не схотів нічого того і пішов геть. Здатнійші до пристосовання будуть жити, наш обов'язок підтрімати їхне життя.

– О, як я відчуваю цей обов'язок, Іване Панасовичу! У мене Жеганя. Уже і тепер боротьба за існування кидає її то в той бік, то в інший; ніжна відчутлива юнацька душа набирається всіх випадкових вражінь, а боротьба примушує до компромісів. Хто не хоче здатись, тому тяжче доводиться вона. Це-ж тут, а тим, що нудяться по таборах, у Польщі, як запорожці в турецькій неволі! Ні на Україні, ні на вільному світі. Страшно знесилити тіло, а це страшніше загубити душу.

– Про що розмова? – вигукнув на порозі Кирилочук.

– А ось сідайте з нами, – запросив його Іван Панасович і провадив далі. – Наша найкраща молодь учиться по закордонних школах. Раніше це була бажана доля. Тоді юнак українець приїздив набрати скарбів поза межами батьківщини і з ними повертався додому. Тепер – це інша річ. Вони йому тут, як гроші в пустелі, бо ні один край не допустить його робити конкуренцію своїм і це добро йому ні до чого не придасться, а як-би і зміг він добути працю, то вона повернеться на власне забезпечення, або на користь чужині. Все те що ми говоримо – оце з вами, так ясно для нас, що немає

про що багато балакати. Але треба подумати що можна зробити.

– Війти до Ліги Націй з меморандумом, – виголосив Кирильчук.

Крицький сумно махнув рукою:

– То робитимуть наші дипломати.

– Так, ... – усміхнувся Кирильчук, – але-ж сама по собі Ліга Націй... це її призначення.

– Вона ще немає викресленого призначення, – одказав Іван Панасович, – її роля – принціпова. Нам самим треба добитися утворення таких умов для нашої молоді, щоб вона могла брати науку, не відриваючись од свого рідного джерела.

– Це те, що нам треба, – підтрімав Крицький. – І уявіть собі, як досяжно було-б воно: ми маємо тут на еміграції майже всі наші наукові сили.

– Так, але організація? Хто з'організує ту складну справу?

– Ніхто, як Юхименко! – скрикнув Кирильчук. – Ініціативний, енергійний, розумний Юхименко.

– Правда ваша, – одгукнулися разом Іван Панасович і Крицький.

– Пишимо до нього. А може навіть прийде сюди порозумітися з нами.

– Є люде, хоч в дуже обмеженій кількости, з якими певен, що думка не загине в повітрі, а йтиме до втілення в життя.

– Як-би то була наша загальна національна вдача, то ми не знали-б свого горя, – закінчив Іван Панасович.

23

Škola .... třídní v ....

Třída ...., oddělení .... Šk. rok 19 ....

В. О'Коннор-Вілінська

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман.

Частина 4.

220 - 230

Objem 12 listů.

(25.)

22/53/23

Частина четверта.

Дівчина з Тернівців

І.

Тернівецький з останніх сил бився з злиднями, що настирливо й невблаганно оточували його день до дня все тіснішим колом.

Він спродував одна по одній свої речі, які мали ще вартість: спочатку туалетні приладдя в сріблі, потім гарний новий портфель, ціпочок з дорогим держалом і нарешті убрання.

Разом з тим напружено вибивався на шлях до заробітку, тільки проходячи шоферські курси.

Іспити були добре складені, одержано також право на їзду, враз з тим Тернівецький став на службу до жида-заповзятця саме тоді, коли у нього вже майже нічого не залишалося і нарешті одного гарного зімнього дня він виїхав уперше на заробітки у кожусі хутром наверх і здоровенних, як коробки, окулярах, прибраний з усім шиком справжньої автомобільної потвори.

Його перейняло складне чуття: бадьорості і тривоги, веселого задоволення від руху і разом

з тим пригніченности від розуміння своєї залежности. Треба виробити гроші, а то пропадеш. На нього дихнуло вже небезпекою життя і похололо на серці.

Терніведський перебіг чималий розгін і поволі став притиняти хід перед отелем „Брістоль".

В цей мент із дверей на вулицю вийшла молода елегантсько прибрана дама, а за нею огрядний пан в дорогому хутрі. Він подав знак шоферу, дама плигнула в автомобіль, крутнулась і сіла, пан грузно умостився поруч з нею і загадав вести до санаторії в далекий кінець міста.

Автомобіль полинув хутко, легко, безгучно.

Образ дами, що викреслився на мить в дверях отеля і миттю майнув перед очима Терніведського зворушив щось в його душі... схвилював...

Раптом він почув за собою балачку по українському з примішкою російського від пана. Дама вигукувала окремі слова і голосно сміялася.

Голос її бив по якихсь глибоко захованих струнах. Десь... Колись...

– Я так й сказала їй у вічі, що вона, видно, Деникинського заводу, не українка, зрадниця!

– Ой, ой, ой....

– А що-ж! Я мовчати не буду, а патріотка!

Гуркіт трамваїв на який час заглушив голоси.

– ...а вечерятиме в Казіно, – почулося знову, – там грає музика. У мене немає апетиту без музики. І щоб неодмінно були шоколядні конфети мені на ніч...

– Усе буде.

– До якого кіна підемо сьогодня? – долетіло ще через який час.

Ціла зграя думок заворушилася в голові Тернівецького:

„Ось, я Михась Тернівецький, шофер у Відні, на жидівському автомобілі, повинен добре вважати, бути спритним, приємним, прислужним, щоб заробити собі на хліб, – стараюся вернутися до своїх злиднів, бо за ними вже прірва, везу ситих, веселих, забезпечених, таких, яким був недавно я сам і залежу тепер від їхніх примхів і ласки.

Тернівецький стишив автомобіль на алеї перед санаторією.

– Я не піду, – вирішила дама, – я тут посиджу, кланяйтесь від мене вашому братові, та не баріться, а то ми спізнимося скрізь.

Пан виліз і важкою ходою почвалав до санаторії, а дама пересіла кілька разів в автомобілі і стала наспівувать веселі мотиви, бовтаючи ногою над ногою.

Ой голос цей!

Раптом дама замовкла і заклопотано почала шукати по кишенях, у муфті і нарешті по автомобілю, пересовуючись з місця на місце.

Терніковецький поглядав тепер на неї, сидячи в півоборота.

Дама тримала в руці маленький золотий портсигар, а в губах папіроску. Вона пересовувалась і товклася по автомобілю і кожний її рух веселив Терніковецького, його навертало на добродушну усмішку.

– А, досада! – скрикнула дама вголос.

Зробивши кілька безвладних рухів, вона повернулася до шофера.

– Чи не маєте ви?... габен зі?... – вона стукнула пучками правої руки по долоні лівої.

– Сірничків? – хутко озвався Терніковецький, – маю, пані!

– Ви говорите по українському? – радісно скрикнула дама, – ви галичанин?

– Ні, наддніпрянець.

– Наддніпрянець! Боже мій! Так ми земляки! Може з Києва?

Кров ударила в голову Михася.

Невже?... Тимофіївська вулиця, великий сад, їхня господа, двір, Сірко, босонога дівчина

коло біля неї... Так!.. Дунька!..

Перед ним Дунька в каракулевому манто, в наймоднішій шляпі з дорогою егреткою, з мистецьки підведеними очима і пофарбованими губами, та Дунька, що приходила на поденну допомогати прачці, або прибірати у домі; що бігала по сходах і на дворі в червоній спідниці з квітчастою хусточкою на голові, що шалено закохана була у нього, в панича Михася і тужливо співала „Високая могила", витираючи вікна тряпкою.

Дунька!

Вона пані в автомобілі, а він її шофер. На щастя його не можна пізнати в тому хімерному шоферському убранні. Проте він низько нахилився наперед мов-би оглядаючи свою машину.

Тимчасом із воріт санаторії вийшов пан і попростував до автомобіля.

– Ви знаєте, – гукнула йому Дунька, – шофер наш земляк, наддніпрянець!

Терніевецький почав накручувать машину. Пан сів на своє місце. Автомобіль застукотів, загудів і повернувся назад.

– Дайте йому добре на чай, – голосно шопотіла дама. – Так досадно, що не можна ба-

лакати з шофером за тим гудкотом! Я-б роспитала його.

Терніовецький летів, як на крилах, по довгих вулицях Відня. Його почни кілька раз спиняли його, щоб зайти то до одного, то до другого магазина.

Нарешті він одвіз їх до отелю.

Перевіривши по годиннику час і по таксі гроші, пан став одраховувати папери.

Його дама вихопила у нього портмоне, висіпнула відтіля тисячний білет і подала його шоферу, примовивши:

– Ось вам на чай, від землячки.

Нихаось одним рухом скинув окуляри і шапку і, пустивши автомобіль, повернув геть, зробивши перед Дунькою широкий заворот і уклонившися їй одкритим лицем.

На тротуарі залишилася остовпіла постать.

II.

Дунька зачинилася в своїй кімнаті, повернула ключ в дверях і на всі постукання і закликання рішуче вигукувала:

– Не відчиню, не впущу, їдьте куди знаєте, залишить мені спокій.

Тільки на другий день вийшла вона до сніданку в сумнос=

ну кімнату в рожевату японськату кимоно і рожевих дзвабних черевичках з недбало, але мальовничо закручених пишним волоссям і спокійно сіла пити каву.

На залицяння свого кавалера, на його шутливі докори за капризи, вона нічого не відповідала, а скінчивши сніданок і відсунувши чашку, сказала:

– Тепер вам немає чого чекати від мене. Я йду на инче помешкання.

– Як то на инче помешкання?

– Так, як кажу. От вам ваші речі, вони не потрібні мені. Нате!

Вона відчепила з руки обручку і кинула на стіл, з шиї довгий ланцюг, з рук один перстень, другий...

Тут спинилася.

– Це не ваш.

На четвертім пальці лівої руки залишився великий діямант.

– Годі жартувати, Дунічко! – скрикнув пан, скочивши з стільця.

Дунька, як королева, глянула на нього.

– Я не Дунічка, а Євдокія Степановна.

– Та що це з вами сталося? З якої речі? Як-же так?

– Чи я не вільна робити, що хочу?

– Але-ж ви мусете рахуватися зо мною.

– Хіба ми повінчані? Ви-б дуже рахувалися зо мною, як-би вам забажалося якоїсь Мунічки, замісць Дунічки

ки? Ще-б не ставало, щоб я рахувалася зо всіма мущинами, які мені зустрінуться. Досить вам того, що мали і нічого вашого не забираю."

І пішла з кімнати.

Ніякі умовлення не допомогли. Дунька, як сказала, так і переїхала на своє нове помешкання.

Вона мала добрі гроші робити що схоче; не розтякала їх безоглядно по вітру, а складала в банк, переміняючи на сталу валюту. Один з її приятелів кооператорів дав їй добру пораду зміняти гроші на англійські фунти, що стояли тоді пятдесят карбованців за фунт, а гроші сипалися до Дуньки, як полова.

Вона сама собі тішилася своєю могутністю, примовляючи в душі: „Вони тих грошей не заробляли, то ті гроші такі-ж і їхні, як й мої."

Ніяке суспільство і ніяка пишнота її не імпонували, вона скрізь почувала себе цілком вільною і бавилася і чарувала своєю безпосередністю. Вся її освіта кінчалася школою в Чернівцях, то не обтяжала її. Вона мала чудовий голос, але не хтіла вчитись.

„На щоб то я нудилася з тими вигуками та гавканнями," - казала вона. - „Як схочу заспівати, то й так заспіваю."

Дійсно у неї був такий прирожений хист і артистичний смак, що вона добре виконувала

самі тонкі речі. Її не раз запрошували співати в концертах, але вона відмовлялася:

– Я вам не циганка, щоб співати на ярмарку.

І співала тільки серед знайомих, коли розвеселяться.

Минули вже ті часи, коли Дуньчине товариство обмежувалось-би самими чоловіками. Тепер на зібраннях сиділи поруч з нею і розмовляли з нею жінки міністрів і послів демократичної держави. Вони охоче оповідали одна одній анекдоти про неї, але разом з тим тішилися її знайомством.

Одного разу Дуньці сказали, що з нею хоче познайомитись молодий князь, що перебував тоді у Відні і добре розумів українську мову. Вона дуже була зхвильована і кілька разів питала:

– Як, невправдиськи князь?

– Та, ще й не аби який, а найбільший, – одповідали її.

– Такий, що з царями?

– Так, так! – і сміялися.

Дунька старанно прибралася, виїзжаючи на баль і в піднесеному настрої чекала побачити князя. Вона сиділа в маленькому салоночку, коли до неї підійшли двоє: бувший український міністр і молодий, сухорлявий пан, однаково одягнуті.

Молодий пан уклонився перед Дунькою, а бувший міністр сказав їй:

– Пан отаман просив мене представити його вам.

Вони сіли біля Дуньки і між ними завелася жвава розмова на яких чверть години.

Коли пан відійшов, Дунька звернулася до свого знайомого:

– А де-ж ваш князь?

– Та це-ж він сам!

– Що ви дурите мене! – скрикнула Дунька. – Хиба такі князі?

– А які-ж вони мають бути? – з усмішкою спитав бувший міністр.

– Ну, які? Пишні, у золоті, з ознаками, поважні. А цей точнісенько схожий на Ониськового Євмена, тільки очі у нього ще добріші.

На цю розмову надійшло товариство і всі довго сміялися з Дуньчиного непорозуміння.

– Проте, він подобається мені, – сказала Дунька. – Я люблю таких.

Князя мабуть повинно було тішити, що він мав щастя подобатися Дуньці; він все частійше користувався нагодою бачитись з нею на нарешті вже почали звертати на те увагу.

III.

Дунька наняла собі дві кімнати в доброму отелі. Тепер вона хазяйновито розкладала своє

24.

Škola .... třídní v ....

Třída ...., oddělení .... Šk. rok 19 ....

В. О'Коннор-Вілінська.

POČETNÍK
III.

На еміграції

роман.

Частина 4.

230-240

Objem 12 listů.

(25.)

речі і весь час думала про одно: про свою несподівану зустріч з Михасем Терніовецьким.

З самого раннього юнацтва в душі її непохитно жив образ панича Михася. Він був рідний, недосяжний, єдиний для неї справжній пан, а тих своїх багатих учнів не вважала ні за що.

- Хоч-би він десять разів був шофером, а вона пані в автомобілі, а все-ж таки він панич Михась із їхніх Терніовець, а вона дівчина Дунька. Ну що-ж, - закінчила собі Дунька, - яка єсть, така й єсть. Така й буду.

Де тепер знову побачити його? Куди кинутися шукати? Та чи й насмілиться вона після того, як він не признався до неї? Значить не хотів знати її, хоч її пізнав.

Вона порівняла на мармуровім умивальнику кришталеві причандали з срібними покришками, повернулася до трюмо і глянула на себе в свічало.

Перед нею стояв образ гарної молодої жінки в елеганськім убранні. Пишне волосся звивалося в штучну зачіску, в ухах вибліскували дорогі діаманти.

- От тобі й Дунька!

І знову, зітхнувши, жмурно повела на бік очима.

- Хіба панича Михася обдурити....

Стукнули у двері. Дунька відгукнулась з другої кімнати:

- Входіте!

Увійшов князь. В руці він тримав капелюх і сніп=чик розкішних квіток.

Дунька привіталася з ним розсіяно і байдуже при=няла квіти.

- Я прийшов привітати вас на входинах, - сказав князь.

Очі йому задоволенно сяли. В душі своїй він показ=ував той переїзд на свою особу.

Дунька подякувала і пішла до вікна в сальоні поста=вити квітки у вазу.

- Гарні квіточки, - говорила вона, упорядковуючи їх. - А от і ніде не бачу тут нагідків і повної рожі. Ми було понанизуємо їх на нитки, та й квітчаємось.

Князь усміхнувся.

- Багато тут красивого, та не своє, - зітхнула Дунька.

Розмова перекинулась на українське село.

Тепер Дунька сиділа на канапі, князь проти неї на фотелі і вона оповідала йому яскраві події селянсько=го життя.

Оповідала вона весело, принадно.

Серед звичних, знівелірованих етікетом розмов, барвиста, безпосередня Дуньчина мова ставала йому справжньою насолодою. Змальовані образи висту=пали, як живі.

Князь тішився. Дунька сміялася, згадуючи тітку Хвedору на ярмарку, коли знову постукали і війшов бувший мініістр, що познайомив її з князем, а за ним ще молодий чоловік.

Вони трохи зніяковилися побачивши князя, але тим більше розгонисто звернулися до Дуньки.

- Ми прийшли до вас, шановна Евдокія Степановно, з проханням од усієї, можна сказати, еміграції...

- Панно ж! А що там?

- Вам відомо, як бідують де-які з наших емігрантів, особливо ті, що сидять в Польщі, по таборах за дротами? Здіймають до нас галас за допомогою.

- Годі, годі, не кажіть - поможемо. Аби-ж тільки дійшло до їх рук, тим нашим героям, що мучаться тепер в неволі, а то перехоплять якіїсь чиї-небудь руки, а вони тільки й бачили.

- Та це все вже обміркованно, - перервав з прихильним успіхом бувший мініістр гарячу ~~промову~~ Дунчину мову. - А от як зібрати гроші? Вирішено улаштувати великий концерт-баль, при участи найкращих артистичних сил. Між ними бракує тільки вас, Евдокія Степановно.

- Хіба я артистка? - скрикнула Дунька. - Що я там робитиму поміж них?

- На засіданні по улаштуванню вечера винесено постанову просити вашої участи, - вихопив-

ся молодий чоловік, що вже нетерпеливився додати своє слово.

– Ваша участь надасть вечеру цінну, – казав бувший міністр з тендітним усміхом. – У вас чудовий голос, ви чудово співаєте українські пісні. Це буде свіжо, орігінально, цікаво для широкої віденської публики.

– Та що там довго говорити, – перебила Дунька. – Як треба співати, то й співатиму. Все, що скажете, зробитиму, коли це на користь нашим військовим тоборянам. Тільки-ж одна умова: прийду на засідання комітету, як обговорюватимуть кому поділити гроші.

– О, я певен, що всі з радістю пристануть на те, – підхопив молодий чоловік, а міністр не сказав на те нічого. Його жінка була предсідателькою, він не певен був її згоди.

Всі враз підвелися з місця; ніхто не хотів показати, що переслідує інчих.

IV.

Вся українська еміграція зібралася в залі „Гют дюйнен Гоч" на концерт-баль-gala, улаштований комітетом допомоги. Було чимало чужинців на тому розреклямованому вечері і в великих просторах

стояв тиск людей. Всі місця були заняті, довелося поприставляти де тільки можна було для почесних гостей, що спізнилися з білетами. Юрба мала святковий вигляд. Дами в справжніх туалетах, чоловіки в урочистому убранні. Та атмосфера електризувала кожного з окрема і утворила піднесено сподівний нагад.

Відбулася вже перша частина концерту. Тягся антракт. Натовп хвилювався по залях, розбивався по групах, глухо гомонів. Навколо предсідательки комітету збилося дамське товариство: обмінювалися враженнями.

— Можна сказати, що ще не було такого вдалого вечера, — говорила з задоволенням предсідателька, — але-ж й клопоту звалилося мені на голову!

— Так, мов-би вона тут щось робила, — кинула тихо до сусідки ~~секретарка~~ одна з пань, — як-би не ми з студенткою Юшинською, то нічого не було-б.

— Та щоб я не побігала позавчора скрізь де треба, — відповіла сусідка і сказали разом з иншими дамами предсідательші. — То вели сезна праця, зате успіх над усі сподівання. Маємо грубі гроші.

— Ну, то ще не відомо скільки очиститься, — зауважила предсідателька, а касірша додала:

— Видатки надмірні!

В ніші великого вікна стояла Мелана, біля

неї Кость і Роман. Вона прибралася в чорну креп-дешинову, пошиту на власні зароблені гроші, сукню, не дивлячись на протести бабуні, яка вважала, що то не відповідає ні нагоді, ні її віку. Навіть виріз на грудях наполовину заслонений був чорним мереживом. Виступали тільки вільно з коротких рукавців прекрасні білі руки. Всю окрасу туалету складала свіжа біла троянда на сукні, та дві гребіночки в зачісці, оздоблені гірським кришталем. Мелані личило її убрання і вона почувала те. Кость старанно прибрався і був майже як слід, хоч Роман іронічно поглядав на його краватку. Сам Роман виявляв найелегантніший зразок своєю стрункою постаттю в бездоганій візитці.

Кость цікавився то тим, то иншим із юрби і звертався до Романа за поясненнями. Мелана поділяла його зацікавлення.

– Де у них це беруться гроші, – казав Кость. – Припинилися, здається, всі постачання, а наші все гуляють.

– Розумніші добре застосувалися, – відповів з усміхом Роман. – Он той з вертлявою блакитною дамою, бувший голова місії, що вчора приїхав з Варшави, не потрібуватиме вже більше ніякого заробітку на довший час. А он той придже-

ябований пропонтачив уже по ресторанах; тепер бігає позичається, а за працю все єдно не візьметься.

- Хто це?

- Шкурупій. Старший радник італійської місії.

- Який з нього старший радник?

- Оттакий, який підсунувся тоді під руку. Погано те, що встиг поробити голосних скандалів з своїми боргами, навіть не обійшлося без поліції.

- Ти все знаєш.

- Живу з відкритими вухами і очима і цікавлюся всім, що робиться навкруги.

- То може знаєте хто та авантажна дама, що іде під руку з князем? - спитала Мелана.

- Це його родичка, дальня тітка. То велика честь для нашого концерту, що вона вшанувала його своєю присутністю. А за ними її чоловік з Петриком.

- Петрик? Чого він до них примостився?

- Встиг навязати звязки. Був один час міністром, чи послом.

- Послом, - упевнено сказала Мелана.

- А ви відкіля знаєте?

- Я без помилки скажу вам, хто міністрував, а хто послував.

– Через що так?

– Всі з наших, хто був міністрам, мають значний, упевнений вигляд. Хто був послом – схиляють голову на бік з загадковим, ледве помітним усміхом, ступають мнягко, обережно тягнуть слова, щоб мати час як найдобірнійше упорядкувати їх, уважно подивляються і прислухаються.

Роман засміявся.

– Ну то цей, очевидно, був послом. А по другий бік князя Семко. Оце вернувся з Парижу.

– Так, я бачу. Він гарний.

– О, цей зробив карьєру!

– Але чому? – вступив Кость. – Ми знали його здавна. Він нічім не визначався.

– А вуса! – одповів Роман. – Ти думаєш то мала річ вуса? Скільки прикладів в історії доводять нам про їхню владу і то не тільки над жінками, а й над цілими народами.

Меланя сміялася.

– Не смійтеся. У Семка вуса вищого значіння, так-би мовити державні! Глянувши на них, кожен помислить собі: „Оце був-би гетьман на славу! Посади його на коня в червоному жупані – є на що подивитися!" Ну як-же не показати світові таких вусів? І його вислали до Парижу,

де вони найбільше до речі.

– Ну й що-ж? – спитав Кость.

– Не взяли на увагу того, що там на вуса велика конкуренція. Проте Семко таки має дачю.

– Постійте, постійте! – перервала Меланя. – Кого я бачу! Невже? Просто не вірю своїм очам... Так, це він. Ви бачите, Романе, того гарного юнака в смокінгу?

Роман і Кость звернули в той бік погляд.

– Дійсно, шикарний молодий чоловік, – одповів Роман. – Тільки щось в ньому наївного.

– Та це-ж хлопець Денис з нашої бувшої місії. – Меланя весело сміялася. – Куди він попав!

Публика поверталась на свої місця.

Князю давали дорогі пошепки говорили з ним:

– В рожевому наладі!...

– А родичі держать його під доглядом.

– Але це-ж скандал!

– Ну, що там!

– Як що! Побачите, він оженититься з нею.

– Куди так далеко!

– Дуже далеко: він зовсім загубив тямки.

– Я чула, що дав їй свою фотографію з написом: „твій на віки" і коштовний медальон з родинного скарбу.

Подзвонили на другий відділ концерту. Прекрасний квартет. Пані Вейген дивилася на Іванка за

відпочинком і насолоджувалась тим наперед.

Слідом декламація славнозвістної української декламаторки. Вся заля привітала її гучними оплесками. Вона стояла на сцені, чекаючи з поважно задумливим, трохи строгим, поглядом і по паузі виголосила перші слова. Вони подали в серця слухачів виразні, чулі, значні, окрилені думкою автора і хистом артистки.

Дунька стояла по другий бік завіси, що відмежувала естраду від кімнати виконавців, уся напружена з розкритою душею і плакала.

– Згляньтеся! – озвалася до неї акомпаніяторка, торкнувши її за рукав, – вам виступать, а ви плачете: попсуєте собі голос.

Дунька повела плечем, щоб не заважали їй.

– Хто написав цю річ?

– Старицька-Черняхівська.

Дунька дослухала до краю, витираючи хусткою очі, і побігла на зустріч до артистки подякувати їй.

Був спів відомого всій Европі баритона, не меньш відома скрипка.

Публіка набиралася високих вражінь.

У от нарешті виступ Дуньки. Мов пролетів по залі якийсь подих: щось цікавого, веселого, підно[се]ного. Затихли в сподіванні.

На естраду легко, вільно вийшла дівчина з Тернівець на Київщині в чудовому українському

25.

Škola .... třídní v ....

Třída ...., oddělení .... Šk. rok 19........

В. О'Коннор-Вілінська

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман.

Частина 4

240 - 250

Objem 12 listů.

(25.)

22/53/23

убранні: вирізуванням вигаптована сорочка з мережкою у полах, що просвітлювалась на червоних чобітках. Старинна шовком затканна плахта з китичками і дорога шовкова запаска. На зеленому оксамитовому тлі кірсетки, коралі, бурштин і козацьких часів стародавній дукач, а на голові вінок з свіжих темно-рожевих повних рож. Вона була як малюнок. Всі замилувалися, дивлячись на неї.

Акомпаніяторка перебігла по клавішах. Щось рідне, знайоме. І от чистий, довгий згук роскішного голосу, — Дунька заспівала:

Очеретом качки гнала,
Спотикнулась, тай упала...

В залі вибухнув здивований веселий рух несподіванки.

Коли Дунька вимовляла:

А я хлопців не любила,...

вона жартовливо усміхнулася, зхиливши голову на бік, і пішла вираховувати:

Тільки Петра, та Данила,
Марка, Івана, та Степана,...

А як дійшла до Грицька, а далі Романа, то глянула в один бік першого ряду, потім в другий. Голови повернулися за її поглядом і наразилися на одного і другого з міністрів. З залі почувся тихий

атіх.

I якеї-ж кату діло,

Що тринадцять я любила, . . .

співала Дунька, притуливши на хвилинку руку до боку і, кинувши останню ноту, вибігла з естради.

Знявся божевільний ляск і гуркіт, вигуки, викрики.

Дунька вийшла, чемно уклонилася і зникла.

В кімнаті артистів Дуньку умовляли заспівати на bis: вона уперлася, не хотіла.

- То вони на глум так мені плескають, бо я не велика артистка. Тут були кращі! Не піду!

По якомусь часі безупинного галасу, вийшов розпорядчик і заявив публиці, що співачка більше нічого не заспіває. Помалу почало втихомирюватись. Серед спадаючого гомону можна було почути:

- Чудово! . . .

- Незрівнянно! . .

- Це скандал! . . .

- Недопустимо! . . .

- Ми не в шинкані! . . .

- Який голос! . . .

- Краса для опери! . . .

Концерт скінчився. Публика виходила з залі, щоб увільнити її до танців. Потягли до буфету.

Найсвітліша тітка звернулася до свого небожа,

що встав з місця, пориваючись йти.

– Твій дядько недобре почуває себе і хоче швидче вернутися до дому. Я боюся за його серце. Надіюся, мій любий, ти не покинеш мене в такому трівожному стані саму.

Князь мусів виїхати з своїми родичами.

Дунька, в супроводі молодого чоловіка розпорядчика, поїхала до дому переодягнутися в бальний туалет. Молодий чоловік, той самий, що, разом з мінестрап, запросив її на концерт, з гордістю йшов за нею, завинену в дорогі хутра, і радів, що в залі бачуть його з такою дамою.

Біля буфету гуло, як в улику. За окремими столиками посідало поважнішого віку панство, молодші тислися веселим натовпом, гомоніли, сміялися, поки перші звуки музики не покликали їх до залі.

Дунька вернулася в чудовому білому туалеті. Її кавалер ніс за нею сорті де баль з горностаю. Її враз оточили лавою. Вона любила танцювати, цю науку вона пройшла в найліпшому віденському танцкласі, постійно доучувала і не було ні одного модерного танцю, якого-б вона не знала. Танцювала вона прекрасно.

Перед нею промигнули в вальсі Мелана з Романом, вона зачаровувалася поставою і обличчям мо-

лодої дівчини.

– Хто це? – звернулася вона до Петрика, що йшов за нею.

Той відповів їй.

– Ах, яка гарна панночка! – тихо скрикнула Дунька.

За хвилинку вона сама кружляла в легкому виру і очі глядачів ловили її білу постать серед численних пар.

Там була і графиня Вейген, і панна Оксана, вся в зеленому, поцяцькована золотом, і навіть секретарка комітету.

Баль усе розквітлювався, все ширшився, набирав надхнення.

Танцювали фокстрот.

Дунька тільки що сіла на дзиглику в глибині залі і напів стулила вії, коли перед нею з глибоким поклоном схилилась струнка постать.

Вона підвела очі і побачила перед собою Михася Терніведського.

Дуньчине серце тьохнуло, а все тіло, як по наказу, легко підвелося і рука простяглася до кавалерового плеча.

Вони мовчки танцювали, а в душі співало і трипотіло солодке чуття.

– Подивиться, Романе, – казала Мелася, – то

Терніовецький з нашою гарною співачкою? Де він познайомився з нею? Я не бачила його на концерті.

— Він був на хорах; а познайомив їх, мабудь, Петрик.

— А ви лишилися поза ним.

— То не мій смак, — недбало відповів Роман.

Мечана дивилася на ту пару і з досадою почувала, що її вражає щось.

Дунька чекала того моменту, коли після танцю, Михась заговорить з нею. Ось останній тур, він зручно закрутив її і спустив на той дзиглик, де вона сиділа. Вона знову більш почула, ніж побачила, його зігнуту на мент постать і, коли підвела голову, Михась уже зник в юрбі.

Терніовецький непомітно вийшов з залі.

У вестибюлі, де завішувалася одежа, нікого з знайомих не було. Він узяв своє пальто і пішов на вулицю до свого автомобіля, котрий стояв під доглядом поліцая. Там він хутко перебрався з пальто на шоферський кожух, подякував поліцаю, ткнувши йому кілька паперців і сів на передку. Незабаром мала виходити поважнійша публіка, він рахував заробити на сьогоднішньому вечері.

А йому треба було заробляти, як найпільнійше.

щоб мати змогу виконати поставлений собі програм.

Під шоферською кепкою і тими нарочито надітими окулярами, ніхто не міг-би пізнати його. Звертався він і одповідав по німецькому.

Тепер Терніведький сидів в почеканні і мислив:

„От, вона Дунька! Де у неї взявся той особливий шик, така своєрідна краса? Ота сама Дунька, що чистила мої чоботи і співала при тому, а я, бувало гукав їй з вікна:

– Дунько, перестань, хоч на час, верещати!

А, ось тут, сьогодня, Дунька стоїть на кону, перед численою публикою і її спів підхоплюють несамовитими оплесками. Чудасія! Диво! Все нове, все не те, що було. Як далеко відлинув я від того часу, від того панського укладу життя, з прадідів заведеного. І мені належало провадити його. Раптом загубив все... І не жалкую! Ні, не жалкую за тим життям, в готових, не мною поставлених, рамцях. Тільки Тернівців шкода. Милі рідні Тернівці! Господа, наш чудовий сад, річка, єдиний незрівняний той могутній дуб на горбочку і млин з дідом Ониськом. Цього не вернеш і ніде інде не знайдеш. Так судилося. Може й на добре судилося. Не проміняв-би я свого, що тут, на тамте. Скучно було-б. Я вже почував ту скуку. Довелось-би нудитись, не розуміючи через що. А тепер розумію. Ні за що не віддав-би тепер свої

незалежности, своїх власних перспектив, всяких можливостей.

От тільки Меланя... Я хочу бути з Меланею. З нею мені скрізь було-б гарно і рідно... Чому так сталося? А може?..."

Михась зітхнув, урвавши на хвилинку біг своїх думок.

„Поїду до Англії. Обов'язково туди, до тих нових людей і принадних форм життя. Стану назверх бездоганним джентельменом, стриманим, холодним, як із криці вилитим англійцем, а в середині буду тим самим Михасем і творитиму на Україні нове українське життя з усіма європейськими засобами"...

В уяві Терновецького виникла його власна постать поважнішого віку чоловіка з виголеним лицем, в бездоганному убранні, з циліндром на голові, серед українського оточення і перед ним...

Але в цю хвилину з дверей на вулицю вийшла купка людей і двоє з них озирнулися на автомобіль.

Михась гукнув „тут!" — і шпарко закрутив мотор.

Він знав цих двох і сам собі усміхнувся:

— Нехай українські гроші йдуть до українських рук.

Терновецький чекав назви знайомого отелю, але сказано їхати зовсім в другий бік.

- Он воно куди!

Михась линув вулицями, за ним долітали слова:

- Ай, та й штучка-ж! Як конхветка!

Другий голос прогудів йому в додачу:

- Тільки облизнись!

- Чого-ж вам облизуватись? То вже нам. Ви на= -спокушалися, -... і хихикнув.

- А як-же! Кажіть!

- Ну, ну, а то ні? - і знову хихикнув.

- То вам так здається, збоку поглядаючи. А воно як єсть - ніщо.

- Чи-то я ваша жінка, що ви мене морочите? За дарма пішов-би кошик з персиками, викладений бан-ковими папірцями? Наробили ви тоді розголосу собі на голову.

- А от-же й задарма. Хіба там тільки мій кошик? Конкуренція така, як була на дніпрових пароплавах. У все зосталися ззаду.

- А нащо тоді утрачатися?

- Нащо! До неї з самими компліментами не по= -сунешся. Це тобі не дама, а Дунька!

- Справді, оце так Дунька! - почувся верескливий регіт. - Може з дамою було-б легше.

- Нема чого казати, тільки принада не та.

У Михася всередині також стояв веселий задово= -лений сміх.

– Справді, оце так Дунька!

V.

Засідання жіночого комітету допомоги було численне і поважне. На чільному місті сиділа предсідателька в чуд-довому капелюсі з дрібненьких синьо-зелених пірьїн, з задоволенням почуваючи звернені на неї погляди, але удаючи, що цілком потоплена в розкладені перед нею папери.

Секретарка читала протокола попереднього засідання, коли війшла Дунька і угледівши Меланю, повернула у той бік і сіла біля неї.

Вони блимнули одна до одної очима і почули себе добре в сусідстві.

До Дунькі звернулися на мить усі погляди, а слідом за ними пошепки розмови. Дунька сиділа байдуже, спокійно. Вона не розуміла того, що читала секретарка і скоро почала нудитися. Притулила хустку до рота і позіхнула. Дами зіркнули одна на одну і посміхнулися.

Але ось предсідателька виголосила, що починаєть-ся справоздання за вечір, улаштований комітетом.

Дунька підбадьорилася.

Після кількох слів на славу діяльности видатних членів комітету, а особливо її, як предсідательки,

вона назвала велику суму загального збору і заявила, що чистого прибутку концерт дав таку-то поважену суму.

– Так мало! – голосно скрикнула Дуняка.

На це предсідателька, строго глянувши на неї, виголосила:

– Спершу ми заслухаємо детальне справоздання, а потім я дам слово тим, хто схоче зробити свої завваги.

Висока сухорлява пані з дзвінкими ланцюжками на грудях, похапцем і з виголосами, почала доклядати прибутки за білети.

– А де-ж бенефіції? – пошепки спитала сусідка, та пані, що в останню хвилину їздила по різних місцях. – Вона мовчить про це, а я сама бачила, як в каварні їй давали Гордієнко, а потім Стик.

– Я скажу, я запитаю, – схопилася сусідка, пані Соловейко, і, при першій паузі, вигукнула:

– Прошу слова. Я хотіла-б запитати пані доклядчицю: куди зараховані бенефіції?

– Які бенефіції? – сердито озвалася доклядчиця.

– Ну, давав-же хто небудь і бенефіції, як завжде то буває на благодійних концертах.

– Майже ніхто. А на місце тих бенефіцій, ми видали чимало дарових квіток.

– Для своїх родичів, – вкинула пошепки пані до своєї

26.

Škola .... třídní v ....

Třída ...., oddělení ....   Šk. rok 19 ....

В. О'Коннор-Вілінська

POČETNÍK
III.

На еміграції
роман.

Частина 4.

250-260

Objem 12 listů.

(25.)

сусідки.

– З якої речі? – знову вигукнула Дунька. – Концерт робили не на те, щоб дуже розважати слухачів, а на користь таборовим.

– Вибачте, – спинила її предсідателька, – я не давала вам слова.

– Чистий прибуток по буфету, – провадила доклад-чиця, – складає . . . , – вона назвала суму.

– Тільки й того? – здивувалася Дунька.

– Пані Підручна прочитає нам видатки по улаштованню буфету, – заявила предсідателька, не помічаючи Дунчиної заваги.

То була та пані, яка хвалилася на вечері, що вона з студенткою Юшинською врятували всю справу.

Вона почала голосно, упевнено:

– Видатки по закупці для буфету: вино, овочі, конфети, торти, – виносять . . . , – вона назвала суму. – Тут маю посвідкові документи, – і поплескала рукою по кількох паперцях, що витягла з ридикюля. – Печеня з телятини . . . , періжки . . . , – вона вичислювала суми.

– Прошу слова, – озвалася пані Соловейко і солодко заговорила, – ми прохали-б детального рахунку на періжки і бутерброти.

– Бутерброти робила пані Іваненко, а періжки . . . . Я не сподівалася на це бажання і не виго=

ловила писаного рахунку, але добре пам'ятаю і можу сказати вам: борошна вісім кільо, - записуйте вартість, - сорок яєць...

- Яйочки, - скрикнула Дунька. - Та хто-ж би їх поїв ті пироги? Я там же їх усіх було обмаль, до кінця вечора і не вистарчило.

- Прошу не перебивати відчиту, - застукала предсідателька. - Як що періжки скоро розійшлися, то значить, що були добрі. Прошу далі.

- Масла два з половиною кільо...

- Хіба можна покласти на ту міру два з половиною кільо, - знову не витримала Дунька, - Та це-б і сходу не було. Вони-б вам сіли, як караси.

- Я так само гадаю, - з усмішкою підтримала пані Соловейко.

- А періжки були таки зовсім пісні, - знову сказала Дунька. - Я покоштувала, та й не схотіла їсти.

- Це недопустимо, - прошепотіла до предсідательки секретарька, а докладчиця вся червона з гніву, проголосила:

- Масло було куплене, щоб вживати по потребі. Там ще залишилося трохи. Комітет може забрати його, - і ображено підтягла губи.

Під той час пані Іваненко, яка мала слідом давати справоздання за бутерброти, витягла

наперець з свого редікюля і похапцем поставила де-кілька нових чисел, закресливши попередні.

Ці відчитав і ще кількох членів справоздання скінчилося, але попередня сума, виголошена предсідателькою, тепер не відповідала дійсности. Вона перетворилася на більшу. Це зробило вражіння почасти скандалу, але однодушно взято було під увагу малий час для праці і складність підрахунку. Врешті доручено було касірці перерахувати і вирівняти похибки.

Перейшли до росподілення одержаних грошей.

Предсідателька пошукала в своїх паперах і звернулася до зібрання:

– Ми, в засіданні нашої президії, намітили таке росподілення: десять відсотків од чистого збору передати до Львова, а якусь суму, по призначенню зборів, до роспорядження пані Кутирської до Варшави. З останньої суми добре було-б уділити щось на розвинення комітету, а решту перешлемо, через руки мого чоловіка, до таборів.

– Чому до Львова? Якій ще там пані? З якої речі в комітет? – перервала Дунька.

Предсідателька і все зібрання бачили, що цю особу не дасться втиснути в рамці заведеної дісціпліни.

Предсідателька відповіла:

– Ми визнаємо соборність України, то потреби

галичан так само, які і наші, а пані Кутрській, нашій видатній діячці, ми не можемо відмовити. Через її руки гроші підуть в найліпший спосіб. Прошу вас, пані, я не давала вам слова.

– Я не просила слова, – вигологосила Дунька, – а скажу і так, що ми робили вечер не для галичан, а для наддніпрянців - таборян. Свій дбає за свого. Чи галичане слали нашим гроші?

Предсідателька відповіла:

– Ми будемо ще в порядку обговорювати цю справу і поставимо на голосування.

– Через руки свого чоловіка, – шепотіла пані Іваненко до студентки Ющинської. – Досить уже того капелюха, що на голові.

Слово взяла Меланя.

– Ми не можемо допустити до голосування якого будь розпреділення грошей, що зібрані з вечера. Саме голосування було-б уже порушенням законности, бо на афішах визначена була благодійна мета, на яку уладжувався концерт і хто брав квитки, той свідомо давав свої гроші лише на означене діло. Робити найменшу зміну недопустимо.

– Так, так, – підтримали її Дунька і ціла група біля неї.

– Прошу занести мої слова до протокола, – додала Меланя і піднялася з місця.

Дунька за нею. Вони вийшли.

– Панночко! – звернулася Дунька до Мелані привітно і трохи несміливо, – ви дуже милі мені і тут сказали те, що треба.

Меланя протягла їй руку. Дунька схопила її.

– І що вам робити у цьому жіночому товаристві? Такі вони не щирі, ті пані. Стрекочуть, як сороки, і робота їхня сороча.

Меланя засміялася.

– Це ви сьогодня нещасливо попали на таке засідання, де дуже мало було справжніх діячок жінок. То тільки один з комітетів, а жіноча діяльність широка і поважна і як-би більше мати справжніх щирих робітниць, то можна зробити багато добра в громадській справі. Приєднуйтесь до нас.

– З великою охотою, по правді, якщо ті жінки такі, як ви. Але що я можу? Я дуже мало учена, тільки що читати та писати.

– Діло є різне. На всіх вистарчить.

– Я-б рада була більше поговорити з вами, – ласкаво казала Дунька до Мелані. – Але-ж ви не схочете прийти до мене?

Вона знову стала несміливва.

– Чому-же не схочу? Прийду, як що ви мене кличете.

Дунька схопила Меланіну руку і гаряче притиснула її.

VI.

Панна Оксана сміялася, сидячи перед Меланею. Вона, навіть, одкинулася на спинку стільця, щоб демонстративнійше виявити свій протест.

- Лишіть ті наївности! Так, мов-би вашими вустами проповідують сорокові роки минулого століття. Але це завжде була неправда, ліцемірря, ханжество. Де-ж там існувало те кохання, аж поза домовину, вірність чоловіків, цнотливість жінок?.. Було завжде, як і є: боротьба апетитів. Жінки були цнотливі з неволі і не їсти-ж, як не дають. Сиділи в тихому закутку під таким доглядом, що до них і не доступитися. А вірні чоловіки поділяли свої чуття з тим гаремом, що завжде мали у себе на селі. Тепер жінка вільна і не дає спуску чоловікові.

- Я кажу про правдиве кохання, - вставила Меланя.

- Отже правдиве кохання. У кожного воно своє. Це річ індивідуальна. Але-ж майте на увазі, що життя текуче, біжуче, мінливе. Не стоїть на місці. Правда не підлягає ніяким приписам. Кохання тоді щире, кохання, коли воно вільне.

- Звичайно вільне, але-ж по суті своїй воно глибоке, трівке.

- Це залежить од індивідуальности. Всяке буває.

Тільки-ж усе життя не є щось глибоке і трівке. Все зміняється, це закон річей.

– Ви не надаєте значіння жіночій достойности?

– На чому вона полягає? Найвища достойність, як на мене, ставити на свій смак, вибірати, керувати, а не підлягати. У яка така жіноча достойність і чоловіча? Вона загально людська. Чоловіки силою взяли собі монополію на вільний вибір. Тепер те саме робимо ми. Мені подобається Роман, я беру собі Романа і ставлю свою гордість на тому, що я йому кидаю хустку, а не він мені. Скільки трівати-ме моє чуття, стільки буде він при мені! А як що раніше зрадить, може боротимуся, а не поборю, – в розпачі не буду. Світ не завьязаний на Романові.

– На цьому не можна збудувати родини.

– Нащо її будувати?

– А діти?

– Вони підлягають тим самим законам. Натура наділила матір міцним чуттям до своєї дитини, та й держава підтримує її права.

– А старість? А самітність?

– Старість мусить бути забезпечена грішми. А з грішми немає й самітности. Так, панно Меланю, ви не модерна жінка.

Оксана дивилася на Меланю з іронічним посміхом.

– Не знаю, хто з нас забере цільнійше місце в сучасному житті, – одповіла Мелання.

VII.

Гарного зімового вечера Дунька вийшла з воріт Шенбрунського парку і подивилася навкого. Їй не хотілося, щоб хто побачив її. Не хотілося людей, балаканини, воліла достатися до дому і там замкнутися з своїми думками. Вона сама помічала, що дуже змінилася за останній час. Зійшла на новий шлях.

Щось загуло біля рогу і до неї підїхав порожній автомобіль.

– Дозволите подать? – чемно запитав шофер.

Знову Михась Тернівецький.

Вона злякалася і зраділа і, не відповідаючи, в одну хвилину була в автомобілі.

– Куди накажете везти?

– Куди хочете... далеко...

Автомобіль полинув.

Минали вулиці за вулицями. Завертали, шалено бігли. Дунька сиділа струнко, майже не дихаючи. Ось уже порідшало домів, більше простору, якісь великі розлоги.

Автомобіль став. Праворуч великий сад, ліворуч вигон. Шофер повернувся до дами, підносячи руку до кепки.

– Евдокія Степановно! Нам треба поговорити з вами. Чи не правда?

– Навищо-ж ви сміїтесь з мене? – одповіла Дунька. – Яка я вам Евдокія Степановна?

– А як-же мені називати вас?

– Я та сама, що й була. Ви ніколи не називали мене инакше, як Дунька.

– Але-ж я не можу звертатися тепер з тією назвою.

– Чому? Для вас нічого не змінилося в тому, що мене потягли закордон, що наділи на мене капелюх з пірям і зробили з мене посміховисько. Я нічого лихого вам не зробила, панночу Михасю, защо ви відсахнулися від мене?

– Як то відсахнувся? З якої речі? Зовсім навпаки! – все шутливо відказував Терніввецький. – Але-ж ми вже не в Тернівцях. На ваших, колись босих, ніжках тепер чудові черевички, у ваших роскішних косах, за місць зелених кісників, пер'я і діаманти....

У Дуньки на віях блиснули сльози.

– Не треба було везти мене сюди, щоб тут глузувати з мене.

– Не сердьтесь, Евдокія Степановно, – скрикнув Михась. – Ну, не сердьтесь-бо! Хіба я хочу робити вам яку прикрість. Мені так мило знову бачити вас.

Дунька мовчала, схиливши голову і ледве стримувала плач.

– Ви не хочете говорити зо мною, Евдокія Степановно?

– Не хочу, коли я для вас Евдокія Степановна, коли

будете до мене такі, як усі инчі. Звіть мене Дунькою.

- Боже мій! Це неможливо...

- Я хочу, щоб було так, як було. Тільки й мого, що те терніовецьке минуле. Тільки ним і гріється душа. Не відбирайте його від мене.

- Ну, що мені робити! Мушу виконати ваше бажання. Дозвольте мені хоч одно: звати вас Дусею. Дуся це по українському і ніжно і мило.

- Нехай, - одповіла Дунька, радісно глянувши на Терніовецького, - та не викайте на мене, а кажіть мені ти.

- Ну, що це ви вигадали! То вже ні защо!

- Я так хочу, я прошу вас.

- Так поїдемо до „Урбанека" і виньемо на брудершафт, як старі друзі.

- Ні, я буду вас звати так, як звала, паничем Михасем. Я хочу щоб було так, як було.

Терніовецький голосно засміявся.

- Ви стали справжньою великою дамою, капризною, деспотичною. Що я можу зробити проти такої сили? Корюся, бо бачу, що не переможу. Так от, люба моя Дусю, де довелося зустрінутися нам після Терніовців! Якою стала ти, і яким став я? Ти тепер пані, а я твій наймит. Проте нам тепер милійше, як було тоді.

- Тоді було краще, а тепер теж не погано, - з ясною усмішкою сказала Дунька. - Я вже не надіялася...

27

Škola .... třídní v ....

Třída ...., oddělení .... Šk. rok 19 ....

В. О'Коннор-Вілінська.

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман

Частина 4.

261 - 270.

Objem 12 listů.

(25.)

Так ви прикро повелися зо мною. Гадала, що не хо=
чете вже знати мене, що з призирством дивитеся
на моє тут життя. Але-ж я не винна в тому. Я-б
радійша жити в нашому селі, та вже мені не дове=
лося вертатися до дому. А тут закрутило, як вир
на глибині.

- Блискучий вир!

- Вони думають, що мені потрібні їхні гроші, та
їхні подарунки. Так вони мені потрібні, як моє лихо.
Хіба що придадуться колись в іншій пригоді. Стала
б краще служити, як-би знала мову, та тепер вже
ніхто мене не візьме, бо я сама пані.

Вона схилила голову і замовкла на мить в задумі.

- Та ще й прегарна пані, - улесливо мовив Михась.

Дунька враз підвела голову.

- Ой, паничу Михасю, не говоріть ви до мене так, як
усі інші. Не смутіть мене тими жартами. Од вас
мені боляче чути їх. Для вас я проста дівчина з ва=
шого села, так і буде...

- Нехай так і буде. Наша тернівецька дівчина
краща над усіх віденських пань!

Дунька засміялася.

Вся її істота росквітла в повному дитинячому
довір'ї і радости. Вона була така свіжа і принадна!
Тернівецький почував, що вона безоглядно в його ру=
ках, що йому не потрібно дбати ні про які кошти

з банковими папірцями, що йому не погрожує ніяка конкуренція. Це була-б барвиста сторінка в його житті... Але він почував разом з тим, що ту сторінку не легко буде перегорнути, що з Дуньчиних очей дивиться на нього сама правда і вимагає непорушної правди. Гріх було-б обдурити її. Дунька не Мелана, і Мелані йому ніхто не заступить.

– Моя єдина, незрівняна Мелана!

Він звернувся до Дуньки ласкаво, стримано:

– Мене тішить, що я знайшов тебе тут на чужині, як рідну пам'ятку з свого дому. Ти розкажеш мені про все, що було з тобою з того часу, як ми не бачилися. Ми згадуватимемо з тобою наші Терхівці. Я прийду колись до тебе, як увільнюся від своєї роботи і по щирости оповім тобі усе про себе. А тепер, як що пані наказують, – закінчив він жартливо з покірним уклоном, – ми вернемося до міста.

– Знову пані! – скрикнула Дунька. – Ну, то наказую вертати.

VIII.

Кость і Дунька ставали все щирішими приятелями. Їм було гарно вдвох, непереставно було про що говорити, все мали вони спільні думки, на всьому порозумівалися. Бачилися вони все частійше. Кость мало не що дня за=

бігав до Дуньки; вона завжди була рада йому. Їй подобалося посадити його біля столу, поставити перед ним чай з якимсь пундиками і вести лагідну розмову найбільше про рідний край. То спогади, то жалі, то міркування надалі, все про майбутнє життя на Україні. Иноді росказувала вона щось веселого і обоє сміялися, як діти. А то Кость пояснював Дуньці щось незрозуміле для неї з обсягу знання і вона уважно слухала його, вільно запитувала, доходила розуміння, і тоді подавала свою думку, а той сперечалася з своїм учителем.

Костю запала думка докладно переказати Дуньці усю історію України. Почувши про це Дунька ухопилася за нього, як реп'ях, і визначила йому дві години щоденного побачення, а дожидаючи, готувала йому усякі смачні речі, щоб хоч тим одячитись за його ласку. Але-ж чулому хлопцеві найбільшою подякою ставали її увага і захоплення його лекціями, та глибокий відгук в душі придбаного знання.

Дунька цікавилася, хвилювалася, раділа, обурювалася разом з ходом оповідання. Иноді доводилось припинити лекцію, щоб вона висловила всі свої спостереження. Вона найбільше укохала Ярослава Мудрого з усім його часом, зненавиділа Андрія Боголюбського і увесь його рід, захоплювалася запорожцями. Коли дійшло до Богдана Хмельницького, кроякого

найнаданіше росповідав Кость, то Дунька їла очима свого учителя, а далі, несподівано для нього, обурилася проти великого гетьмана і поставилася до нього мало не ворожо.

Кость обстоював, доводив, але так й не повелося йому переконати її.

- Панам годив, - уперто правила Дунька.

Кость помислив собі, що Дунці не вистарчає політичного розуміння і спинився на тому.

Зате Павло Полуботок придбав цю Дунчину симпатію.

- От, були люде! - вигукувала Дунька. - Царство небесне його душі.

Дружба між Костем і Дунькою все зміцнювалася.

А Романа не уподобала вона. Він спробував був подобати її своїм блискучим апломбом, та не вигоріло. Вона з помітним недовір'ям ставилася до його особи і до всіх його річей. Кость і тут не міг переговорити її. Вона стала на своєму.

- Цей продасть рідного батька за копійку, щоб насипати собі насіння у кишеню.

Вона дивувалася чому Мелания, що така мила була їй, товаришувала з Романом, не бачила його хиб.

- Чи не закохана вона в нього? - пачеурилася вона сама собі і в розмові з Костем висловила йому цю думку.

Кость глянув на неї і засміявся.

- Мелюня закохана в Романа? Не така наша Меланя, щоб закохатися. Вона була Михасевою нарізченою, та й то відмовила йому після Павлусевого самогубства. Її тяжко вразила та смерть. Хіба Михась не казав вам про це?

- Ні, - відповіла Дунька і почервоніла. - Не прийшло до мови.

Кость уважно глянув на неї і почервонів і собі. Йому враз стало тривожно, ніяково, журно.

- Костику! - раптом тихо заговорила Дунька, - розкажіть мені все, що знаєте про Меланіні з Терлівецьким відносини. Я ні на що погане не навертаю вас. Бачите, панич Михась не хотів говорити мені про те, бо знав, що я була закохана в нього, ще молоденькою, - додала вона, ще дуже зачервонівши.

Костеві щемило серце.

Він оповів Дуньці все, що знав, і поспішив вийти від неї.

Дунька залишилася схвильована, замислена, розчулена.

Саме оце за яку годину мала зайти до неї Меланя. Вона з радістю дожидала її перед тим, уявляла собі про що будуть говорить, а тепер - все змінилося. Мелюня ставала новою для неї. Не те, щоб ворожою, або неприємною, - ні, також милою, але іншою. Дунь-

ка не ревнувала. Вони з Меланею стояли в різних площинах. Їй наочно стало, що біля Тернівецького місце Мелані, а не їй.. Але-ж Меланя й не заступила того місця. Чудна дівчина! Чого їй треба? Хіба можна не любити панича Михася? Може через те й їде він так далеко. Отже правда на світі! Одна поклала-б свою душу за те щастя, а друга й не гляне! А я дурна!

Тут подзвонили і війшла Меланя.

Дунька розгублено привіталася з нею і враз почала похапцем ставити на стіл усякі присмачки. Меланя неупевнено і здивовано дивилася на неї, не починаючи говорити, коли Дунька кинула з рук серветки і ложечки, підбігла до Мелані і стала перед нею, дивлячись просто в очі.

– Панночко Меланю, чого ви не схотіли йти за нього?

– За кого йти?

– За панича Михася. Він-же вас любить. Чим він не догодив вам? Ви-б склали таке хороше подружжя, що кращого не треба. А тепер він їде на край світа і може ніде собі щастя не знайде. Боже мій! Хіба можна не любити панича Михася?

Меланя дивилася на Дуньку спочатку здивовано, потім стримано, незадоволено, нарешті, при останніх словах, засміялася і взяла її за руку.

– Щасливий панич Михась, маючи такого обо=

рониця! І я-б була щаслива. Люба Дусю, я не знаю, хто вам сказав про те, але й не репетую. Мені немає чого крити від вас, скажу вам тільки кожному своя доля і своє призначення. Мені треба викона= ти своє.

Дунька спустила руки і задумалась на хвилинку.

- Ви всі розумніші, мудріші, я міркую по прос= тому. На мене немає більшого щастя, як любити кого.

На очах її затремтіли сльози. Мелоня дивилася на неї і в душі її розливалася ніжність. Вона давно вже доголубувалася своїм жіночим почуттям. Тепер вона обхопила руками Дуньчину шию, притулилася до неї і поцілувала.

- Дусю, можна багато любити, не одну тільки лю= дину.

- То правда, - задумано простягла Дунька. - А жаль мені покинути Михася.

Мелоня мовчки спустила очі долу.

За хвилину вони сиділи поруч біля столу, пили і їли і щиро, дружньо розмовляли.

- Скажіть мені, Дусю, ви справді їдете на Україну?

- Їду.

- Як-же вам поведеться добратися? Адже нікому немає туди впуску.

- Я скажу вам. Тут уже кілька часу, як приїхав

відтіля посланець од Червоного Хреста по медикаменти. Він вже вдруге приїздить сюди. Мене випадково познайомив з ним пан Рапан. Той комуніст враз узявався до мене, а я зміркувала собі, що він може стати мені на користь, тай тримаю його. Йому вже давно час від'їхати, а він все перечікує, сподівається на мене. Удає мов-би то занедужав і шле туди посвідки від лікарів, а тут платить їм добрі гроші. Він там у великому довіррю, на нього не мають ніякого підозріння. Свої справи він доручив тимчасово комусь иншому, та чекає на мене. Так от з ним я й поїду, але тоді, як виїжджатимете й ви.

- Ох, не кажіть про наш виїзд. Це не певна річ. Тепер не може бути ніякої мови, ні думки ні про що инче, як бабунін стан. Вона дуже хвора. І Кость і ви не дочекаєтесь нас.

- Ми не покинемо вас самих у вашому лихові,- гаряче скрикнула Дунька.- Скажіть, панночко Меланю, чи я не могла-б допомогти вам чим?

Меланя перебігла в думці: бабуня і Дунька! Допомога?, себ-то Дуньчині гроші. Які гроші!

Вона ясурно усміхнулася і одповіла:

- Спасибі, але нам як буде, так буде. Скажіть мені краще, на що ви надієтесь їдучи на Україну? Це як у пащу до лева.

- Е! вони мене не з'їдять,- весело вигукнула

Дунька, - а це може я посаджу їх у клітку.

IX.

В тісній чистенькій кімнатці у Терніveцького все стояло перекидане, в безладді. Крізь росчинене вікно видко було частину саду і огорожу з скопаними грядками. На них вже зеленіло.

Терніveцький припасовував ремінець. У фотелі, біля вікна, - сиділа шикарна Дунька, в орігінальній зачісці мигуця-куафера, і курила цигарку. Раптовим рухом вона шпурнула її за вікно і потягнулася.

- Оце-б я залюбки пішла на грядки полоти. Нічого-б так не хотіла. Скучила за селом, занудилася.

- У тебе є гроші, купи собі шматок землі і хазяйнуй.

- Не хочу я тут їхньої землі! І душа не лежить ходити коло неї. Я хочу додому. До свого. Я таки поїду на Україну, - рішучо вигукнула Дунька.

- Поїдеш до Совдепії?

- Не до Совдепії, а до свого дому. То наше невідбирне. Чи ми будемо потурати злодіям? З якої речі ті харцизники - кацапи та жиди влізли в нашу хату? Ми не будемо потурати їм, а наставимо лікті, тай випхнемо геть. І вовки залазять у кошару, та крадуть овець, а проте хазяїн не покидає свого добра.

- Що-ж ти вдієш проти сили?

- Я також сила!

Терніовецький глянув на спалахнілу Дуньку і поблажливо засміявся.

- Не згірша сила і за Совдепію!

- Не рівняйте мене до них, - гордо відповіла Дунька. - Вони з людей, а я роблю правду. За мене стануть добрі люде.

- Ти так, мов вже й на Україні!

- А щож мені вік тут вікувати? Я вже багато зрозуміла з того часу, як приїхала сюди. Тепер мене легко не обдурити! Ще може я обдурю!

- Ти сподіваєшся на те?

- Чому-б і ні? Вони нас дурять, а ми їх. Побачимо чий батько дужчий. На лиху людину немає уха.

У Дуньки грізно насупилися брови, а Терніовецький задоволенено усміхнувся.

Раптом вона змінила вираз, весело засміялася.

- Що то казатиме тітка Горпина, як побачить мене з цигаркою?

- Ти таки навсправжки?

- А тож!

- Ти скоро скучиш за всім, до чого звикла тут.

- Іще що! А ні трішечки! Є за чим скучати! Сама брехня, нікчемність, безглуздя. Та воно мені так обридло, що й згадувати не стану, як вийду відціля. А то ще згадувала-б, - додала вона зтиха, - все єдно далеко

28

Škola .... třídní v ....

Třída ...., oddělení ....   Šk. rok 19 ....

В. О'Коннор-Вілінська

POČETNÍK

III.

На еміграції
роман.

Частина 4.

271 - 280

Objem 12 listů.

(25.)

від мене....

– А отже я скучатиму за тобою, Дуню! – жваво відповів Михась, щоб покрити враження. – Вірне слово скучатиму в тому далекому краю, куди занесе мене доля. Бракуватиме мені твого щирого сміху, твого щирого погляду, всієї твоєї щирости. Та бач, життя тепер не те вузеньке, затишне, що було у нас колись. Треба набратися розуму і засобів, щоб справитись з усією новою складаниною.

– Вам краще знати, – відповіла Дунька задумливо, – а я гадаю собі, що розуму не купити на базарі і всі ті засоби не врятують, як прийде несподіванка. Бог напутить, що робити. Через те й лихо пошло, що дуже на свої голови покладалися.

– На що й покладатися, як не на голову.

– Люде не святі. У людини розуму на курячий ніс.

Тернівецький зареготався.

– Мерсі за комплімент!

– А щож такого доброго намудрували люде? Як було, так й є.

Вона підвелася.

– Ти вже покидаєш мене? Куди поспішаєш?

– Мені не має куди поспішати, та й у вас немає чого сидіти, заважати вам. Щось маєте робити.

– Нічого не маю.

– А я скучила найбільше за роботою. Як вона люде

жувуть без роботи? Мені аж дивно. На селі й хвилинки не згуляєш, поки не прийде свято. Тоді вже й відпочинеш і розважишся. Оце собі уявляю, як стою, саме на весні, з підкоченими рукавами, хату білити. Аж подумати весело!

– І мені весело було-б поглянути на тебе.

– Ні, вже мабуть не побачите, – журно відповіла Дунька.

– Хто знає... – ласкаво глянувши на неї сказав Михась.

– Хто знає? – уже весело відгукнулася Дунька. – На світі всього буває.

X.

Було вісім годин вечера.

Меланя вбігла в ресторан з нотами під пахвою і жутко попростувала через буфетну в крайню кімнату, де збиралися концертові виконавці.

Вона боялася спізнитись і тим пошкодити Романові, котрий порекомендував її сюди, як акомпаніаторку співакам. Меланя, несподівано для себе самої, виявила нову здібність і що далі, то більше набиралася певности в акомпаніаторському мистецтві. Тепер дістала вона заробіток і напружено чекала початку.

Але це був час. Переходячи буфетну вона бачила

співака, разом з комікам оповідачем, що випивали біля стойки, а тут в кімнаті сидів тільки один старий скрипач і куняв, спустивши голову на груди.

Вона скинула пальто і шляпу і стала перед дзеркалом причепуритися. На ній була та сама чорна крепдешінова сукня, що й на благодійному балі, тільки прибрана величезною штучною рожево-ясовтою хризантемою, а на шиї рожеві коралі. Голова мальовничо скудовжена напівроскрученими кучерями. Мелоня добула з свого шкурятяного кісета баночок з пудрою і перебігла пуховкою по виду, шиї і руках. Перевірила тонко підведені очі і брови і сіла в куточку кімнати, переглядаючи наготовлені ноти.

За кілька хвилин почали сходитись артисти: два-два музики, за ними оповідач, підтягаючи на ходу краватку, тенор, вилковуючи і спінючись. Углeдівши Мелоню, він хутко проковтнув і низенько поклонився їй. Нарешті товста співачка в зеленій сукні з голими плечима, яскраво розмальована. Її акомпанював молодий чоловік в довгополій візитці.

Концерт почався. Після скрипок дійшла черга до Мелоні. Вона скупчила всю силу волі, щоб не хвилюватися. Але все таки серце її тріпотіло, поки переходила естраду на очах численої юрби, яка, здавалося їй, нахабно оглядала її.

Проте все обійшлося добре. Вона ніде не зхибила і

вийшла з естради в супроводі задоволеного співака, під густі оплески.

Ще два виступи і вона похапцем збіжалася до дому. Вона почувала тепер, коли впало хвилювання, що страшенно хоче їсти. Грошей у неї було обмаль: аби доїхати на трамі - переїзд був такий довгий, а ще й пішки йти чималo.

Коли тенор і оповідач заступили їй дорогу.

- Так не годиться, панночко, тепер ми камаради і нам треба випити з вами за спільну роботу. Чи не так, пане шеф?

Присадкуватий панок, що підходив до них, відповів усміхаючись:

- А звичайно, а звичайно! - і ляпнув тенора по плечу, а потім повернувся до Мелані. - Мадемуазель, це наш артистичний звичай. Треба бути товаришами в спільній праці.

Мелання стояла розгублена, нерішуча, збита несподіванкою. Над усі чуття настирливо заявлявся голод, а слідом за ним бігли думки: „значить так годиться, нема чого сперечатися, бо це було-б нечемно і не корисно надалі."

Вона поволі відстібнула комір пальто. Нові товариші радісно привітали той жест і жваво розмовляючи, повели Меланю в ресторан до столика.

Незабаром вона з великим апетитом їла надзвичайно смачні речі, як здавалося їй тоді, слухало оповідання котика і, навіть, хильнула трошки вина, підбадьорюючи себе штучним сміхом. Тепер вона почувала, що на згоду привів її, головним чином, голод.

Артисти чокались з нею, примовляли всякі побажання, нахиляючись до неї, заглядали їй в вічі.

Мелані щодалі ставало ніяково, тривожно, неприємно, але вона боролася з собою, умовляючи в думці, що їй пора вже бути самостійною і сміливою в життю.

Тут вона почула руку за своєю спиною, спочатку легкий дотик, а слідом притиск к стану.

Мелоня раптом підвелася вся червона, тремтюча від образи і гнівно вигукнула:

- Як ви смієте так поводитись зо мною. Ви забули хто я і хто ви. Як що доля звела мене в одно суспільство з вами, то це не значить, що ви рівня мені.

Вона відштовхнула стілець, він упав і нахапцем почала одягатись.

- Ну, ну, мадемуазель, - заговорив шеф, - чого так палахкоти? Тут немає нічого такого...

- Звиніть, це вже занадто, - перебив його пьяним голосом оповідач. - Чого-ж це ми не рівня їй? Дивись яка кроля! Оце так по товариськи!

Тенор стояв розгублений і белькотів вибачення.

- Дозвольте мені, принаймні, проводити вас, - закінчив він.

- Не смійте й кроку робити за мною, - обурено кинула Меланя. - Я ніколи більше не прийду сюди.

- То не получите й грошей, - заявив шеф. - Я брав вас не на разовий виступ.

Меланя була вже біля дверей і, міцно зачинивши їх за собою, вибігла на вулицю.

Її обвіяло холодним вітром. На душі було каламутно, огидно, навкруги холодно, непривітно.

Меланя попрямувала до трамваю. Довго їхала вона, зтискуючись од холоду і все розважливійше міркуючи про свою нещасну подію.

- От так модерна працьовниця! - казала вона собі іронічно. - З першої нагоди стала в драматичну поставу на смак доволених часів і за тими театральними виступами загубила добрий заробіток.

Проте на душі було гнітюче. Перехід од трамваю здався їй безкраїм. Ледве доплентала́сь вона до дому, стомлена, засмучена.

Пані Крицька лежала в ліжку. Меланя жутко роздяглася і спустилася на вколюшки перед ліжком, припавши головою до бабуні.

За кілька хвилин вона підвела голову і спитала:

- Скажіть, бабуню, було у вас коли в житті щось таке, що вам соромно було згадувати потім?

Напевне, не було ніколи.

Пані Крицька подумала і відповіла:

- Було.

- Роскажіть, роскажіть, - гаряче підхопила Мелания.

- Я була ще тоді зовсім молоденькою. В нашому домі збиралося багато людей різномаїтного стану. От між іншими опинився там і один семінарист, мамін хрещеник, син сусіднього попа. Він був досить смішний, недогадний, хоч і розумний хлопець. Хтось надав йому нещасливу думку презентувати мені коробку цукерок. Мені здалося це недопустимою фамільярністю і я можливе грубо обійшлася з ним. Одсунула ту коробку і відвернулася від нього. В наступну хвилину я відчула, як прикро вразила його і його постать і його погляд різанули мене по серцю. Мені стало шкода і стидно. І досі стидно і шкода при тому спогаді. У вечері був баль. Тоді часто танцювали. Під час котільону дами вибірали собі кавалерів на туру польки. Я танцювала з гарним маршалковим сином. І от бачу в кутку, біля порожніх стільців, мого бідного семінариста. Я побігла просто до нього і запросила його на танець. Я знала, що семінаристи здебільшого танцюють тільки польку. Він страшенно захвилювався, але разом з тим, і зрадів і ми пішли з ним під усіма здивованими поглядами гостей

Тільки після того танцю, ласкаво усміхнувшись семінаристу, я почула полегчення на душі.

Меланя поцілувала бабуню і знову припала до подушки, щоб не видно було її гірких сліз.

XI.

Пані Крицька все довше лежала в ліжку, а бували дні, що й зовсім не вставала, і що далі, то частійше траплялися такі дні.

Вона помітно підупадала. Уже другий місяць по хворобі на тяжкий грип, вона не в силах була одужати і що далі, то більше слабнула. Крицький і Меланя, відводячи від неї очі, зустрічалися поглядом і переказували ним свою журну тривогу.

Тяжко було покидати хвору саму. Одарка втікла від баронеси і в домі не залишилося прихільної душі. Господар ставав все крутійший, що далі, все більше утискував своїх небажаних мешканців і з пересердя робив їм різні прикрости. Він раптом забрав у них їхні досить добрі ліжка і поставив їм на те місце старі з набитою в рядниках соломою. Меланя чим могла прибрала бабуніне ліжко, бо та не могла спати на твердому, але пані Крицькій чувся дух од соломи і непокоїв її.

Доводилося то Крицькому, то Мелані залиша-

тися біля хворої. Те дуже одбивалося на їхній праці, а наслідком на їхньому і без того убогому добробуті. Пані Крицька з усих сил намагалася не вв'язати їх собою, але тих сил вже не вистарчало.

Безсонними ночами вона крилася від своїх, що не спить, аби дати їм спокійно виспатися. Боялася поворухнутися, щоб не збаламутити їхнього сну і годинами лежала на спині, згорнувши на грудях руки, утопивши очі у темряву, висновуючи сумні думки.

Згадувалося їй, що як була вона ще зовсім малою, то напів свідомо ходили вже в її голові думки про життя і смерть, про Бога, про людську душу, чим далі, тим все більше.

Хотілося зрозуміти велику таємницю світового існування. Та так і не зрозуміла і відходила тепер по довгому житті з тим, що й в дитинстві.

Вона глибоко вірила в Бога через усе своє життя. Але в юнацтві захитали її сумніви, на розум налетіли ворожі, руйнуючі сили. Вона билася з ними своєю ясною совістю, але боротьба тая була тяжка і майже знесилила її. Вона заслабла на довгий час незрозумілою для всіх хворобою і знала, що не подолаючи душевно, не витримає й фізично. Нарешті вийшла вона з того тяжкого бою пере-

можцем і вже на віки зберегла свою непохитну віру.
Наталя також вірила, але тепер каже, що вона атеїстка. При тій думці пані Крицька тяжко зітхала. У Лексі глибоко захована його віра, але там десь є вона.

В її житті їй траплялися чуда. Чудом вважала вона появу направляючої і рятовної сили в самий необхідний мент несприятливих, а той навіть протибіжних, умовах, як нагадання з вищих незалежних закономірностей. Їй треба було тільки не упустити того надхнення, відчути його своїм інстинктом. Інстинкт розвинений в ній був сильно і ясно. В стані найбільшої заплутаности, він виводив її на вірний шлях, а кілька разів, в випадках страшної безвиїздної небезпеки з'являлося чудо.

Згадувала пані Крицька свої жіночі переживання з самого молоду, як то було давно. Тепер їй минав шістдесят восьмий рік. Але та молодість стоїть перед нею, як вчорашній день. Вона переживає її в своїм постарілому тілі юнацькою душею.

Легкі елегантні черевики на ногах. Біла прозора сукня. Ніжні, по лікті, увільнені, руки і квітка в хвилястому волоссі. Такою згадує вона себе перед дзеркалом. Відтіля дивилися на неї сірі проміняс-

29

Škola .... třídní v ....

Třída ...., oddělení .... Šk. rok 19 ....

В. О'Коннор-Вілінська

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман.

Частина 4.

281-290

Objem 12 listů.

(25.)

ті очі з під тонких темних брів і усміхалися пажіх ніжних щічок рожеві вуста.

Вона була гарна своєрідною красою, якоюсь таємничою, мінливою, принадною.

Ту принадність відчувала вона навкруги, не могла не помічати. Її поява робила незмінно враження радісного піднесення. Вона бачила ласкові погляди жінок, – уважні блискучі погляди чоловіків. Вона звикла до того, що була навколо неї атмосфера, без якої вона, мабуть, почувала-б себе окрадено. Через те її успіхи не вибивали її з душевної рівноваги, з природньої їй усмiхненности разом з зверхньо веселою безтурботністю. Вона купалася в тих теплих хвилях залюблення і симпатії. Блискучі погляди багато і далеко говорили їй поза словами. В тому погляді були всі роскоші кохання: і жага, і ніжність, і поцілунки і обійма до найпалкішого стиску. З того залишала вона собі тільки ідею, не займана своїм безгрішним тілом. В Евангелію сказано: хто з вожделенієм поглянув на жінку, той прелюбодіяв з нею в серці своїому.

– Була я велика прелюбодійка, – тихо усміхаючись помислила собі стара пані Крицька.

В подружжі не була вона щасливою. Чоловік не відповідав її душі, хоча в суспільстві вони вважа-

лися за зразкову пару. Все кохання, якого так багато хоронилося в ней, скупчила вона на синові і мала з того нагороду. Син любив свою матір, як і вона його. Обоє розуміли один одного, були справжніми товаришами.

Меланя подібна до своєї матері, - мислила далі пані Крицька.

В цей мент Меланя поворухнулася.

Пані Крицька зауважила, що скрізь щільно затулені запони, пробивається серпневий ранок. Слідом почулася тупотнява на сходах і ляск розгонисто зачинених дверей.

У баронесі не солодко доводиться. Показують їй тепер, хто тут господар.

Кроки обігли кругом дому і страшний гуркіт заліза і дерева почувся при самому вікні. Це навмисне, щоб допекти.

Господині надокучили чоловікові докори і вона збивала досаду на обридлих меникальцях. У шибку гуркнуло відро, що мало не розбилося цілком.

Крицький зірвався з ліжка в своїй кімнаті і шпарко почав одягатися. Меланя також раптом підвелася і голосно з обуренням протестувала.

- Тільки не кажіть нічого господині, - тихо заспокоювала пані Крицька, - не поможеться, а вийде на гірше. Треба терпіти і по змозі не звер=

тати уваги.
Всі замовкли, зітхнувши.
Треба було швидче збиратися на щоденну роботу.

XII.

Пані Крицька залишилася сама.
Вона помалу підвелася з ліжка, одяглася і як могла прибрала своє ліжко. До неї двічі вже заходила пані Родзянко і тепер сподівалася її того приємного відвідування.
Вона сіла на кушетку і ~~замислилася~~ роскрила книжку, але не прочитала і пів сторінки, як спустила її на коліна і замислилася. Довго сиділа вона так, а коли заболіла спина, схилилася на підголовья в тій самій задумі, не помічаючи часу.
Але час минав. Коли пані Крицька підвела голову і подивилася навколо, вона побачила, що вже давно звернуло з полудня. Їй захотілося їсти. Але чого з'їсти? Того небагатого припасу, що був під рукою, вона майже не вживала. Довге слабування ~~(тендітного організму~~ вимагало чогось вибірного на підтримку тендітного організму. І вона змагалася між вередливим, настирливим голодом і неприязню, навіть огидою до звичайної грубої їжи. Так і не наважилася. Почало вечеріти, ко=

ли стукнули надворні двері і тихенько постукав хтось до неї. Вона відгукнулася.

В кімнату війшла злегка розжеврена, гарна графіня Вейген.

- Моя люба! Як я рада вам! - привітала її пані Крицька.

Вони поцілувалися. Од молодого обличчя пахнуло свіжістю, ніжністю, пригодою. Пані Крицькій стало приємно.

- Як здоровля вашої мами?

- Дякую. Вона дуже добре почуває себе і неодмінно хоче брати участь в ділах нашої крамнички. Визначила собі години і тепер торгує там разом з Міці і дуже тішиться своєю працею, а мене відпустила до вас з припорученням передати вам оцю мисочку салату олівьє, який вона сама приготувала.

Привітно усміхаючись графіня Мар'яна вигорнула з тонких паперів своє принесення. Пані Крицька з замилуванням поглядала на гостинець і почула справжній голод.

- Мама наказала мені принести їй відповідь, чи сподобався вам її твір. Отже дозвольте мені прислугувати вам. Я знайду в кухні всі причендали, а ви не вставайте з вашого утульного? місця.

Вона скинула рукавички, живо обернулася, принесла з кухні маленький осгінчик і приготувала як на погулянь

Пані Крицька ласкаво дивилася на молоду жінку і не заважала їй.

Мар'яна присунула собі стілець до кушетки, а пані Крицька з давно незнаною насолодою відбирала потроху з тарілочки смачну потраву. Той салат олів'є нагадав їй минулі часи і разом солодкої гірко зворушив її.

Графиня Мар'яна розказувала тим часом про своє життя, найбільше про дівчинку, про її дитячі вигадки. Пані Крицька все більше урівноважувалася, почувала себе ліпше.

Гостя умощувала її догідніше, на кушетці, підмостила подушку під голову, накрила ноги і ще ~~бли~~ ближче підсунулася до неї.

- Якими чудовими пахощами віє від вас! Я так люблю пахощі. Які це? - сказала пані Крицька, з насолодою дихаючи.

Мар'яна засміялася і витягла хустку.

- О, це дійсно не аби які пахощі! Вони коштують величезні гроші. Вони коштують цілу маєтність, що мала забезпечити моє з малою прийдешнє.

- Як так?

- А ось я повідаю вам. Хочете? Може це розважить вас. Ви трохи знаєте моє попереднє життя в Петербурзі до того часу, як його перервала революція. Потім виїхали ми закордон.

Ми приїхали спочатку до Берліну. Там вперше

Я відчула, що урвалося моє попереднє життя і побачила перспективу нового. До нього поривалися усі мої бажання: бути незалежною, самовідповідальною за свій і мамін добробут, заробляти на нього власною працею. Я укладала собі пляни на прийдешнє, намагалася як найповажніше поставитися до свого завдання. І ось що надумала.

Я буду працювати і заробляти, поки вистарчить сил: це йтиме на наші житьові потреби, а на старість, або який несподіваний лихий випадок, мусить лежати недоторкальний капітал. Тоді тільки матиму я душевний спокій за себе і маму.

У мене залишилося трохи грошей після зліквідування моєї попередньої маєтности. До тебе прилучила я всі мої дорогоцінности, повернувши їх на гроші, що склало поважну суму, всього разом з готовими грішми двіста тисяч марок. Це чарувало мене. Подумайте – двіста тисяч марок. Це ж міщанська маєтність для нас. На ній спиралося моє задоволення, мої мрії. За порадою і допомогою мого шефа, я поклала в найдовірніший берлінський банк.

Скоро по тому виїхали ми далі. Мені якраз хотілося, щоб гроші лежали не там, де нам доводиться жити, бо тим ще дужче забезпечувалася їхня недоторкальність і я перестала навіть згадувати

про них. Минув якийсь час і німецька марка почала котитися на низ день-од-дня. Я дуже стривожилася, але мене упевняли розумні люде, що то тимчасово, що вона знову підніметься. Я вирахувала тоді, що загубила більше третини. Лишалося одно — чекати. Коли стало ясно катастрофічне становище німецької марки, то вже не було за що ухопитися: мої гроші перевелися на таку малість, що не вистарчало смілівости реалізувати їх в той час. Я бентежилася і разом з тим не наважувалася ні на який вчинок. А гроші мої, моя надія на старість, танули як грудки цукру в шклянці. Гот докотилася.

Коли я вже залишилася без посади, а через який час в зовсім скрутному становищі, я вирішила зібрати, щоб то не було. Але тут справа ускладнялася моєю нездатністю, безпорадністю. Я не звикла до таких діл, не знала як взятися, губила час. Тепер я сміючись росказую вам це, бо воно вже перегоріло, переболіло, а тоді це був розпач. Я не спала ночами, я бачила перед собою безвикрутні злидні, загин, самогубство.

— Бідненька! — тихо озвалася пані Крицька, взявши її за руку.

Мар'яна потиснула її руку і усміхнулася.

— Нарешті Іванко розвязав справу, але вже тоді, коли взагалі розвязався наш вузол. Він добув

мені з Берліну мої гроші, ~~що мали~~ які перетворилися з лишиної суми, що мала забезпечити до краю все наше життя, в двіста тисяч австрійських корон. Ви-ж знаєте, яка то вартість двіста тисяч австрійських корон!

- Ох, це-ж ніщо! - знову підтрімала пані Крицька.

- Та ще й після того вони котилися вжсе в безодню. Я сказала Іванкові: підіть і купіть мені за ті гроші що сами знаєте, щоб вони й не ірітували мене. Я бачитиму, що за них можна мати. Іванко довго шукав і прищіняввся і нарешті вернувся з слоїчком тих париських пахощів, що я найбільше любила. От куди пішла вся моя маєтність!

- Боже мій! - скрикнула пані Крицька, - це один з недобрих капризів нашої еміграцької долі. Не ви одні покаралися на тому. Більшина з наших так само сплюндрувалася. Все те вжсе перелетіло і покрилося новими турботами.

- Чи потішила я вас хоч трохи принаймні своїм коштовним слоїчком пахощів? - спитала пані Вейген.

- Ваше оповідання не на потіху. Але ви мене потішили тим, що сидите тут й оповідаєте. Ваша присутність гріє і голубить мене, як гарний сонячний день. Ви заробили у долі щастя в житті.

- Не знаю, чи варта я його, але воно прийшло до мене.

XIII.

— Яке горе, що ви не любите мене!

Мелания журно задумливо дивилася поперед себе і мовчала. А Михась почекав хвилинку і взяв шапку.

— Я їду з Відня у пятницю. Ми мабудь це востаннє з вами на самоті. Але то болить мені, а не вам.

— Мені багато чого болить, — тихо відмовила Мелания.

— Я знаю! — Михась кинув шапку. — Я-б так радо став до ваших жалів, поклав-би своє уміння і сили, щоб допомогти вам. Та ви не допускаєте мене.

— Тепер, коли це було-б на користь мені, я саме через те не могла-б допустити того, — гордо відповіла Мелания. — Які є мої чуття, вони завжде незалежні.

— Я образив вас? Я не хотів...

Мелания повернула до нього голову і тепло глянула йому в очі.

— Я стала надто вразлива. То мої незалежні чуття зовсім не віддані вам. Їдьте, Михасю, і нехай вам складеться на добре.

Вона простягла йому руку. Михась схватив її і затріпав в своїй.

— Ви обрали собі Англію. Вас цікавить новина, окрилюють події. Це так гарно. У вас багато сил,

з вас вийдуть люде.

– Ах, кому воно потрібно.

– Мери за все вам, а потім і другим, і мені...

– Вам? Ви так далеко відлинули від мене.

– Я ваш найщиріший друг. Люде потрібні один одному дужі, довірні, пошанні. Ми повинні набувати собі силу, щоб утрімати в житті і себе і підтрімати инчих. Тепер кожний відповідає за себе і не мусить з~~х~~валгуватись на чужі плечі. Я теж хочу бути незалежною і корисною в громадянстві. Коли мені не потрібно буде трїматися за когось, я дозволю собі вільно опертися на чужу руку.

– Так от чого ви не прийняли моєї руки! – скрикнув Михась. – А може просто не любите мене...

Мелася казала далі, мов й не було тих його слів.

– Ми поїдемо до Чехів. Там закладається висока школа. Ми будемо мати освіту в українській академії. Подумайте яке щастя! У коли вернемося на Україну, то я так само, як й ви, матиму вже право на широку громадську діяльність. Тоді ми будемо рівні.

– В вас найдужче промовляє гордість, Мелано!

– Жіноча гордість пригноблювалася довгі віки. Тепер вона якнайвище підноситься. Самі винуваті, – журтливо усміхнулася вона Михасеві.

– Мелано, не відходьте геть од мене! Я загинусь в пустелі і ніщо не в силах буде ожививти її. Без

30.

Škola ______________ třídní v ______________

Třída ______ oddělení ______ Šk. rok 19______

В. О'Коннор-Вілінська

POČETNÍK

III.

На еміграції
роман.

Частина 4.

291-300.

25

надії не варто жити на світі.

Меланя дивилася на нього рожева з лагідним усміхом.

- Надія безсмертна! І завжде має право на існування.

- Я беру ці ваші слова з собою в далеку подорож, - поважно відповів Михась і гаряче поцілував Меланіну руку.

- Щасливого перебування! Щасливого повороту!

XIV.

- Наші останні сходини! - виголосив Терлівецький, сідаючи на свій стілець за столом у Вейхуберовому кафе, де зібралося все товариство: Меланя, Дунька, Кость, Роман. Всі в піднесеному наладі урочистого моменту. Кожний почував біля себе відгук рідної душі. Меланіни очі дивилися глибоко, вдумчиво, Дуньчині горіли яскравим вогнем. Дами сіли по обидва боки коло Терлівецького, якому призначене було почесне місце край столу. Роман біля Мелані, Кость поруч з Дунькою. Дунька дивилася на Меланю з замилуванням і гадала собі: як-би панич Михась полюбив Меланю, я-б в душі не противилася тому, ні, не противилася би, - упевняла вона саму себе.

- Нехай залишиться в нашому спогаді цей вечір, - провадив далі Терлівецький, - бо я гадаю, що ми розстанемось не на малий час....

- То не треба говорити про це на сьогоднішніх сходинах, - перебила його Дунька. - В останнє побудемо вільні, не обтяжені журбою, з надією на недалеке радісне побачення.

- Всі зійдемось на Україні! - вигукнув Костя.

- Ну, що до України, то це тяжко сьогодні говорити, - озвався Роман, - але надія завжде прекрасна річ, я її найбільший укліннник. Вона також дарує мене своєю прихильністю і підбадьорений її ласкою я з радістю направлю свій погляд на наше майбутнє. Давайте сьогодня помарим про нього.

- Уявім собі, що буде зо всіми нами через пьять років, - підхопив Терлівецький. - Цікаво як кожу передбачиться. Починаймо з тебе, Романе!

- О, це не тяжко передбачити. Пьять років такий невеликий час при вашому темпі життя, що недалеко заведе вас. Михась набереться ще якихсь філозофських і практичних пізнань, з якими оперувати ме в простіший спосіб, трохи змінить свій зверхній вигляд: як що житиме в Англії, то надіне картатий одяг і високий капелюх, як що перейде до Швейцарії, то

натягне шерстяні чулки і черевики на підковах; жобудь ще не буде жонатий, бо не встигне викреслити собі повну програму свого родинного життя, бо то для нього є поважна річ на все його їстнування.

Терніве́цький тихо усміхнувся. Ненуня вдумливо дивилася на Романа.

- Костя буде таким самим, як есть, у тих самих бузькових сорочках і рябих краватках, ще більше дбатиме за Україну, тоб-то говоритиме про неї і готуватиметься служити їй. За тими клопотами не встигне закохатися і оженитися, бо без кохання він не женитьься.

Всі сміялися.

- Евдокія Степановна трошки потовща, та ще погарнійша. Доля її вередлівійша і може повести її кількома шляхами. Отже не здивуюся, коли побачу її в Парижу в оперному театрі на кону серед моря квіток і шалених оплесків.

Дунька почервоніла.

- Бачу, знаю і не сподіваюся на добре слово від вас, - обірвала його Дунька.

- Хіба я чим розсердив вас? - спитав Роман, підвівши вгору брови.

- Я дарую вам, ви мене не розсердите.

– О, я утримуюся пророкувати дамам.

– То скажіть нам, що буде з вами за пять років, – звернулася до нього Мелоня.

– Мій темп живовійший. Може за пять років я стану на чолі якогось цілком нового комерційного заповнятя, або широкої організації з відповідними на той час завданнями, що складуться на користь України, – закінчив він, іронічно глянувши на Костя.

– Або відкриєте свою контору, – додала Дунька.

Кость поспішив покрити її слова.

– Ти все говориш так, мов всі ми будемо й тоді поза Україною. Мені вважається наше майбутнє через пять років на батьківщині. Усі ми вкупі працюватимемо коло спільного діла, або принаймні сходитимемося від часу до часу в товариському гурті.

– Надійся!

– Що до мене, то я й так незаборам буду на Україні, – проголосила Дунька.

– Як ви дістанетесь туди? – з усмішкою запитав Роман.

– А, ось побачите!

Вона сказала це так упевнено, що всі мовчки подивилися на неї, а потім один на одного, мов-би додаючи: а що ви думаєте!

- То візьміть і мене! - напів жартливо, напів поважно озвався Кость.

- Ні, вам не можливо! Ви-б там загинули намарно.

- А ви не боїтесь, Дусю? - тривожно запитала Мелана.

- Мені нема чого боятися, - відповіла Дунька і усміхнулася не то завзято, не то журно.

- Одначе, оркестр сьогодня гуде, як навіжений, - зауважив Роман, - він не даватиме нам зтиха говорити. Чи не пересїтися-б на инче місце? Он там вільно.

- Ні, я не згодна, - запротестувала Дунька. - Так гарно слухати музику: вона не дає журитися.

- Хай буде по вашому. Я навіть піду до шефа і замовлю йому номера на свій смак у вашу славу. Я хочу бути вам приємним, - додав він, уклоняючись перед Дунькою і пішов через залю.

Кость почав з захопленням щось говорити до Дуньки. Музика покривала їхні слова.

Терніовецький нахилився до Мелані.

Оркестр грав уривок з „Валькірії."

- Ви памьятаєте, Меланю, той раут в українському посольстві в Швейцарії? Ми сиділи з вами так само поруч за вечерею. Як

нам весело було тоді!

Мелания з теплим поглядом кивнула головою.

- Минуло чотири роки, а як далеко від того часу віднесло нас життя.

- Я з радістю згадую той вечір, - тихо відповіла Мелания. - Бувають щасливі хвилини, що лягають глибоко в душу і перебувають там в схові, як дорогий скарб.

- Для вас то дорогий скарб? - з чуттям у голосі спитав Терлівецький.

Мелания подивилася йому у вічі.

- Один з наймиліших.

В цей мент підійшов Роман в супроводі офіціянта, що ніс за ним тацю з вином і чарками.

- Ну, панове, не треба губити традиції, - заговорив Роман. - Традиція поважна річ, на ній тримається і сучасна Англія, а вже про Україну нема чого й казати. Отже вип'ємо по старому звичаю за щасливу подорож Михайла Терлівецького.

Лакей, по знаку Романовому, налив вино у чарки гостям і відійшов.

- Бажаю другові Михайлові, - почав Роман, підносячи чарку, щоб він знайшов там, чого не вбачив тут, щоб не розгубив того, чого привезе відсіля.

- Дякую, - відповів Терлівецький і цокнувся з Романом. - Ще бажаю для себе, щоб ви всі не забули мене, щоб я вернувшися знайшов вас такими, як покинув.

Він потягнув свою чарку до Мелашиної.

- Обіцяю вам, - одповіла вона, - як що ви не спускатимете нас з очей, щоб не занесло водою.

- Ти писатимеш нам, - піддав Кость, - а ми тобі про все, що діятиметься з нами без тебе.

- А мене тримайте в пам'яті без листів, - сказала Дунька.

- Тепер я вип'ю окремо з Евдокією Степанов=ною, - сказав Роман. - Це буде полагодження дипломатичних відносин двох держав. На послану до мене гостру ноту, що до моєї кон=тори, відповідаю так: коли я справжній патріот, а до того ще діяльний і здібний, то батьківщині моїй стане на користь мій влас=ний добробут. Чім я буду дужчий, тим їй буде користніше. Минули вже ті часи, коли батьківщина наша потрібувала святих провідників чи самих добрих вояків; сподi=ваймося, що до них не скоро звернуться. Те=пер їй потрібна економічна міць. Той не збу=дує її економічного майбутнього, хто сам ходитиме без чобіт, - зауваж це Костю! Світ

рахуються з нами тільки з боку нашого багатства і ми повинні собою репрезентувати його. От-же, я поклав собі бути заможним, багатим, навіть мільйонером, коли пощастить, і все робитиму для того.

- За тим сількуванням ти утопишся в своєму егоїзмі, - одповів Кость, - і забудеш про служування своєму краєві.

- Побачим, хто більше зробить для нього: чи ти своїми мріями і намірами, чи я своєю реальною діяльністю.

- Я гадаю, що щирий намір більше надається до добра, як накопичене себелюбством багатство, - проголосила Дунька.

- А я вірю, що Роман може більше за всіх нас бути користним патріотом, - одповів Терневецький, - він скрізь виявляє свою енергію і практичність. Нам, українцям, якраз бракувало цього досі. Пора ставати на світовий шлях.

- А ви що скажете, Меланю? - звернувся Роман.

- Я скажу, що в програмі свого власного щастя, ви виявили велику практичність: щоб ви не робили воно складається йому на користь. Я пью за Романа.

Всі приєдналися до неї, щоб дружно закінчичити останні сходини перед розлукою з Тер=

німецьким.

XV.

Серед української еміграції в Відні з весни 1922 року, день до дня ставало порожнійше. Всі пожапцем розбігалися до нових країн, головним чином до Чехів, де закладалася вже Українська Господарська Академія, про яку тільки мріяли Іван Панасович і Крицький.

Крицького одного з найперших запрохано було до професорського складу і то дуже вабило його, йому вже вислано й візу, але він був прикутим: пані Крицька лежала зовсім хвора. Ні везти її, ні покинути на саму Меланю не було змоги. Час минав в бездіяльности, безнадійности, серед тяжких матеріяльних умов. Постійні заробітки спинилися, залишалися тільки випадкові. Все тіснійше обмежували видатки, та спродували одна по одному, що тільки було можливо. В душу заглядала справжня тривога. Крицькому припинилася робота. Він здебільшого сидів вдома при матері, боявся і на короткий час залишити її саму.

Меланя кидалася від заробітку до заробіт=

ку, де тільки могла знайти. Вона вернулася до покинутого кафе і знову акомпонювала тому тенорові, від якого була втікла. Тепер тенор поводився з нею більш стрімано, а вся компанія сухо-холодно. Але заробіток в кафе був не щоденний, доводилось шукати ще чогось.

Одного разу вона вернулася до дому знесилена, знервована. Весь день мила вікна в бувшому посольстві. Довелося, стоючи на підвіконнику, високо витягати вгору руки і відхиляти голову. Боліла спина і коліна. Зате вона добре заробила на поденщині: двадцять тисяч корон. Та вертаючись до дому, зайшла купити кільовий бухонець хліба і вражена була несподіванкою, що з передодні на сьогодня ціна плигнула вгору ~~на~~ з чотирі з половиною тисячи на шість за ту-ж хлібину. Гроші збігали, як через сито вода. Не сила було боротися з тією дорожнечею. Що робити далі? Як жити?

Дома вона заснала тяжкий пригнічений стан. Батько зустрів її блідий, стривожений. Пані Крицька лежала без сил і коротко утрудненно дихала.

Ганя тихенько підійшла до неї і взяла її за руку. Бабуня притягла її ближче і подивилася

31.

Škola .... třídní v ....

Třída .... oddělení .... Šk. rok 192............

В. О'Коннор-Вілінська.

POČETNÍK

III.

На еміграції

роман.

Частина 4.

301.-308.

Objem 12 listů.

25

на її зчервонілу напружену руку.

- Що ти робила? - спитала вона тихо, але виразно.

Мелюня знала, що бабуні завжди треба казати правду.

- Мила вікна в посольстві, - одповіла вона.

Пані Крицька глянула ще на її лице, і сльози потекли їй з очей.

Пан Крицький стояв поруч з дочкою.

- Наша дівчинка заробляє гроші на поденщині! - сказала стара пані до сина. - І те для мене, через мене!

Кров враз ударила їй в лице, вона зажеврилася, залилося полум'ям.

Крицький і Мелюня переляканися, почали заспокоювати її.

- Бабунічко, - казала Мелюня, припадаючи до неї, - то зовсім не тяжко було, запевняю вас.

Але у хворої почало колотитися серце. Вона притиснула руки до грудей; їй ставало все гірше.

- Я побіжу до лікаря, - шепотнула Мелюня до батька.

- Не хочу, - з усіллям вимовила хвора, - Не робіть того, прошу вас.

Крицький пообіцяв їй, аби заспокоїлася. Він догадався чим ще непокоїться вона.

– Меланю, поїж чогось, моя дитино, і лягай спати. Я доглядатиму бабуню.

Хвора вдячно глянула на сина, а Меланя не сперечаючись виконала батьків наказ і як підтята квітка впала на ліжко, бо вже втомилася до краю.

Крицький також був знесилений, не спавши попередньої ночи. За годину, або дві хвора стала затихати. Пан Олексій сів у фотелю і поклав голову на спинку. Він не счувся, як задрімав.

Пані Крицька не спала. І той огидний дух старої сальми, що завжде настирливо втручався в її чуття, ще більше гнітив її. Їй було тяжко, сутужно, тривожно. Стало ще сутужнійше, коли вона побачила, що син задрімав. Почулася безпорадна самота і острах.

– Ах, як-би Лексі сидів тут, біля мене, дивився на мене, тримав-би мене за руку, я не боялась-би так. Але-ж він знесилився. Вона не насмілюється збудити його. Йому необхідний той сон. Бідний Лексі, бідна Меланя. Як вона обтяжає їх і без того тяжке життя. Боже мій! Невже вони почувають той тягар од неї? А як-же й не почувати? До чого дожилася вона! Боже мій, прийми мене!

У неї знову затріпотіло серце, вона почула

щось незвичайне, небезпечне.

Крицький раптом розплющив очі, мов щось штовхнуло його.

– Лексі! – ледве скрикнула пані Крицька.

Він кинувся до неї. В очах її стояв такий вираз, що він схопив її руку і притулив до своїх вуст.

– Благослов...

Хрип перервав те слово. Пані Крицька умерла.

XVI.

День був хмаркуватий, але лагідний, осінній.

Похорон упорядив Віденський Громадський Комітет. Пані Крицьку поховали поруч з Павлусем Савченком. Усім зарядкував Роман, а тим часом Кость спішно готував виїзд Крицьких і свій до Чехів.

Желаня сказала, що вже не переночує в своїм помешканню, що в той самий день виїдуть з батьком з Відня.

В сумному поході, за труною, йшли обидва Ведлен, кілька українців, що не встигли ще виїхати і поза ними Дунька. То вона принесла білі і бузкові квітки, якими була вкрита труна, вона непомітно для всіх, через Громадський Комітет, додав

грошей на похорон.

Перед роскритою пащею могили стояла Мелана поруч з батьком і крізь поволоку сліз дивилася, як спускали труну з тим ніжним, дорогим, що враз стало минулим і разом з собою відносило в минуле частину й молодого життя. Вона почула себе постарілою проти передодня і тихні сльози полилися з її очей. Батько обняв її за плечи, і вона притулилася до нього головою.

Це вже вдруге стояла вона над близькою її душі могилою. А скільки вже загублено з тих дорогих перлів, що складали красу її радісного юнацтва.

От вона вже цілком доросла і тілом і душею.

– Бабунічко! – голосила вона в душі. – Хто тепер пригорубить мене, коли буде тяжко, хто вибачить мені всі мої провини і пожаліє?

На труну почали сипати землю.

– Ти навіки жива в моїй душі! – скрикнула собі Мелана, дивлячись у яму і несамовито заридала.

XVII.

Того самого дня, четвертого жовтня, о десятій годині вечера, на двірець Нордбангоф прибули вже Крицькі, Кость, Роман, Дунька.

Всі стояли засмучені. Навіть Роман стояв хмурно

задумливий серед своїх товаришів, що покидали його невідомо як на довго. Крицький порядкував з річами. Дунька пішла геть од своїх.

Він стиснув Костеві руку і тихо мовив йому:

– Молися за раба Божого, Романа.

Кость глянув на нього:

– Море житейське... я залишаюся найсамітнійший з усіх вас... згадуйте на мене, Меланю!

– А ви бережіть в своїх спогадах нашу осередчанську дружбу.

– Берегтиме, як звичан зілля.

– Тоді ми не розгубимося в житейському морі....

– З ким це говорить Евдокія Степановна? – збентежено запитав Кость.

Всі глянули в той бік.

– А, це Скубенко, – виголосив Роман. – Він також їде сьогодня, на Україну. Я вже бачився з ним.

Тоді Меланя зауважила огрядну постать большевицького службовця в шкуряній куртці і Дуньку в елеганському убранні, з маленьким саквояжем в руці.

– Он, що!

Дунька побачила, що на неї дивляться і хутко пішла на зустріч, а поза нею, коло Скубенка, з'явилася панна Оксана.

– А ця чого? – здивувався Кость.

– Також їде на Україну, – одповів трохи ніяково Ро=

нан. - І з тим самим Скубенком, - додав він з іронічним усміхом.

- Як на Україну? - скрикнула Мелания. - Та вона-ж була агітаторкою від Центральної Ради.

- Це з тих, що в огні не горять і в воді не тонуть, - вимовив Роман.

- І ніхто з нас не знав!

- Цього-б вона вам не сказала, бо її вже відрізані шляхи до нас.

- Нам залишилося тільки десять хвилин побути разом, - казала підходячи Дунька. - Треба буде завчасно сідати в різні потяги.

- Як то в різні потяги? - здивовано спитав Кость.

- А так: ви в один бік, а я в другий. Я також їду сьогодня.

- Їдете? На Україну? Таки правда!

- Таки правда.

- Десять хвилинок! - скрикнула Мелания. - То побудемо-ж в нашому тісному колі. А де-ж тато?

- Я піду знайду його, - озвався Роман.

Він хутко пішов.

- Дусінько, люба наша, мила, - говорила Мелания до Дуньки, - я щаслива, що стрінула вас і подружилася з вами. Таких щирих людей, як ви, мало, мов перлин у морі. Я рада за Україну, що ви їдете туди, аби вам жилося безпечно і щасливо.

Кость стояв червоний, збентежений, лупав очима.

– Приготуйте там місце й для нас, – вимовив він.

– Де-ж батько? – заклопоталася Мелася. – Треба знайти їх.

Вона пішла.

– Евдокія Степановно! – хутко заговорив Кость, – ви забудете мене там?

– Ніколи не забуду.

– Нам і листуватися не можна буде.

– Чому не можна? Я писатиму вам, не турбуйтесь. Аби ви всі тут не забули своєї вигадкової селянської знайомої.

– Щоб ми забули вас! – Кость вигукнув це з таким чуттям, що Дунька з ласкавим усміхом глянула на нього і взяла його за руку.

– Не забувайте. Ще може доведеться побачитись.

– Аби ви схотіли того! Тільки гукніть мені.

До них наближалися Крицький з Романом.

– Треба закордонну марку, – казав Романові пан Крицький.

– Кому-ж ти писав цього листа? – питала Мелася.

Пан Олексій трохи зніяковився.

– Це до пані Кліффорт.

– Ми-ж послали їй повідомлення про бабунину смерть.

– Так. Але треба було сповістити її, що ми виїзжаємо з Відня до Чехів.

— А!...

— Панове! — сказав Роман. — Прощаймося. Вже пасажири заворушилися.

В цей мент підбіг послугач.

Почалося спішне, гаряче прощання.

— Згадуйте на мене, Меланю, — з щирим чуттям вимовив Роман.

За кілька хвилин Меланя сиділа біля батька в вагоні і дивилася в вікно на віденський двірець, який мала покинути.

Багато залишала вона в Відні своєї душі: Павлуся, бабуню, своє юнацтво. Куди тепер понесе її доля?

За своїми думками, вона не счулася, як рушив потяг і покерував її до невідомого майбутнього.

А другий потяг біг з побрязком, прямуючи на Україну.

Подєбради, 23 квітня 1927 р.